

REGIONAI
ISTORIJA
KULTŪRA
ŠVIETIMAS
LITERATŪRA
TYRINĖJIMAI

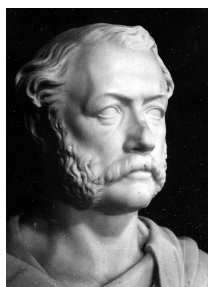
ŽEMAIČIŲ

Regėjuonu kultūreniu inicetivu cėntra, Žemaitiu akademėjės, Žemaitiu akademėnė jaunima korporacėjės „Samogitia“ leidėnīs

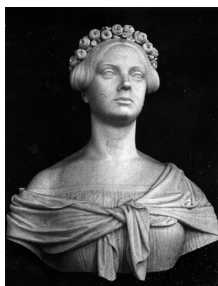
žemė

ž e m a i t i u ž e m ė

2005 / 1 (46)

12

12

22

- 2, 3 / Kultūrinės iniciatyvos regionuose. Interviu su IRENA SELIUKAITE
4 / VIDA PIEČIUVIENĖ: „Bibliotekos dabar dažnai perima anksčiau kultūros centrų vykdytas funkcijas“
5 / Ar žinote, kad...
6 / ASTA CICĖNIENĖ: „Kultūros politiką rajone stengiasi formuoti tie, kurie valdo pinigus“
7 / 2003–2004 m. Lietuvoje atlikto gyventojų kultūrinių poreikių sociologinio tyrimo išvadų fragmentai
7 / VIRGINIJA ČERNIAUSKIENĖ. Žemaičių sostinėje
8, 9 / KONSTANTINAS PRUŠINSKAS. Visuomenei atveriami regionų muziejų archyvai
9 / DANGUOLĖ ŽELVYTĖ. Neperskaityti XIX a. Lietuvos moterų kūriniai
10 / Iškalbingi Lietuvos kolekcininkų archyvai
10, 11 / ALBINAS MINGĖLA. Išsaugoti istorinę atmintį. Kultūrinės iniciatyvos Rietavo savivaldybės Tverų seniūnijoje
12, 13 / JURGIS ŽELVYS. Kunigaikščių Oginskių išpuoselėtame Rietave
14–19 / GIEDRĖ RUTKAUSKAITĖ. Mykolas Kleopas Oginskis ir jo projektas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę
20, 21 / GABRIELĖ GIUNTERYTĖ-PUZYNIENĖ. Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843
22 / DANGUOLĖ ŽELVYTĖ. Rašytojos kūrybos ir idėjų suvienyti
23–28 / LAIMA KRYŽEVIČIŪTĖ. Židikų klebonijos biblioteka
29–30 / DANUTĖ MUKIENĖ. Žemaičių rašytojų sambūriai: pakilimai, atoslūgiai, slenksčiai
31 / JURITGA ŽEMAITYTĖ. Mokslo įstaigų ir regionų visuomeninių kultūros organizacijų bendradarbiavimas. Tvarkomas Stasio Anglickio rašytinis palikimas
32, 33 / LAIMA KRYŽEVIČIŪTĖ, KAROLIS BAUBLYS. Ričardo Pakalniškio (1935–1994) surinktas archyvas apie Stasį Anglickį (1905–1999). Archyvo aprašas
33–37. STASYS ANGLICKIS. „Mano dienos“. Antologijos „Žemaičiai“ gimimas
36, 37 / JURGITA ŽEMAITYTĖ. Nuotraukose, piešiniuose – gimtojo krašto žmonės
38–48 / MARIJA RADAUSKIENĖ. Pasakojamoji žemaičių tautosaka
49 / MYKOLAS KARČIAUSKAS. Žemaičiuos
50 / DŽERVIENĖ TEKLĖ. Ėno par pėiva. Pėlalės kalns. Vakars. Vėinmetems
50–52 / GĖRDĖNIS ALEKSĖNDRA. Pri Vėntuos. Balts eilieraštis. Rodou. Užjauškem žilėlė. Dėivakūnā. Pavakarės. Tik šešoulitė. Išnikė takā. Kara dėinū židkapiūsė. Laimė puo lėipuoms. Žemaitems
53 / MARKAVIČIENĖ DALĖ. Žemaitėšks ruomansos. Ketorės zelkuoriaus šokės
54–64 / DŽERVIENĖ TEKLĖ. Akmou so velnė piedo. II dalis

LEIDĖNI SODARĖ, MAKETAVA
REDAKTUORĖ Mukienė Danutė
Korektuorė Križevičatė Laima
ŽORNALA REDAKCĖNĖ TARĪBA: Butrėms
Aduoms, Daujuotitė Vėktuorėjė, Gėrdienis
Aleksėndra, Kelmėckātė Zita, Milios Vacīs,
Sungailienė Loreta, Mukienė Danutė

REGĖJUONU KULTŪRENIU INICETĪVU
CĖNTROS

Žornals parėngts igivendėnont kultūreni
pruojekta „Regėjuonu kultūrenės inicetėvas“.
Pruojekta rem LIETOVUOS SPAUDUOS,
RADĖJĖ ĖR TELEVIZĖJĖS RIEMĖMA FONDS
Spausdėna AB „Lietuvos rytas“

Pėrmamė vėršelie – Tuleikė Leonarda „Damas
vizits“. 1975–2001 m. Al., kart., 170 cm x 102 cm
ISSN 1392-2610.
Regėjuonu kultūreniu inicetėvu cėntros,
Vilniaus g. 22, LT-01119 Vilnius.
Tel./faksos (8 ~ 5) 261 9670,
el. p. samogit@delfi.lt http://samogitia.mch.mii.lt
Žornals prenumeruojems.

KULTŪRINĖS INICIATYVOS REGIONUOSE

„Žemaičių žemės“ žurnalo redaktorės DANUTĖS MUKIENĖS interviu su Lietuvos kraštotyros draugijos pirmininke, LR kultūros ministerijos vyriausiąja specialiste etninei kultūrai IRENA SELIUKAITE

D. Mukienės
nuotraukoje
I. Seliukaitė

– *Regiono sąvoka plati, daugelio skirtingai suprantama net Lietuvoje. Pas mus ekonomistas, politikas regionu dažniausiai įvardina apskritį. Etnokultūros srityje dirbantiems žmonėms tai istoriškai susiformavęs etnografinis regionas. Regionu kartais pavadinamas ir atskiras rajonas, savivaldybė, miestelis, gyvenvietė, net nedidelis kaimelis. Kaip konkrečiai jūs apibrėžtumėte regiono sąvoką?*

– Tarptautinių žodžių žodynas regionu įvardina didelį savitą teritorinį vienetą. Lietuviški sinonimai – kraštas, sritis. Jeigu žiūrėtume pagal įstatymo raidę, tai šiandien Lietuvos administraciniai vienetai – regionai – yra apskritys. Etnografiniai regionai (gal iš tiesų būtų lietuviškiau juos vadinti kraštais?) taip pat yra. Esate visiškai teisi sakydama, kad tas skirstymas labai svarbus etninės kultūros plėtrai. Be abejo, regioną charakterizuoja ne tik kultūros dalykai, svarbu ir ekonominė, gamtinė, kitos sanklodos.

Nesutikčiau, kad rajonas, miestelis ar gyvenvietė gali būti regionas. Man regis, pastaruoju metu esame tiesiog abejingi žodžių reikšmei, nepaisome istorijos, todėl ir atsiranda kokie tik nori „kraštai“, net sovietmečiu dirbtinai sukurti miestai savo apylinkes nori vadinti kraštu. Kaip Jums atrodytų *Visagino, Elektrėnų kraštas*?

Nemanu, kad kiekvienas turime apibrėžinėti regiono sąvoką – ji yra apibrėžta. Ir teisiškai, ir istoriškai.

– *2002 m. Lietuvos Vyriausybė priėmė „Regionų kultūros plėtros programą“, kuri turėtų būti įgyvendinta iki 2007-ųjų metų. Kiek ji realiai įtakoja regionų kultūros plėtrą Lietuvoje? Ar pakankamai valstybinės institucijos, visuomenė juo naudojasi, skiria dėmesio jo įgyvendinimui?*

– Šiuo metu įgyvendinama ne tik Regionų kultūros plėtros, bet ir Etninės kultūros plėtros valstybinė programa. Pirmoji buvo rengiama siekiant sustiprinti administracinių vienetų – apskričių – vaidmenį. Įgyvendinant programą, apskritys nuo 2004 m. gauna po 100 000 Lt, skirtų kultūrinei veiklai. Tai nemaža paspartis savivaldybėms, kurių kultūros biudžetas didėja vis dar labai nežymiai.

Programoje numatyti regioniniai kultūros centrai kuriasi vangiai. Gal todėl, kad tokią priemonę į programą buvo pasiūlyta įtraukti neturint aiškios koncepcijos, kokias funkcijas turėtų vykdyti minėtos įstaigos. Kiek toks kultūros centras reikalingas, sakykim, Žemaitijai, Aukštaitijai ar Sūduvai? Didelės, įvairiafunkcinės įstaigos turėtų kurtis pagal poreikį. Ko gero, tai ateities dariniai. Jie efektyviai veiks tada, kai pakils pragyvenimo lygis, nebus tiek ekonominių, finansinių problemų, turėsime daugiau kvalifikuotų specialistų.

Manau, kad daugiausia Lietuvos kultūros žmonės tikisi iš kultūros centrų modernizavimo programos, apie kurią rašoma Regionų kultūros plėtros programoje ir kuri jau pradėta rengti. Priimtas Kultūros centrų įstatymas, poįstatyminiai aktai sudaro pagrindą pertvarkyti regionų kultūros ūkį – įvertinti materialinę bazę, darbuotojų kvalifikaciją, rimtai pagalvoti apie veiklos turinį.

Antroji valstybinė programa numatė pagrindinius etninės kultūros saugojimo, tyrinėjimo ir sklaidos prioritetus, priemones jiems įgyvendinti. Beveik pusė savivaldybių pasirengė analogiškas savo programas, kuriose išdėstytos vietinės problemos ir numatomi būdai joms spręsti. Abiejų programų įgyvendinimui Kultūros ministerija kasmet skiria beveik po milijoną litų. Konkurso tvarka ekspertai svarsto, kuriuos iš savivaldybių kultūros įstaigų parengtų projektų reikia paremti. Prioritetai aiškūs. Kokie projektai parengiami, atsiunčiami, priklauso nuo jų autorių, vietos kultūros vadovų.

2004 m. apvažiavome visas apskritis – Kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo centras suorganizavo seminarą, kurio metu aiškinome, kokie turėtų būti etninės kultūros projektai, kaip reikia rašyti paraiškas finansinei paramai gauti, aptarėme, kokia turėtų būti savivaldybių etninės kultūros politika. Po šių seminarų laukėme puikių rezultatų, tačiau paaiškėjo, kad į priekį pasistūmėjome nedaug.

Kai planuojamas darbas vietose, rengiamos strategijos, dažnai Vyriausybės, ministerijos priimti dokumentai užmirštami. Ir ne todėl, kad jie blogi – trūksta veiklos koordinavimo.

Abi minėtos programos buvo labai reikalingos, išjudino daugybę naujų dalykų, sudarė sąlygas skeleisti minčiai.

– *Daugelį metų vadovaujate Lietuvos kraštotyros draugijai, jau keletas metų kuruojate regionų, etninės kultūros reikalus LR kultūros ministerijoje. Taigi gerai žinote, kokie procesai vyko ir vyksta Lietuvos regionų kultūriniame gyvenime, galite juos palyginti. Kokios, Jūsų požiūriu, tendencijos rajonų kultūriniame gyvenime pastaraisiais metais labiausiai išryškėjo? Kas naujo ir įdomaus ten vyksta, kas pamirštama ar net negrįžtamai prarandama?*

– Kultūros ministerijoje esu etninės kultūros specialistė. Be manęs, regionų kultūros reikalais dar rūpinasi Nomedas Zienkienė, koordinuojanti ir Regionų kultūros plėtros programos įgyvendinimą.

Labiausiai džiugina tai, jog regionų kultūrinis gyvenimas remia-

si tradicine kultūra. Vis labiau ryškėja poreikis gaivinti vietos tradicijas, papročius, puoselėti paveldėtas kultūros vertybes, žinoti jas.

Niekada nebuvo tiek daug ekspedicijų, tiek leidžiama knygų apie atskirų vietovių istoriją kaip dabar. Šioje veikloje labai svarbu suderinti mokslinę veiklą su taikomąja kultūrine. Būtent taip į gimtinę (jei žiūrėsime plačiau, – kraštą, regioną) grįžta išsisklaidęs intelektas. Žiūrėkite, kaip produktyviai dirba Žemaičių akademija, sudėjusi savo krašto muziejus, bibliotekas, net kultūros centrus. Nuo Vykinto pėdsakų paieškų iki šiandienos realijų! Nuo tradicinių amatų gaivinimo (Kuršėnuose vis tvirčiau ir drąsiau plėtojama Amatų centro veikla) iki Telšių Žemaitės teatro jaunimo studijos „Aglia“, pakerėjusios ne tik Lietuvą. Buvusioje Kražių kolegijoje kyla Kražių kultūros centras, kurio užmojai – tapti Europiniu centru, moderniu, jungiančiu įvairių interesų, sugebėjimų žmones, Varniuose stiprėja Žemaičių vyskupystės muziejaus veikla. Žiemgaliai tyrinėja savo praeitį, vykdo bendrus projektus su latviais, leidžia solidžius leidinius. Net sėlių paveldas atkakliai keliamas – zarasiškiai organizuoja mokslines konferencijas, plėtoja kultūrinę veiklą.

Pritariu tokiam modeliui: regionų aukštosios mokyklos, kraštiečių draugijos, muziejai organizuoja mokslinę tiriamąją veiklą, leidžia knygas, organizuoja konferencijas, padeda kurti regiono kultūros strategiją, paremtą mokslinėmis išvadomis. Kultūros žmonės, pasitelkę bendruomenes, organizuoja kultūrinę veiklą. Be abejo, neatskiriamos nuo šios veiklos ir švietimo įstaigos.

Šių laikų kultūros įstaigoms, jų specialistams didžiausias rūpestis – apsiginti nuo masinės kultūros, ugdyti žiurovą, greta tradicinės kultūros stiprinti profesionalaus meno pristatymą periferijoje.

Nevardindama visų festivalių, konkursų, priminsiu tik keletą faktų. Rokiškis jau neįsivaizduoja kultūrinio gyvenimo be teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“. Panevėžio rajone puikiai dirba Naujakiemio kultūros centras-galerija, Zarasų rajone – Dusėtų galerija, Šilutės rajono Kintų Vydūno kultūros centre veikianči vaikų dailės mokykla seniai praaugo švietimo įstaigos rėmus. Tokių pavyzdžių daug.

– *Idėja negimsta ir nėra įgyvendinama savaime. Reikia didelių pastangų, žinių, įgūdžių, kad savo organizuojamais renginiais galėtum patraukti žmonių dėmesį, sulaukti visuomenės pritarimo. LR kultūros ministerija, pastaraisiais metais skelbianti kultūros projektų konkursus finansinei paramai gauti, tapo savotiška duomenų baze, kur suplaukia pačios naujausios, įdomiausios Lietuvos kultūrinės iniciatyvos. Žinau, kad ir Jums pačiai asmeniškai tenka susipažinti su daugeliu iš šių projektų. Ar regionuose gyvenantys, kultūros srityje dirbantys žmonės, Jūsų nuomone, pakankamai kūrybingi?*

– Į šį klausimą iš dalies jau atsakiau. Šiaip jau drįsčiau pasakyti, kad dalis projektų kartoja, stulbinančiai naujų minčių nėra daug. Priežastys įvairios. Naujai idėjai įgyvendinti dažnai reikia nemažų lėšų. Tai nežavi savivaldybių tarybų. Nereti atvejai, kai kultūros specialistas, laimėjęs tarptautinio projekto lėšas, turi kautis, kad gautų koofinansavimo dalį... Kultūros ministerijos programinės lėšos taip pat nėra didelės, jas reikia naudoti tikslingai. Liūdna, kai, pavyzdžiui, trečius metus iš eilės etninės kultūros sklaidos programų konkursui iš atskirų vietovių atsiunčiamos paraiškos remti Sekminių, Oninių, Joninių švenčių projektus. Gerai, kad tokių tik dalis. Visokeriopai skatintina šviečiamoji veikla – etninės kultūros žinių perteikimo vaikams ir jaunimui projektai. Šiais metais jurbarkiečiai stiprins Eržvilko bandonininkų mokyklą, Klaipėdos etninės veiklos centras mokys vaikus liaudies dainų, šokių ir amatų stovyklo-

je-festivalyje „Vėlungis“, druskininkiečiai vėl rinks šeimas į etnostovyklą. Paskirtos dvi ypatingos valstybės stipendijos – R. Macijauskienė (Telšiai) parengs liaudies dainų rinkinį vaikams, kad ne tik „Čiučiuruks“ gyvuotų, o Klaipėdos universitete veikiančioje tradicinio smuikavimo mokykloje savo sugebėjimus perduos liaudies muzikantas S. Berenis. Valstybės finansavimo strategija turėtų būti tokia: remti pamatinius, itin reikšmingus, išliekamąją vertę turinčius kultūros projektus. Tai aktualu ir regionuose.

– *Susipažįstant su Europos Sąjungos šalių regionų kultūra, dėmesį atkreipia tų šalių valstybinių institucijų pastangos decentralizuoti kultūrinį gyvenimą, kad tiek centrų, tiek ir periferijos gyventojai turėtų panašias sąlygas patirti gyvą tikrojo meno poveikį. Kokios perspektyvos šioje srityje mūsų šalyje?*

– Apie decentralizaciją pas mus kalbėti dar sunku, nes labai skiriasi atskirų regionų ekonominės sąlygos ir finansinės galimybės. Nemanau, kad decentralizacija galima būtų vadinti profesionalių kolektyvų gastroles po Lietuvą. Tam, kad dalis renginių vyktų ne Vilniuje, kad ten galėtų susiburti ir veikti profesionalūs meno kolektyvai, regionuose reikia atitinkamų materialinių sąlygų ir pan. L. Varanavičienė LTV laidoje „Kultūra“ į žiūrovės klausimą, ar negalėtų Knygų mugė atkelti į Klaipėdą, atsakė, kad, jos nuomone, tai sunkiai įgyvendinama, gal tik koks vienas mugės renginys ten galėtų vykti, bet ir tai per brangu... Kiekvienas regionas turi atrasti savo išskirtinę spalvą, pritraukiančią žiurovus. Štai Birštonas – džiazos sostinė, Rokiškis – teatro festivalių, vargonų muzikos rajonas ir kt.

– *Pastaraisiais metais savivaldybėse steigiami fondai, kurių paskirtis – finansuoti įdomiausius, geriausiai parengtus ir labiausiai tam regionui reikalingus kultūros projektus. Kiek savivaldybės turi galimybių tokių lėšų sukaupti?*

– Savivaldybės dalį biudžeto lėšų skiria kultūros projektų konkursams. Prie šių prisideda apskričių turimos kultūrai skirtos lėšos, na o paskui – jau Kultūros ir sporto rėmimo fondas, Kultūros ministerijos programos, kurių yra ne taip jau ir mažai. Manau, ne lėšų trūkumas yra pagrindinė problema, o tai, kad nėra geros strategijos. Barstome po tūkstantį, o rezultato vis nėra...

– *Kiek Jums yra tekę domėtis kitų ES šalių regionų kultūrinio gyvenimu? Kokie panašumai ir skirtumai, lyginant tų šalių ir Lietuvos regionų kultūrinį gyvenimą?*

– Daugiau bendrauju su Latvijos ir Estijos kultūros specialistais. Ten situacija panaši į mūsų. Sudėtingiau būtų lyginti kitas Europos valstybes, turinčias stipresnę ekonominę pagrindą.

– *Ko, Jūsų nuomone, šiandien labiausiai reikia, kad regionuose gyvenantys kultūros žmonės daugiau pasitikėtų savo jėgomis, leistų išskleisti sparnus savo idėjoms ir dažniau imtųsi jas įgyvendinti?*

– Regionuose turime daug iniciatyvių ir kūrybingų kultūros žmonių. Tam, kad ten jie išskleistų idėjų sparnus, pirmiausia turi patys jomis tikėti ir, žinoma, sugebėti šiais sumanymais užkrėsti, jų realumu, nauda įtikinti savo valdžią – savivaldybių tarybas. Vienam, kad ir labai energingam žmogui, tai padaryti gana sunku. Ta idėja turi tapti kolektyvo gyvenimo dalimi, ji turi būti reikalinga bendruomenei. Ją reikia ugdyti.

Ačiū už pokalbį! Linkime sėkmės!

„BIBLIOTEKOS DABAR DAŽNAI perima anksčiau kultūros centrų vykdytas funkcijas“

KRETINGOS MOTIEJAUS VALANČIAUS VIEŠOSIOS
BIBLIOTEKOS VYR. METODININKĖS VIDOS PIEČIU-
VIENĖS ATSAKYMAI Į „ŽEMAIČIŲ ŽEMĖS“ ŽURNALO
REDAKCIJOS KLAUSIMUS

Kretingos parke. Nuotrauka iš redakcijos archyvo

– *Bibliotekos nuo seno regionuose – svarbūs kultūros centrai. Laikui einant jų darbo formos keičiasi. Kas naujo pastaruoju laiku kultūrinio gyvenimo srityje vyksta Kretingos bibliotekose?*

– Kaip ir anksčiau bibliotekos savo veiklą orientuoja į vietos bendruomenės narius, siekia patenkinti jų poreikius. Bibliotekose vykstančių kultūrinių renginių formos pačios įvairiausias: rengiami literatūriniai vakarai, popietės, valandėlės, naujų knygų pristatymai, susitikimai su jų autoriais, rašytojų jubiliejų paminėjimai. Nuolat bibliotekose eksponuojamos spaudinių, dailės kūrinių, tarp jų ir fotografijų, piešinių, rankdarbių parodos. Vyksta šių parodų atidarymai, uždarymai, aptarimai, susitikimai su menininkais. Kretingos rajono kultūriniame gyvenime pastaraisiais metais aktyviausiai ir išsradžiausiai dalyvauja Salantų miesto, Baublių, Darbėnų, Jokūbavo, Juodupėnų, Vydmantų bibliotekų darbuotojai.

Įdomiausių, labiausiai prasmingų, visuomenei reikalingų kultūrinių iniciatyvų autoriai mūsų rajono bibliotekose yra Baublių bibliotekos vedėja Danguolė Gibišienė, Salantų bibliotekos vedėja Jūratė Maciuvienė, Vydmantų bibliotekos vedėja Romutė Girskienė, Darbėnų bibliotekos vyr. bibliotekininkė Rina Ruzgailienė, Juodupėnų bibliotekos vyr. bibliotekininkė Vilijūta Gembutienė.

Manau, kad šiandien bibliotekų, bendruomenių aktyvumą pirmiausiai lemia vadovo asmenybė, iniciatyvumas, polinkiai. Svarbus vaidmuo tenka ir finansavimui. Kai trūksta lėšų, daugelis bibliotekų apsiriboja kameriniais renginiais.

Bibliotekos dabar dažnai perima anksčiau kultūros centrų vykdytas funkcijas – organizuoja Užgavėnes, Kalėdų eglutes, velykinių margučių ridenimo šventes. Bibliotekos tapo kaimo bendruomenių susibūrimo vieta. Štai Vydmantų bibliotekos vedėja Romutė Girskienė neseniai surengė šventinę vakaronę „Pabūkime kartu“. Bendruomenės taryba jai patikėjo parašyti šventės scenarijų ir būti šventės vedėja. Baublių bibliotekoje nuolat organizuojami kraštotyrinio pobūdžio renginiai. Dažną skaitytoją maloniai nuteikia Baublių bibliotekoje sukaupta turtinga kraštotyrinė medžiaga. Čia buvo parengta ir eksponuota įdomi paroda – „Seniausia mūsų kaimo knyga“, vyko susitikimas su Baublių kaimo floriste Stase Gideikiene. Vakarų tema – „Verbas rišame patys“.

Juodupėnų bibliotekoje surengta rudens derliaus paroda-pardavimas. Renginio metu surinktos lėšos išdalintos daugiavaikėms ir neturtingoms šeimoms.

Jokūbavo bibliotekoje susibūrė sporto mėgėjų būrelis, kurio nariai kartą per savaitę su šeimomis eina treniruotis į sporto salę.

– *Kokios naujos savivaldybės teritorijoje veikiančių bibliotekų kultūrinės iniciatyvos pastaraisiais metais regione sulaukė didžiausio visuomenės dėmesio, pritarimo, savivaldybės, LR kultūros ministerijos, verslininkų paramos?*

– Viešųjų interneto centrų steigimas.

– *Kokie savivaldybės teritorijoje veikiančių bibliotekų ryšiai su užsienio šalių atitinkamomis institucijomis ir meno kolektyvais? Ar šie ryšiai sudaro galimybę perimti užienyje sukaupią regionų bibliotekų kultūrinio gyvenimo organizavimo patirtį?*

– Esame buvę Estijos, Latvijos, Švedijos, Danijos, o praėjusiais metais – Krokuvos (Lenkija) viešojoje bibliotekoje, tačiau domėjomės tik profesine veikla. Kretingos Motiejaus Valančiaus viešoji biblioteka pastaruoju metu palaiko ryšius su Leorko miesto (Lenkija) viešąja biblioteka. 2005 m. birželio mėnesio 22–27 dienomis grupė Kretingos Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos darbuotojų vyks į Lenkijos Leorko miestą dalyvauti bendrame projekte „Šventas Jonas ir bibliotekininkai“, kurio metu vyks konferencija, bus galimybė susipažinti su Lenkijoje veikiančiomis bibliotekomis bei lenkų Joninių papročiais.

– *Ką reikšmingo rajono bibliotekose planuojama padaryti artimiausiais metais, kokią Jūs matote rajono bibliotekų ateitį?*

– Rengiamas elektroninis Kretingos personalijų žinynas, Lietuvos tūkstantmečio jubiliejui 2009 metais planuojama parengti skaitmeninę Kretingos enciklopediją, žymiai pagerinti kaimo bibliotekų materialinę padėtį, daug dėmesio skirti etnokultūros fiksavimui ir sklaidai, informacinei ir kultūrinei veiklai. Pats svarbiausias įvykis Kretingai būtų naujos Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos, kuriai praėjusiais metais paskirtas sklypas miesto centre, statyba. Biblioteka turėtų tapti naujausiomis informacinėmis technologijomis aprūpintu kultūros ir informacijos centru, reikalingu kiekvienam bendruomenės nariui, o ypač jaunimui.

Šiuo metu Respublikos bibliotekos jungiasi į Lietuvos integraciją informacinę bibliotekų sistemą, kuri užtikrina suvestinio visų Lietuvos bibliotekų fondų elektroninio katalogo sukūrimą bei panaudojimą aptarnaujant vartotojus. Įvykdžius šį darbą, biblioteka turėtų tapti moderniausia įstaiga, tokia, kokios veikia kitose labiau ekonomiškai išsivysčiusiose ES šalyse.

AR ŽINOTE, KAD

✧ 2003 m. spalio 17 d., Paryžiuje UNESCO priimtoje NEMATERIALIAUS KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS KONVENCIJOJE pažymima, kad bendruomenių, ypač nuolat toje pačioje vietoje gyvenančių bendruomenių, grupių ir kartais pavienių žmonių vaidmuo kuriant, išsaugojant, išlaikant ir atkuriant nematerialų kultūros paveldą ir taip padedant turtinti kultūrų įvairovę ir žmogaus kūrybines galias, yra itin svarbus.

✧ Nematerialus (dvasinis) kultūros paveldas – tai ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaidai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai, kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Šį nematerialų kultūros paveldą, perduodamą iš kartos į kartą, bendruomenės ir grupės nuolat atkuria reaguodamos į savo aplinką, į sąveiką su gamta ir savo istorija, ir jis teikia joms tapatybės ir tęstinumo pojūtį, tokiu būdu skatindamas pagarbą kultūrų įvairovei ir žmogaus kūrybingumui.

✧ PAGRINDINIAI LIETUVOS VALSTYBINĖS KULTŪROS POLITIKOS TIKSLAI yra išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą, skatinti kūrybinę veiklą ir meno įvairovę, plėtoti informacinę visuomenę, skatinti nacionalinės kultūros atvirumą, sudaryti visuomenei sąlygas dalyvauti kultūroje ir ją vartoti.

✧ REGIONŲ KULTŪRA – sudėtinė nacionalinės kultūros dalis, kuri formuojasi ir plėtojasi integraliose valstybės teritorijos dalyse – regionuose ir atspindi šių darinių etninį, kalbinį, istorinį, kultūrinį savitumą ir tradicijas.

✧ REGIONŲ KULTŪROS PLĖTROS PROGRAMOS (Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė 2002 m. rugpjūčio 13 d. – nutarimas Nr. 1282) paskirtis – sudaryti administracines, finansines, teises sąlygas aktyvinti kultūros plėtrą, didinti jos vaidmenį regionuose, sudaryti platesnes kultūros paslaugų sklaidos sąlygas ir galimybes gyventojams šiomis paslaugomis naudotis, skatinti kultūros, turizmo, švietimo, verslo ryšius regionuose, regionų bendradarbiavimą, puoselėti regionų etninį bei kultūros paveldo savitumą.

✧ TEISINĮ REGIONŲ KULTŪROS PLĖTROS PROGRAMOS pagrindą sudaro: Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas (Žin., 2000, Nr. 66-1987), Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas (Žin., 1994, Nr. 101-2015), Lietuvos Respublikos kilnojimų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (Žin., 1996, Nr. 14-352), Lietuvos Respublikos muziejų įstatymas (Žin., 1995, Nr. 53-1292, nauja redakcija 2003 06 20), Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas (Žin., 1995, Nr. 51-1245), Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (Žin., 1999, Nr. 82-2414), Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 32-852), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 21 d. nutarimas Nr. 902 „Dėl Lietuvos regioninės politikos metmenų“ (Žin., 1998, Nr. 66-1922), kiti teisės aktai. Programos vykdymo pradžia – 2002 metai, pabaiga – 2006 metai. Programos vykdytojai – Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, kitos valstybės valdy-

mo institucijos, apskričių viršininkai, savivaldybių institucijos.

✧ KULTŪROS CENTRAS – įstatymų nustatyta tvarka įsteigtas ir šio įstatymo nustatyta tvarka pripažintas juridinis asmuo, kuris savo veikla puoselėja etninę kultūrą, mėgėjų meną, kuria menines programas, plėtoja švietėjišką (edukacinę), pramoginę veiklą, tenkina bendruomenės kultūrinius poreikius ir organizuoja profesionalaus meno sklaidą.

✧ Pagrindiniai etninės kultūros valstybinės globos uždaviniai yra šie: garantuoti etninės kultūros paveldo išsaugojimą bei gyvosios tradicijos tęstinumą; laiduoti Lietuvos etnografinių regionų tradicijų savitumo išlaikymą, pažinimą, fiksavimą bei perteikimą; suformuoti ir įteisinti etninės kultūros valstybinę globą įtvirtinančių institucijų bei joms pavaldžių etninės kultūros įstaigų ar padalinių sistemą; užtikrinti galimybę visiems visuomenės nariams giliau pažinti etninę kultūrą, jos reiškinį įvairovę, laiduoti archyvinės etninės kultūros medžiagos prieinamumą; plėtoti visų etninės kultūros šakų mokslinius tyrimėjimus; ugdyti brandžios tautinės savimonės asmenybę, integruojant etninę kultūrą į švietimo sistemą; puoselėti natūralioje aplinkoje gyvuojančios etninės kultūros raišką; ugdyti kalbos etninį savitumą, užtikrinti tarmių ir etninių vietovardžių išlikimą; remti etninę kultūrą populiarinančius renginius; sudaryti sąlygas etninės kultūros subjektų (kūrėjų ir atlikėjų) meistriskumui tobulinti; užtikrinti etninės kultūros subjektų teisių apsaugą; garantuoti etninės kultūros propagavimą per visuomenės informavimo priemones ir kompiuterių tinklus, remti lietuvių etninės kultūros sklaidimą pasaulyje bei skatinti kitų pasaulio tautų kultūros pažinimą; sudaryti sąlygas, mažinančias tautos kultūrai žalingos masinės kultūros įtaką; remti užsienyje gyvenančių lietuvių etninę kultūrą, rūpintis jų tautinio tapatumo išsaugojimu, kultūriniu bendradarbiavimu su tautiečiais Lietuvoje; teikti valstybės paramą lietuvių etninės kultūros paveldui, išlikusiam lietuvių etninėse žemėse, apsaugoti.

✧ Etninės kultūros valstybinę globą užtikrina šios institucijos: Etninės kultūros globos taryba – valstybės patariamoji ir ekspertų institucija, kurios nuostatai ir sudėtis tvirtinami Vyriausybės nutarimu, remiantis visuomeninių bei valstybės institucijų, susijusių su etninės kultūros globa, pasiūlymais; Vyriausybė, ministerijos ir jų valdymo sričiai priskirtos etninės kultūros valstybinės globos institucijos bei jų padaliniai; regioninės etninės kultūros globos tarybos – regioniniai Etninės kultūros globos tarybos padaliniai, į kuriuos Etninės kultūros globos tarybos nustatyta tvarka atstovus deleguoja etnografiniame regione veikiančios visuomeninės ir valstybės institucijos, susijusios su etninės kultūros globa; apskričių viršininkai; vietos savivaldos institucijos.

✧ LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJOS 2004-2006 M. STRATEGINIAME VEIKLOS PLANE, aptariant šiuo laikotarpiu kultūrai galimas iškilias grėsmes, pažymėta: „Integracija į ES gali sąlygoti kitų kultūrų spaudimo nacionalinei kultūrai didėjimą; Galimas nepakankamai apsaugoto kultūros paveldo nykimas; Dėl meno kūrybos įvairovės stokos gali smukti visuomenės kūrybinis potencialas, sąlygojantis užsienio kultūrų vaidmens didėjimą; Nepakankamai efektyvus šalies kultūros pristatymas gali stabdyti kultūrinio turizmo plėtrą, užsienio investicijas; Dėl nepatenkinamos socialinės meno ir kultūros žmonių padėties gali kilti jų emigracijos pavojus, socialiniai neramumai; Dėl ekonominių, demografinių ir socialinių veiksnių didėjanti kultūros koncentracija didžiuosiuose miestuose gali sąlygoti regionų etninės kultūros nuosmukį; Dėl neefektyvaus ir nepakankamo finansavimo gali blogėti kultūros paslaugų kokybė.

„KULTŪROS POLITIKĄ RAJONE stengiasi formuoti tie, kurie valdo pinigus“

APIE TAI, KAS VYKSTA PO PAMOKŲ

Į „ŽEMAIČIŲ ŽEMĖS“ ŽURNALO REDAKCIJOS KLAUSIMUS ATSAKO RASEINIŲ RAJONO ŠVIETIMO SKYRIAUS VYR. SPECIALISTĖ ASTA CICĖNIENĖ

– Kokios švietimo įstaigos pastaraisiais metais aktyviausiai dalyvauja rajono kultūriniame gyvenime?

– Lyderiai šioje srityje yra Raseinių meno mokykla, „Kalno“ ir „Šaltinio“ vidurinės mokyklos, „Žemaičio“ gimnazija, katalikiškos dvasios pradinė mokykla, Ariogalos, Viduklės Simono Stanevičiaus, Nemakščių Martyno Mažvydo ir Šiluvos vidurinės mokyklos.

Vienų mokyklų aktyvumą, kitų pasyvumą dažniausiai lemia įstaiigos administracijos požiūris į kultūrinę bendruomenės veiklą. Jei administracijai svarbu patenkinti bendruomenės kultūrinius poreikius ir sukurti patrauklų įstaigos įvaizdį, tada dalyvavimas kultūrinėje veikloje tampa vienu iš įstaigos veiklos prioritetų, jis yra nuolat akcentuojamas, skatinamas bei remiamas. Vien mokytojų ar mokinių iniciatyvos, plėtojant šią veiklos sritį, tikrai nepakanka. Teigiamas administracijos požiūris ir geranoriškumas, norint entuziastams įgyvendinti savo planus, būtinas.

Kita vertus, ugdymo įstaigos turi vykdyti bendruosius ugdymo planus ir teikti vaikams pilnavertį išsilavinimą. Kadangi mokytojams ir mokiniams tenka didelis darbo ir mokymosi krūvis, jiems ne visada lieka laiko ir užtenka noro dalyvauti kultūrinėje veikloje.

Be to, dalyvavimo renginiuose galimybę dažnai riboja lėšų trūkumas ir skurdi kai kurių įstaigų materialinė bazė – kartais jos neturi sportui ir kultūriniam renginiams pritaikytų patalpų.

– Kas įdomiausių kultūrinių iniciatyvų autoriai rajono mokyklose?

– Dažniausiai pagrindiniai idėjų generatoriai yra direktorių pavaduotojai, atsakingi už papildomąjį mokinių ugdymą. Jiems talkina pastaruoju metu sustiprėjusios mokinių savivaldos institucijos.

Kultūriniu mokinių gyvenimu rajone rūpinasi ir jį organizuoja Švietimo skyrius, Kultūros centras, Krašto istorijos muziejus ir Viešoji biblioteka. Aktyvūs rajono muzikos, choreografijos mokytojai bei mokinių meno kolektyvų vadovai. Visi kartu siekiame, kad kultūrinis rajono žmonių gyvenimas būtų įdomus ir turiningas.

– Kokios kultūrinio gyvenimo tradicijos būdingos Jūsų rajono mokykloms, kuo jos išsiskiria iš kitų Lietuvos mokyklų?

– Visų Lietuvos mokyklų šiokiadieniai panašūs, nes beveik vi-

sos siekia tų pačių tikslų. Tuo pat metu kiekviena ugdymo įstaiga turi ir savas tradicijas, puoselėja jas. Galime pasidžiaugti, kad visoje mokyklose vyksta daug, įvairių ir tikrai kokybiškų kultūrinių renginių. Verta paminėti rajoninius švietimo įstaigų kultūrinius renginius, kurie turi galias tradicijas. Tai rajono mokinių meno šventės, kuriose dalyvauja apie 1000 įvairaus amžiaus mokinių, Tarptautinės teatro dienos minėjimai, kuriuose vaidina mokinių teatriukai, vyksta teatralizuotos eitynės miesto gatvėmis bei kūrybinės laboratorijos. Didelio visuomenės dėmesio sulaukia ir mokinių folklorinių ansamblių šventės Pasandravyje ir Bernotuose, skirtos Maironio vardo dienai.

Raseinių „Žemaičio“ gimnazijos abiturientai kiekvieną pavasarį mokyklos ir miesto bendruomenei parodo profesionaliai pastatytus spektaklius. Meno mokyklos mokinių kolektyvai rengia puikius tradicinius kalėdinius ir velykinius išvažiuojamuosius koncertus rajono gyventojams.

– Kas naujo, įdomaus rajono švietimo įstaigų kultūriniame gyvenime išryškėjo pastaraisiais metais?

– Nauja tai, kad rajono ugdymo įstaigos nemažai įdomių, reikalingų kultūrinių renginių suorganizuoja įgyvendindamos kultūros projektus. Ieškodamos paramos šių projektų įgyvendinimui, mokyklos rašo paraiškas ir pritraukia gana nemažai papildomų lėšų.

Didžiausio visuomenės susidomėjimo ir pritarimo pastaraisiais metais sulaukė rajone pradėtos organizuoti mokytojų meno savi-veiklos kolektyvų šventės (šiemet tokia bus organizuota penktąjį kartą) ir sporto šventės.

– Ar rajono kultūros-švietimo projektų rėmimo tvarka jus tenkina?

– Rajone kultūrinės veiklos programos finansuojamos iš savivaldybės biudžeto. Finansinę paramą norintys gauti programų autoriai jas pirmiausia turi pristatyti atskiriems Tarybos komitetams. Taigi tokiais metodais kultūros politiką rajone stengiasi formuoti tie, kurie valdo pinigus, t.y. vykdomoji valdžia. Tuo tarpu švietimo ir kultūros darbuotojų nuomone, kultūros programas turėtų svarstyti ir sprendimą, kokias programas remti, o kokias ne – kultūros darbuotojai. Pastarųjų nuomonė yra išklausoma, tačiau, skirstant kultūrai pinigus į ją mažai atsižvelgiama.

– Kokie rajono mokyklų ryšiai su užsienio šalių meno kolektyvais?

– Mokyklos yra užmezgusios glaudžius ryšius su daugeliu mokyklų Lenkijoje, Vokietijoje, Estijoje, Slovėnijoje. Dažniausiai bendradarbiavimas plėtojamas įgyvendinant abipusiai naudingus kultūros, švietimo projektus. Raseinių meno mokykla draugauja su Lenkijos Respublikos Mlavos miesto muzikos mokyklos akordeonininkų orkestru ir choru.

– Kas, Jūsų nuomone, labiausiai trukdo kultūros plėtrai rajone?

– Pagrindinės priežastys, manau, yra šios: skurdus savivaldybės biudžetas, nelankstus politikų požiūris į kultūrinės veiklos naujoves, kvalifikuotų ir iniciatyvių specialistų trūkumas.

– Kokią mokyklą norėtumėte matyti ateityje?

– Mokykloje vaikai tik mokosi, o jų užimtumu, ugdymu rūpinasi daugybė kūrybos centrų, laisvalaikio klubų ir kt. Mokyklose dirba ne nuo didžiulio pamokų krūvio pavargę mokytojai, o puikiai šiam darbui pasirengę specialistai...

2003–2004 M. LIETUVOJE ATLIKTO GYVENTOJŲ KULTŪRINIŲ POREIKIŲ SOCIOLOGINIO TYRIMO IŠVADŲ FRAGMENTAI

TEKSTAS PARENGTAS PAGAL INFORMACIJĄ, SKELBIAMĄ
LR KULTŪROS MINISTERIJOS EL. LEIDINYJE
<http://www.muza.lt>

➤ Kultūrinė veikla yra svarbus žmonių laisvalaikio poreikis ir Lietuvoje užima trečią vietą (po bendravimo su šeima ir draugais). Ji svarbesnė moterims, vidutinio amžiaus žmonėms (jaunesniems svarbesnės pramogos, o vyresni dažniau renkasi pasyvų poilsį). Daugiau laiko skirti kultūrinei veiklai dažniausiai trukdo pinigų trūkumas bei kiekybinė ir kokybinė kultūros renginių stoka.

➤ Lietuvos gyventojai palankiausiai vertina, aktyviausiai lankosi šventėse, mugėse bei koncertuose.

➤ Daugelio kultūros įstaigų lankomumas tiesiogiai susijęs su gyventojų išsilavinimu, amžiumi: kuo jaunesni, aukštesnio išsilavinimo žmonės, tuo jie kultūriškai aktyvesni.

➤ Teatrų, muziejų, parodų, kurių infrastruktūra regionuose yra blogiausiai išvystyta, lankomumas retėja mažėjant gyvenamosios vietovės dydžiui. Tą pačią tendenciją rodo ir šių įstaigų vertinimas – kuo mažesnė vietovė, tuo mažiau žmonių sako, jog šios įstaigos reikalingos, o jų renginiai patinka. Galima prielaida, kad tendenciją lemia ne vien mažesnės galimybės, bet tai, kad nesant pakankamos pasiūlos, neišugdomi ir šių kultūros įstaigų lankymo poreikiai.

➤ Kas antras Lietuvos gyventojas pažymi bibliotekų informacinę, estetinę funkciją. Didelė gyventojų dalis nesilanko bibliotekose, nes jos netenkina jų poreikių – trūksta reikiamos literatūros.

➤ Mažesniuose miestuose ir kaimuose nesilankančiųjų kino teatruose dalis siekia 63–64 proc. Tai sietina su kino teatrų stoka, blogesne jų įranga mažesniuose miestuose ir ypač kaime.

➤ Kaime kultūros centruose nesilanko 41 proc. apklaustųjų. Taip yra ne vien dėl to, kad kai kuriose kaimo vietovėse kultūros centrų nėra, bet ir dėl prastesnės kaimo kultūros centrų veiklos.

➤ Mėgėjų kolektyvuose, liaudies meno užsiėmimuose dalyvauja kas ketvirtas-penktas tyrimų metu apklaustas žmogus. Šie užsiėmimai populiariesni tarp brandesnio amžiaus (25–59 m.) ir turinčių aukštesnį išsilavinimą žmonių, dažniau moterų.

➤ Mažesnių miestų gyventojai beveik lygiomis dalimis pasiskirsto siūlydami plėtoti pramoginius renginius ir mėgėjų meninę kūrybą (mažiausiai jie suinteresuoti klubine veikla).

➤ Tarp kaimo žmonių, be didžiausios dalies pramogų mėgėjų, dar galima išskirti tuos, kurie remtų mokomuosius, švietėjiškus renginius, ir tuos, kuriems aktualesnė atrodo mėgėjų meninė kūryba (klubinės veiklos palaikytojų kaime mažiausiai).

➤ Dauguma Lietuvos gyventojų yra įsitikinę, kad Valstybė kultūrai skiria per mažai lėšų, ši nuostata ypač akcentuojama kaimo vietovėse. Miestelių ir kaimo gyventojai norėtų, kad pagyvėtų kultūrinis gyvenimas.

➤ Daugelio Lietuvos gyventojų nuomone, svarbiausi kultūros renginiai yra šventės ir koncertai, o svarbiausios kultūros įstaigos – bibliotekos ir kultūros centrai.

ŽEMAIČIŲ SOSTINĖJE

VIRGINIJA ČERNIAUSKIENĖ

Telšių rajono kultūriniame gyvenime iš bibliotekų aktyviai dalyvauja K. Praniauskaitės viešoji biblioteka ir jos Kaunatavo, Luokės, Vieکشnalių, Biržuvėnų, Gadūnavo filialai. Įdomiausių, labiausiai prasmingų, visuomenei reikalingų kultūrinių iniciatyvų autoriai yra K. Praniauskaitės viešosios bibliotekos darbuotojai, Luokės, Vieکشnalių, Biržuvėnų filialų vyr. bibliotekininkės Marytė Beleckienė, Zosė Stasiulienė, A. Simonavičiūtė.

Pastaraisiais metais bibliotekos įgyvendinama nemažai įvairių projektų. 2004 m. dalinis finansavimas buvo paskirtas 24 viešosios bibliotekos projektams – iš viso 59 720 Lt. Didžiausio visuomenės dėmesio sulaukė K. Praniauskaitės viešosios bibliotekos projektai „Būkime susieti gyvo žodžio“, „Pažintys tęsiasi“, „Gyva ir laisva“ (skirtas lietuviškos spaudos atgavimo šimtmečiui, Kalbos ir knygos metams), literatūrinis jaunimo konkursas „Septintoji kalva“. Organizuojant į šiuos projektus įtrauktus renginius, rajono bendruomenė turėjo puikią galimybę susitikti ir pabendrauti su žymiais Lietuvos rašytojais, dailininkais, susitiko su „Šiaurės Atėnų“, „Literatūra ir menas“ redakcijų kolektyvais. Visuomenė gerai įvertino Biržuvėnų, Gadūnavo, Lieplaukės, Nevarėnų, Žarėnų, Viešvenų gyvenvietėse vykusių renginius, skirtus 750-ies metų jubiliejams.

Šiais laikais bibliotekų aktyvumą labiausiai lemia ten dirbančių žmonių sumanumas, išsilavinimas, sugebėjimas bendrauti su žmonėmis, bibliotekos ryšiai su bendruomene, švietimo įstaigomis, bažnyčia, kultūros centrais.

Telšių miestas turi senas literatūrines tradicijas. Prie K. Praniauskaitės viešosios bibliotekos aktyviai veikia literatų klubas „Šatrija“. Jau daug metų rajone organizuojame poezijos šventes. Rajone 1997 m. įsteigta M. Mažvydo premija už geriausius ir reikšmingiausius kraštotyros darbus. Premijoms pristatyti darbai kaupiami K. Praniauskaitės bibliotekoje. Biržuvėnų ir Vieکشnalių filialų darbuotojai ėmėsi iniciatyvos savo bibliotekose sukurti muziejus. Visuomenė jais domisi.

Pastaraisiais metais mūsų rajone nauja tai, kad prie Varnių, Upynos, Kaunatavos, Luokės, Nevarėnų filialų kuriasi viešojo intereso prieigos taškai.

Telšių rajono savivaldybės taryba 2003 m. priėmė sprendimą „Dėl lėšų projektams finansuoti paskirstymo tvarkos“. Projektai gali būti finansuojami iki 30 proc. Likusias lėšas projektams vykdyti reikia surasti iš kitų fondų, rėmėjų. Ši tvarka netenkina kultūros darbuotojų, nes projektų įgyvendinimui Telšiuose sunku surasti rėmėjų. Manau, kad tuo atveju, jei projektas rajonui reikalingas, savivaldybė jo įgyvendinimui turėtų skirti bent 70 proc. reikalingų lėšų. Manau, kad kultūros plėtrai rajone labai trukdo ne tik menkas šios srities finansavimas, bet ir bloga kultūrinių įstaigų materialinė bazė.

VISUOMENEI atveriami regionų muziejų archyvai

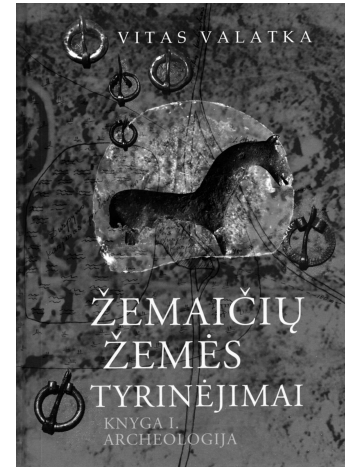
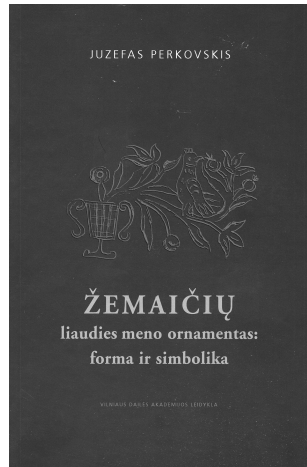
KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

XX a. pirmoje pusėje Lietuvos regionuose pradėti steigti muziejai iki mūsų dienų sukaupė turtingus rinkinius, vertingus archyvus. Pastaraisiais metais jie nuolat papildomi rašytine, foto medžiaga, meno kūriniais ir kitomis išliekamąją vertę turinčiomis muziejinėmis vertybėmis. Vienas iš svarbiausių ir turtingiausių muziejų Lietuvos periferijoje yra 1932 m. vasario 16 d. Telšiuose Žemaičių senovės mylėtojų draugijos „Alka“, poeto ir muziejininko Prano Genio iniciatyva įkurtas Žemaičių muziejus „Alka“. Jo rinkiniuose šiandien saugoma apie 64 tūkst. eksponatų. Didelę šio muziejaus rinkinio dalį sudaro kultūros vertybės pirmuoju sovietmečio laikotarpiu čia patekusios iš nacionalizuojamų Žemaitijos dvarų.

Turtingas, tačiau šiandien vis dar visuomenei mažai žinomas muziejaus mokslinis archyvas. Jame dabar saugoma apie 600 bylų. Muziejaus, Žemaičių akademijos, „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjų iniciatyva pastaraisiais metais jau nemažai nuveikta, kad šis archyvas visuomenei būtų lengviau prieinamas.

1999 m. Žemaičių akademija, Žemaičių muziejus „Alka“ spaudai parengė Telšių rajono Džiuginėnų dvare ilgą laiką gyvenusio dailininko ir Žemaitijos liaudies meno tyrinėtojo Juzefo Perkovskio (1896–1940) knygą „Žemaičių liaudies meno ornamentas: forma ir simbolika“ (išleido Vilniaus dailės akademijos leidykla). Įžanginiame žodyje dr. Vacys Vaivada rašo: „Žemaičių „Alkos“ muziejuje saugomi šeši J. Perkovskio fotografijų albumai (per 400 fotografijų) su Žemaitijos gamtos vaizdais ir liaudies meno pavyzdžiais. Be to, čia yra penki J. Perkovskio piešinių albumai su liaudies meno pavyzdžiais – unikalia medžiaga žemaičių liaudies dailės paminklams inventorizuoti. Juose iš viso surinkta apie 700 piešinių. Kiek menkesnis tik dailininko grafikos palikimas, kurį sudaro 33 grafikos darbai. Be to, muziejuje saugoma ir 18 klišių. Neseniai Stanislava Gumuliauskaitė perdavė saugoti į muziejų Džiuginėnų dvaro archyvo dalį. Šalia kitos Džiuginėnų dvaro gyvenimą atspindinčios medžiagos čia yra ir dailininko laišakai, rašyti Juzefui bei Jadvygai Perkovskiams. Šis fondas dar nesutvarkytas.“

Publikuojamasis J. Perkovskio darbas – pati didžiausia dailininko studija. Ją tarp kitos iš Džiuginėnų dvaro 1940 m. atvežtos medžiagos rado „Alkos“ muziejaus mokslinė bendradarbė Laimutė Valatkienė. Rengiant rankraštį spaudai, šiek tiek keista jo sandara – antroji dalis suskaidyta į tris dalis“.

Nuotraukose iš kairės: 1999 m. išleistos J. Perkovskio knygos „Žemaičių liaudies meno ornamentai, forma ir simbolika“ ir 2004 m. išleistos V. Valatkos knygos „Žemaičių žemės tyrinėjimai. Knyga I. Archeologija“ viršeliai

Šis leidinys – vienas iš pirmųjų ir vertingiausių Lietuvos periferijos muziejų leidinių, parengtų iš muziejuose saugomos archyvinės medžiagos.

Kitą itin turtingą Žemaičių muziejaus „Alka“ mokslinio archyvo dalį sudaro archeologo, kraštotyrininko ir muziejininko Vito Valatkos rašytinis palikimas. Čia saugomi V. Valatkos organizuotų archeologinių kasinėjimų dienoraščiai, ataskaitos, radijų aprašai, archeologinės miniatiūros, etnografinių ekspedicijų ataskaitos, V. Valatkos užrašyti senųjų žemaičių prisiminimai apie šio krašto tradicijas, papročius, iš pateikėjų išgirstos legendos, padavimai, nemažai kitos vertingos rašytinės medžiagos. Prieš keletą metų dalį jos būsimam leidiniui atrinko buvęs V. Valatkos mokinys, dabar Lietuvoje žinomas archeologas Algirdas Girininkas. Ši V. Valatkos rašytinio palikimo dalis buvo nukopijuota ir atvežta „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjams, tikintis, kad jie parengs spaudai ir išleis V. Valatkos rašytinį palikimą. Lėšų tokiai knygai iš karto sukaupti nepavyko, todėl iš pradžių buvo nutarta dalį V. Valatkos rašytinio palikimo paskelbti Žemaičių muziejaus „Alka“ elektroniniame leidinyje <http://zam.mch.mii.lt> („Mokslo skyriuje“) – šį leidinį 2000 m. kartu su „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjais sukūrė, administravo, nauja informacija papildydavo Akademinio žemaičių jaunimo korporacija „Samogitia“.

2004 m. Telšių rajono savivaldybė pritarė Žemaičių muziejaus „Alka“ parengtam V. Valatkos knygos projektui ir skyrė jo įgyvendinimui dalinį finansavimą. Gavus paramą, knyga buvo parengta spaudai ir 2004 m. pabaigoje išleista.

V. Valatkos knygą „Žemaičių žemės tyrinėjimai“ sudarė Algirdas Girininkas, Laimutė Valatkienė ir Danutė Mukienė. Joje publikuojamas V. Valatkos rašytinis palikimas archeologine tema, V. Valatkos bibliografija, kurios pagrindą sudarė buvęs V. Valatkos bičiulis archeologas Adolfas Tutavičius, keletas V. Valatkos parengtų vertingų muziejaus eksponatų mokslinių pasų, išlikusios V. Valatkos nuotraukos. Tuo pat metu sudaryta ir jau baigiama spaudai parengti antroji V. Valatkos knyga, į kurią įtraukti jo darbai etnografijos, kraštotyros, muziejininkystės tema, dienoraščiai, laišakai ir prisiminimai apie V. Valatką. Jau pradėtos kaupti ir lėšos būsimam leidiniui. Redakcija ir Žemaičių muziejus „Alka“ bus dėkingi kiekvienam, kas parems jos išleidimą.

Kitą didelę Žemaičių muziejaus „Alka“ mokslinio archyvo dalį sudaro Žemaičių akademijos garbės nario, kraštotyrininko, daugelį metų Žemaičių Kalvarijoje veikiančio visuomeninio muziejaus „Žalioji trobelė“ įkūrėjo Konstantino Bružo fondas. Jis taip pat laukia tyrinėjimų ir pagarsinimo. Vertingos ir kitos šio muziejaus moksliniame archyve saugomos bylos. Archyvas čia suskirstytas į 10 skyrių:

1. Archeologinių tyrinėjimų medžiaga;
2. Etnografinių ekspedicijų medžiaga;
3. Miestų ir miestelių, kt. objektų kronikos;
4. Kraštotyrinė veikla;
5. Žemaitijos dvarų palikimas;
6. Kalbos (tarmės) tyrinėjimai, poezija;
7. Žemaitijos žmonės;
8. Kultūros, švietimo, meno istorija;
9. Kiti fondai;
10. Mokslo darbai.

Archeologinių tyrinėjimų medžiagos fondo apraše, kurį parengė Augustinas Jonušas, nurodoma, kad jame „yra kaupiama archeologinių ekspedicijų ir pavienių tyrinėjimų medžiaga. Tai Telšių, Plungės, Mažeikių, Kelmės, Šilalės rajonuose užtikėtų kapinynų, pilkapių, senovinių gyvenviečių kasinėjimų dienoraščiai, vaizdinė-grafinė medžiaga, radinių aprašymai, ataskaitos.“

Fonde taip pat gausu Telšių ir Varnių senamiesčių archeologinių tyrinėjimų dokumentų. Čia saugomos ir ataskaitos apie žvalgomas archeologines išvykas, žemės darbų senamiesčiuose archeologinę priežiūrą, radinius, piliakalnių ir alkakalnių tyrinėjimus, rastus monetų lobius.“

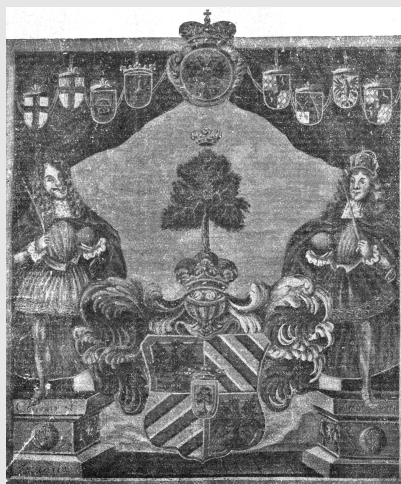
2004 m. Lietuvos muziejų asociacija ėmėsi iniciatyvos susisteminti ir paskelbti informaciją apie visuose Lietuvos svarbiausiuose muziejuose saugomus archyvus. Įgyvendinant šį projektą paaiškėjo, kad dalyje muziejų ten kaupiami archyvų fondai nėra dar tinkamai sutvarkyti, inventorizuoti.

Pradiniame šio projekto įgyvendinimo etape asociacija iš visų Lietuvos muziejų, kurie panorė įsijungti į projektą (2005 m. pradžioje tokių buvo 44), surinko informaciją apie muziejuose saugomus archyvų fondus ir juos sudarančias bylas, kuriose yra organizuotų ekspedicijų, surengtų parodų ir ekspozicijų medžiaga, dokumentai, susiję su iškiliių žmonių gyvenimu, kūryba, darbu, rašytiniu ir kūrybiniu palikimu, nuotraukos, muziejų darbuotojų ir jų bičiulių mokslo darbų ir kitokių tyrinėjimų medžiaga, kita išliekamąją vertę turinti informacija. Susisteminta informacija pateikta portalo „Lietuvos muziejai“ <http://www.muziejai.lt> skyriuje „Lietuvos muziejų archyvų fondai“. Rengiant fondų aprašus ir toliau tvarkant muziejaus archyvų fondus, muziejams rekomenduota naudotis Lietuvos archyvų departamento prie LR Vyriausybės generalinio direktoriaus 2003 m. kovo 31 d. įsakymu Nr. V-20 „Dėl valstybinių archyvų saugomų fondų aprašymo ir apskaitos tvarkymo metodikos patvirtinimo“, Bendruoju tarptautiniu archyvinio aprašymo standartu (General International Standard Archival Description) – adresas internete <http://www.ica.org>.

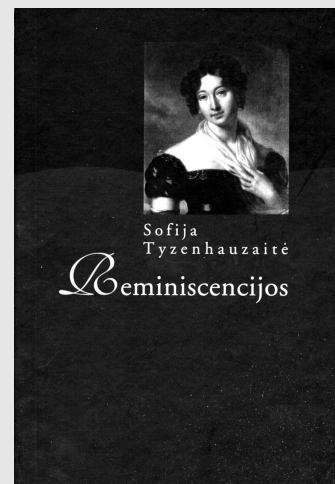
Šis darbas tęsiamas toliau. Tikėtina, kad ateityje informacijos apie minėtuose archyvuose saugomą vertingą medžiagą daugės, ją bus galima surasti internete, kituose leidiniuose, kad tokių knygų, kokios pastaraisiais metais išleistos panaudojant Žemaičių muziejaus „Alka“ archyve saugomus dokumentus, Lietuvoje spaudai bus parengta ir išleista daugiau.

NEPERSKAITYTI XIX A. LIETUVOS MOTERŲ KŪRINIAI

DANGUOLĖ ŽELVYTĖ

Kairėje – Gabrielės Giunterytės-Puzynienės knygos „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843“ iliustracija, dešinėje – Sofijos Tyzenhauzaitės „Reminiscencijų“ (Vilnius, 2004) viršelis

„Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjai kartu su Akademinio žemaičių jaunimo korporacija „Samogitia“ 2003–2004 m. iš prancūzų į lietuvių kalbą išvertę ir išleidę pirmąją Sofijos Tyzenhauzaitės (ji žinoma kaip pirmoji moteris rašytoja istorinėje Lietuvoje) knygą „Reminiscencijos“, 2005 m. tęsia XIX a. moterų rašytojų, rašiusių ir leidusių knygų užsienio kalbomis, kūrybos tyrinėjimus ir svarbiausių jų knygų vertimus į lietuvių kalbą. Vienas iš tų leidinių – Sofijos Tyzenhauzaitės dukterėčios Gabrielės Giunterytės-Puzynienės knyga „VILNIUJE IR LIETUVOS DVARUOSE. 1815–1843 metų dienoraštis“. Dienoraštis, kuriame užfiksuota itin daug XIX a. pirmosios pusės Lietuvos kultūrinio gyvenimo įvykių, buvo parašytas ir išleistas lenkų kalba. Šia knyga kaip vienu iš pagrindinių minėto laikotarpio rašytinių šaltinių dabar naudojasi istorijos ir kultūros tyrinėtojai. Deja, plačiau visuomenei, ypač tai jos daliai, kuri neskaityto lenkų kalba, šis leidinys vis dar neprieinamas. Knygą iš lenkų į lietuvių kalbą šiemet pradėjo versti Irena Aleksaitė. Mūsų žurnalo skaitytojams siūlome jos vertimo fragmentą, na o tuos, ką sudomins šis projektas, kas turi galimybę jį paremti, prisidėti prie naujų, lietuviams iki šiol dar mažai žinomų vertingų grožinės ir memuarinės literatūros vertimų į lietuvių kalbą, laukiama redakcijoje. Telefonas Vilniuje – 2619670, el. paštas – samogit@delfi.lt.

(Nukelta į 20 p.)

Mokytojas S. Sidabras Telšiuose. XX a. pradžia. Fotografas nežinomas

Plungė XX a. pradžioje. Atvirukas. J. Stropaus, A. Survilos nuotr.

Iškalbingi Lietuvos kolekcininkų archyvai

NUOTRAUKOS IŠ LINO BALČIŪNO KOLEKCIJOS

Skuodo centrinė aikštė XX a. pradžioje

IŠSAUGOTI ISTORINĘ ATMINTĮ

Kultūrinės iniciatyvos
Rietavo savivaldybės
Tverų seniūnijoje

TEKSTĄ PARENGĖ ALBINAS MINGĖLA

Tverų miestelio (Rietavo savivaldybė) bendruomenė, oficialiai veikianti nuo 2003 m. kovo 31 d., šiandien yra viena aktyviausių Lietuvoje. Pastaraisiais metais bendruomenės, seniūnijos teritorijoje veikiančių kultūros, švietimo įstaigų, visuomeninių organizacijų veikla išradingai pristatoma Albino ir Tado Maslauskų sukurtame elektroniniame leidinyje „Tverai. Senovės žemaičių sostinė“ <http://www.tverai.lt>. Leidinio lankytojai čia turi galimybę surasti ir konkrečią informaciją apie seniūnijos teritorijoje esančius kaimus ir gyvenvietes, svarbiausius kultūros paveldo objektus. Įvadiniame puslapyje skelbiama, kad „svetainė apie Tverų bendruomenės gyvenimą skirta kiekvienam, norinčiam geriau susipažinti su kilnią istoriją turinčio ir prasmingas tradicijas puoselėjančio Tverų miestelio ir jo apylinkių bendruomenės gyvenimu.“

Pagrindiniai Tverų bendruomenės tikslai yra vienyti Tverų seniūnijos gyventojus ir iš jos kilusius žmones, ugdyti gyventojų bendruomeniškumą, rūpintis jų gerove, plėtoti kultūrinį ir sportinį gyvenimą, skatinti domėjimąsi savo krašto istorija. Laikotarpiu tarp visuotinių narių susirinkimų bendruomenei vadovauja valdyba (bendruomenės centras įsikūręs Tverų miestelio bibliotekoje – telefonas (8 ~ 448) 41 215. Tveruose aktyvi sporto klubo „Vyktintas“, klubo „Aitra“, moterų seklyčios veikla.

Tverams Žemaitijos krašto istorijoje tenka išskirtinė vieta. Į daugelį šiandien kylančių klausimų ateityje dar turės atsakyti archeologai, istorikai, tačiau tuo, kad senovėje čia būta svarbaus žemaičių gynybinio ar net dvasinio centro, šiandien jau niekas neabejoja. Tverų seniūnas Antanas Zalepūgas minėtame el. leidinyje pažymi, kad šio krašto garsi ir šlovinga istorija „siejama su Žemaičių kunigaikščiu Vyktintu, kurio vardas minimas kartu su Tverų pilimi. Šios pilies karžygiai laimėjo Saulės mūšį prieš Livonijos ordną, Tverų pilyje buvo susitikęs kunigaikštis Vyktintas ir būsimasis Lietuvos karalius Mindaugas. Tai reiškia, kad mūsų kraštas ir jo žmonės turėjo didelę įtaką ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos politiniam gyvenimui ir valstybės formavimuisi. Visiškai neseniai šalia Lopačių piliakalnio atrasti šventovės elementai, siekiantys dar se-

nesnius laikus, mums leidžia manyti, kad šiose vietose buvo ir dvasinis visos Žemaitijos centras. Ne mažiau reikšmingi ir naujesni laikai: 1589 m. minima Tverų bažnyčia, o 1804 m. čia veikė paparinė mokykla, 1897 m. pastatyta dabartinė – viena didžiausių medinių bažnyčių Lietuvoje. Su mūsų krašto vardu vienai ar kitaip yra susiję nemažai garsių žmonių – Tverų bažnyčioje dirbo Jurgis Pabrėža, mūsų apylinkėse mažas bėgiojo Laurynas Ivinskis, pradinę mokyklą baigė Juozas Žilevičius, vasaroti į Tverus užsukdavo Maironis. Tikras tveriškis ir Juozas Antanavičius – muzikologas, dabartinis Lietuvos muzikos akademijos rektorius.“

„Aitros“ klubas 2004 m. pabaigoje paminėjo savo veiklos pirmąsias metines. Ta proga veikloji šio klubo pirmininkė pedagogė Irena Vaizgirdienė, savo miestelio el. leidinyje kreipdamasi į bendruomenės narius ir visus svetainės lankytojus, nurodė: „Gyvename tokiu laiku, kada savo istorinių išteklių ieško ne tik didieji miestai, bet ir miesteliai ar kaimai. Mes jų ieškome taip pat. Šiandieną akimis įsistebėdami į kiekvieną restauruoto Lopaičių piliakalnio ir jo teritorijos akmenį, į kiekvieną pakilimą ar įdubą, į dideliame aukštyje senove alsuojančias apsamanojusių akmenų sankaupas teigiame, kad Lopaičių piliakalnis ir visa aplink jį esanti vietovė yra daug įdomesnis objektas negu anksčiau galvojome. AITRA inicijavo Tverų turistinės programos sukūrimą. Šiame darbe susidūrėme su įvairiausiomis problemomis. Programa „išaugo“ iki Rietavo savivaldybės turizmo studijos. Tai gerai, ir mes nenusimename, nes turime kuo pasidžiaugti. AITROS nario iniciatyva restauruoti Tverų bažnyčios šventoriaus vartai ir kitas bažnytinis paveldas. Po mažiausią dalelę renkame Tverų praeities reliktus, telkiamės istorinių objektų tvarkymo ir saugojimo darbams. Lopaičių piliakalnio teritoriją ruošiamė turistų lankymui. Draugaujame su „Vorutos“ klubu ir daugeliu įdomių žmonių, neabejingų mūsų veiklai. 2004 m. Kultūros ministerijai teikėme projektą. Vykdydami jį, organizavome Žemaitijos kunigaiškųjų valdžios ženklų – brūklių – konkursą ir žemaitiškos skepetos konkursą. Vasarą su moksleiviais rinkome etnografinę medžiagą stovykloje. Bičiulių dėka AITRA jau turi Lopaičių etnomitologinio (taip kol kas vadiname) komplekso žemėlapi, kuris turistams padės orientuotis teritorijoje. Ypač džiugu, kad AITROS narys sukūrė Tverų el. leidinį, kuris sulaukė gerų atsiliepimų. Ieškome, renkame praeitin nugrimzdusių Tverų kultūros paveldo ženklų. Savo veiklą vertiname pagarbos istorijai požiūriu.“

Sužinojęs, kad tveriškų bendruomenės veiklą planuojame pristatyti žurnale, Tverų svetainės kūrėjas Albinas Maslauskas noriai atėjo į talką ir atsiuntė mums keletą savo archyve turimų nuotraukų, iškalbingai pasakojančių apie Tverų gyvenimą seniau. Jas šiame žurnalo numeryje ir publikuojame (žiūr. dešinėje). Na o pažintį su Tverais mūsų žurnalo skaitytojams siūlome pratęsti pačiuose Tveruose, prieš tai, žinoma, jei tik yra galimybės, pasižvalgčius po el. leidinį <http://www.tverai.lt>.

Nuotraukose:

10 p.: Leidinio <http://www.tverai.lt> titulinio puslapio iliustracija ir 2002 m. Tverų bažnyčioje atrastas herbas (Vilmos Vičienės rekonstrukcija).

11 p. (iš viršaus į apačią):

Lietuvos Nepriklausomybės 10 m. sukakties minėjimas Tveruose. Igno Strauko nuotr., 1928 m.;

Lopaičių kaimo muzikantai. Antras iš dešinės – Kazys Andriuška, trečias iš dešinės – Kazys Mečius. Kiti – neatpažinti. Igno Strauko nuotr., 1930 m.;

Tverų mokyklos mokiniai prie paminklo po miestelyje vykusios talkos. Šalia paminklo (kairėje) stovi mokytojas Laurinaitis, prieš jį – mokytoja Mačernytė, dar kairiau (su ūsais) – valsčiaus raštininkas Vicentas Zalepūgas. Priešais paminklą (su kepure) – eigulys Kazys Andriuška, dešiniau – kol kas neatpažintas žmogus, dar kiek dešiniau, žemėnis (su ūsais) – vargonininkas Stonckis. Dešiniame grupės pakraštyje, trumpai apsikirpęs – Tverų valsčiaus viršaitis, Rainių kankinys Jonas Jakštas. Igno Strauko nuotr., 1932 m.;

Tveriškų vaidinimas prie „Karoblio“, ant Lopaičių kalno („Karoblis“ – karinis statinys, trianguliacijos punktas, stebėjimo bokštas). Vaidinimo pavadinimas, aktorai neišaiškinti. Igno Strauko nuotr., 1930 m.

KUNIGAİKŠČIŲ OGINSKIŲ išpuoselėtame

JURGIS ŽELVYS

Irenėjus Oginskis. Rietavo bažnyčios skulptūra. M. Sakalausko nuotrauka

Rietavo savivaldybė įkurta 1999 m. gruodžio mėn. 21 d. Lietuvoje priėmus Teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymą (VIII-1493), kurį įgyvendinant suformuotos kelios naujos savivaldybės, anksčiau priklausiusios atskiriems rajonams. Patys rietaviškiai linkę sakyti, kad jų savivaldybė veiklą pradėjo 2000 m. kovo 19-ąją, įvykusių rinkimų į savivaldybę dieną.

Dabar savivaldybė užima 586 km² teritoriją, kurioje gyvena apie 10 600 žmonių. Beveik pusė jų (apie 4480) yra susitelkę dar XIX a. kunigaikščių Oginskių išgarsintame Rietavo mieste.

Kairėje – kolonos Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro centrinių rūmų vietoje (fone – metalinio staliuko, priskiriamo Oginskiams, raštai. D. Mukienės nuotr.; Viršuje – Olga Oginskienė (Rietavo bažnyčios skulptūra). M. Sakalausko nuotr.

RIETAVE

Pradėdami formuoti savivaldybės kultūros ir švietimo įstaigų tinklą, rietaviškiai pasiūlė reformuoti Žemaičių dailės muziejų, t. y. vietoje anksčiau Rietave veikusio Žemaičių dailės muziejaus padalinio įkurti savarankišką, Rietavo savivaldybei priklausančią Rietavo kunigaikščių Oginskių kultūros istorijos muziejų. Jis savo veiklą turėjo vystyti Rietavo savivaldybės teritorijoje esančiame 1990 m. pradėtame atstatyti XIX a. vidurio Rietavo kunigaikščių Oginskių dvaro architektūrinio ansamblio pastate, kuriame 1874–1903 m. veikė kunigaikščio Bogdano Oginskio (1848–1909) muzikos mokykla. Beje, šiame pastate iki to laiko veikė ir Žemaičių dailės muziejaus padalinys. Savarankiškas Rietavo kunigaikščių Oginskių kultūros istorijos muziejus įsteigtas ir veikia nuo 1995 m. Muziejaus pastatas atstatyti užbaigtas 1999 m.

Muziejaus bučiulių būrys Rietave didžiulis. Dvaro ansamblio sutvarkymo, puoselėjimo idėja dar Lietuvos atgimimo laikais subūrusi didelį skaičių žmonių, ir toliau turi didžiulę trauką – entuziastų, norinčių puoselėti Lietuvos dvarų kultūros paveldą, geriau pažinti savo krašto istoriją šiame krašte nemažėja. Jų ir visų kitų rietaviškų rūpesčiu dar 1990 m. buvo sudaryta ir pradėta įgyvendinti Rietavo dvaro ansamblio restauravimo programa. Ji gana sėkmingai realizuojama. Tuo suinteresuoti savivaldybės vadovai, muziejaus darbuotojai. Muziejaus pastate buriasi Oginskių kultūros paveldo globos draugija, čia glaudžiasi ir savivaldybės Civilinės metrikacijos skyrius, savo veiklą plėtoja Kamerinio teatro klubas.

Kuriamos muziejaus istorijos ekspozicijos pagrindinę dalį su-

daro dailininko J. Vosylius sukurtos freskos „Kunigaikščiai Oginskiai Rietave“, „Kunigaikščių Oginskių genealogijos studija“, „Kunigaikščių Oginskių kultūrinės veiklos pėdsakai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, kunigaikščių Oginskių portretai, nuotraukos ir dokumentai, liudijantys šio dvaro ir jo šeimininkų kunigaikščių Oginskių išskirtinę vietą Lietuvos kultūros ir istorijos raidoje.

Pagrindinė muziejaus misija – išsaugoti kunigaikščių Oginskių kultūros paveldą Rietave ir tęsti ansamblio restauravimo programą, regeneruoti kunigaikščių Oginskių kultūrinės tradicijas ir puoselėti Rietavo krašto istorinę atmintį.

Šiam muziejui pastaraisiais metais tiesiogiai pavesta rūpintis ir didžiuoju kunigaikščių Oginskių parku, kuris gražiai įsikomponuoja į viso miestelio teritoriją. Parko tvarkymo talkos jau tapo gražia Rietavo miestelio tradicija. Čia šiandien jau sunkiai rasi žmogų, kuris vienaip ar kitaip nebūtų prisidėjęs prie kunigaikščių Oginskių dvaro ansamblio puoselėjimo.

Rietavo kunigaikščių Oginskių kultūros istorijos muziejus buvo vienas iš iniciatorių įsteigiant Vakarų Lietuvos dvarų asociaciją. Pirmuoju šios asociacijos pirmininku buvo išrinktas muziejaus direktorius Vitas Rutkauskas. Talkinant dideliame muziejaus ir viso Rietavo globėjui Alfredui Jomantui, pastaraisiais metais čia pradėtos rengti mokslinės konferencijos, kuriose analizuojama užsienio šalių ir Lietuvos patirtis istorinių parkų puoselėjimo srityje. Viena iš tokių konferencijų tema „Parkų ir sodų kelias: istorinių želdynų apsauga, gaivinimas ir kultūrinis turizmas“ Rietave įvyko 2004 m. Jos metu (2004 m. birželio 3 d.) pasirašyta bendradarbiavimo sutartis. Joje rašoma:

„Šį susitarimą pasirašiusios šalys: *Švietimo ir mokslo ministerija, atstovaujama ministro Algirdo Monkevičiaus, Kultūros vertybių apsaugos departamentas prie LR kultūros ministerijos, atstovaujamas direktorės Dianos Varnaitės, Valstybinis turizmo departamentas prie LR ūkio ministerijos, atstovaujamas direktoriaus Alvičiaus Lukoševičiaus, Klaipėdos universitetas, atstovaujamas rektoriaus Vlado Žulkaus, Žemaitijos kolegija, atstovaujama direktoriaus Jono Eugenijaus Bačinsko, Kelmės rajono savivaldybė, atstovaujama mero Kosto Arvasevičiaus, Kretingos rajono savivaldybė, atstovaujama mero Valerijono Kubiliaus, Mažeikių rajono savivaldybė, atstovaujama vicemero Viktoro Bugnevičiaus, Palangos miesto savivaldybė, atstovaujama mero Prano Žemio, Plungės rajono savivaldybė, atstovaujama mero Algirdo Pečiulio, Rietavo savivaldybė, atstovaujama mero Antano Černecko, Skuodo rajono savivaldybė, atstovau-*

Kunigaikščių Oginskių kultūros istorijos muziejus Rietave.
D. Mukienės nuotr.

jama mero Liudviko Žukausko, Šilalės rajono savivaldybė, atstovaujama vicemero Raimundo Vaitiekiaus, Šilutės rajono savivaldybė, atstovaujama mero Arvydo Jako, Tauragės rajono savivaldybė, atstovaujama vicemero Arūno Gendroliaus, Telsių rajono savivaldybė, atstovaujama mero Vytauto Urbanavičiaus,

Pripažindamos potencialią istorinių parkų ir naujų, harmoningai besiformuojančių kultūrinio kraštovaizdžio židinių reikšmę turizmo plėtros perspektyvai ir kitų nūdienos kultūrinių, socialinių, ekonominių problemų sprendimui;

Suprasdamos, kad Vakarų Lietuvos kraštovaizdis yra neatsiejama Europos kultūros paveldo sudedamoji dalis, dėl kurio apsaugos, tvarkymo ir planavimo kiekvienam atsiranda teisės ir pareigos;

Konstatuodamos kultūrinės pažangos židinių, parkų ir sodų partnerystės reikšmę Vakarų Lietuvos regiono kultūriniam, socialiniam, ekonominiams vystymuisi įvairiais XIX a. periodais ir siekdamos šiuos ryšius efektyviai išvystyti naujomis sąlygomis;

Vadovaudamosi Europos kraštovaizdžio konvencijos, priimtos 2000 m. spalio 20 d. Florencijoje, Italijoje (Žin., 2002, Nr. 104-4621), Dvarų paveldo išsaugojimo programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 18 d. nutarimu Nr. 481 „Dėl dvarų paveldo išsaugojimo programos ir dvarų paveldo išsaugojimo įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 38-1740), Nacionalinės turizmo plėtros 2003–2006 m. programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 1637 „Dėl nacionalinės turizmo plėtros 2003–2006 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2003, Nr. 121-5481), kitų įstatymų ir teisės aktų nuostatomis, taip pat atsižvelgdamos į Lietuvos kraštovaizdžio parkų ir sodų situacijos įvertinimo misiją, kurią atliko Europos kultūros kelių institutas, Europos sodų ir kraštovaizdžio kultūros centras bei Lietuvos kultūros vertybių apsaugos departamentas,

NUSPRENDŽIA BENDRADARBIAUTI:

1. Išsaugant ir atgaivinant istorinius parkus, puoselėjant šiuolaikinius kultūrinio kraštovaizdžio židinius, atliekant su tuo susijusius mokslinius tyrimus; 2. Rengiant ir įgyvendinant regioninius nacionalinius ir tarptautinius parkų atgaivinimo ir turizmo vystymo projektus; 3. Ruošiant ir įdarbinant parkų ir želdynų specialistus; 4. Organizuojant kultūros paveldo išsaugojimo, parkų atgaivinimo ir šiuolaikinių želdynų formavimo specialistų dalykinį bendradarbiavimą; 5. Siekiant parkų ir kultūrinio kraštovaizdžio respublikinės dienos įteisinimo. (...) Vykdamas konkrečius darbus, remiantis šiuo susitarimu, sudaromos konkrečios sutartys.

Kita graži rietaviškių muziejinių iniciatyva – kiek įmanoma daugiau surinkti informacijos apie Rietavo kunigaikščius Oginskius, išsamiau ištyrinėti jų vaidmenį Lietuvos istorijoje.

Bendradarbiaujant su Akademine žemaičių jaunimo korporacija „Samogitia“ 2005 m. pradžioje pradėtas tyrinėti Oginskių rašytinis palikimas, saugomas Lietuvos bibliotekose ir archyvuose. Pastaruoju laiku dėmesys sukoncentruotas į iškilų Lietuvos politiką, diplomata, kompozitorį Mykolą Kleopą Oginskį, kurio 240-ąsias gimimo metines pažymime 2005-aisiais. Šiame Rietave įvyks mokslinė konferencija, skirta šiai sukakčiai. Jai rengiasi tiek iškilūs mokslininkai, tiek ir pradėdantieji. Muziejaus direktoriaus V. Rutkausko dukra Giedrė Rutkauskaitė – Vilniaus universiteto II kurso studentė, pasirinkusi kultūros istorijos specialybę. Vienas iš pirmųjų jos didesnių tyrimų kaip tik skirtas Mykolui Kleopui Oginskiui ir jo mėginimams atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS

IR JO PROJEKTAS ATKURTI
LIETUVOS DIDŽIAJĄ
KUNIGAİKŠTYSTĘ

GIEDRĖ RUTKAUSKAITĖ

MYKOLAS KLEOPAS OGINSKIS
SVARBIAUSI BIOGRAFIJOS AKCENTAI (iki 1810 m)

Kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833) – viena ryškiausių Lietuvos asmenybių XVIII a. pab. – XIX a. pr. Jis – kompozitorius, visuomenės ir politikos veikėjas, Vilniaus universiteto garbės narys, žymus diplomatas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininkas, vienas iš 1794 m. sukilimo vadų.

M. K. Oginskis gimė 1765 m. rugsėjo 25 d. Jo tėvas André Oginskis buvo Ašmenos seniūnas, Lietuvos didysis kancleris, Trakų vaivada ir kaštelionas, 1769 m. apdovanotas Baltojo erelio ir Šv. Stanislovo ordinais. Buvo ATR pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Sankt Peterburge, o 1772 m., suteikus jam ypatingojo pasiuntinio rangą, pradėjo dirbti Vienoje. Iki mirties (1787 m.) buvo Trakų vaivada.

M. K. Oginskio motina Polina buvo kilusi iš Šembekų giminės.

Septynmečiui sūnui auklėti tėvai pakvietė prancūzų Jean Rolay. Auklėtojas į Guzovą, M. K. Oginskio gimtinę netoli Varšuvos, atvyko iš Vienos ir daugeliui metų savo likimą susiejo su Oginskių šeima.

Tai buvo pats laimingiausias laikas berniuko gyvenime. Jis labai prisirišo „prie savo gubernieriaus“, mokiusio jį ne tik prancūzų ir vokiečių kalbų, gamtos mokslų, istorijos ir geografijos, bet ir supažindinusio su žemdirbystės pagrindais¹, įskiepijusio užuojautą, pagarbą vargingiau gyvenusiems žmonėms, valstiečiams². Savo memuaruose M. K. Oginskis auklėtoją prisimena kaip vieną iš tų žmonių, kurie pelnytai vadinami vaikščiojančiomis enciklopedijomis³.

Groti smuiku būsimajam kompozitoriui mokė garsūs smuikininkai, o muzikos teorijos, dainavimo ir grojimo fortepijonu – muzikas J. Kozlovskis. Be to, Varšuvoje Mykolas Kleopas mokėsi ir matematikos, kaligrafijos. Lavino vokiečių ir romanų kalbų įgūdžius, studijavo antikinę literatūrą. Jis laisvai kalbėjo keliomis kalbomis, rašė eilėraščius, piešė, grojo klavesinu, fortepijonu, smuiku. Buvo labai apsiskaitęs. Puikiai žinojo Europos istoriją, ypač savo Tėvynės praeitį. Gero išsilavinimo pagrindai turėjo daug reikšmės toli-

Fransua Grenje (Grenier Francois, 1793–1867). Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) portretas iš J. K. Vilčinskio albumo „Vilniaus archeologijos muziejus“ 1858–1859. LDM rinkiniuose nuo 1941 m.

mesniam M. K. Oginskio gyvenimui ir veiklai⁴.

To meto Lenkijos ir Lietuvos valstybę vargino politinė suirutė.⁵ Apie kritišką ano meto padėtį M. K. Oginskis savo prisiminimuose rašo: „Aš atėjau į šį pasaulį tuo laikotarpiu, kuris jau pranašavo mano Tėvynei liūdniausią ateitį. Pilietiniai karai niokojo Lenkiją, ir aš puikiai prisimenu, kad būdamas ketverių metų amžiaus, mačiau kaip užvedavo į kaimo trobas ir į mūsų namus rusų ir sąjungininkų būriai. Jie ieškojo vieni kitų, jie trikdė mano vaikiškus žaidimus, jie gąsdino visus gyventojus, jie plėšė kaimus, jie neduodavo ramybės, dažnai būdavo visai netoli mūsų gyvenamosios vietos (...)“⁶. Keletą metų trukęs konfederacinis karas, remiamas užsienio valstybių, šalies suirutė ir susilpnėjimas pasibaigė ATR padalijimu, kurio iniciatorė buvo Prūsija. 1772 m. rugpjūčio 5 d. Rusija, Austrija, Prūsija pasirašė oficialų Žečpospolitos žemių padalijimo aktą.

M. K. Oginskis buvo vienas iš tų, kurie ryžosi gelbėti žlungančią valstybę, todėl anksti įsitraukė į politinę veiklą. Jis bendravo su daugeliu žymių Švietimo epochos žmonių. Svarstė su jais problemas, susijusias ne tik su kultūrine, bet ir su politine šalies raida.

Devyniolikmetis Mykolas Kleopas buvo išrinktas Seimo deputatu. Po dviejų metų – pakartotinai. Vėliau jis buvo paskirtas Lietuvos didžiuoju podskarbijumi – valstybės išdininku. Jis – veiklus ketverių metų (1788–1792) seimo dalyvis ir politinių reformų šalininkas. Būdamas dvidešimt trejų metų (1788 m.) apdovanotas Šv. Stanislovo, 1789 m. – Baltojo erelio ordinu.

Karaliui Stanislovui Augustui pavedus, 1790 m. M. K. Oginskis tapo ypatinguoju pasiuntiniu – vyko į Olandiją, vėliau su specialia diplomatine užduotimi – į Londoną.

M. K. Oginskio diplomatinė veikla užsienyje sutapo su Didžiosios Prancūzijos revoliucijos įvykiais. Jie padarė jam didžiulį įspūdį, paveikė skęstančios Lenkijos ir Lietuvos valstybės politikus. Seimas 1791 m. balandžio

18 d. priėmė įstatymą, kuris praplėtė miestiečių teises (šis įstatymas patvirtintas Gegužės 3 d. Konstitucija, kuri laikoma Lietuvos visuomenės modernėjimo atspirties tašku). Iš užsienio grįžęs M. K. Oginskis su penkiasdešimt žymesnių bajorų iškilmingai (su muzika ir fejerverkais) įsirašė į miestiečių luomą¹.

Netrukus po to Lietuvoje padėtis komplikavosi. Į šalį įžengusi generolo Krečetnikovo armija birželio 11 d. užėmė Vilnių nesulaukusi jokio pasipriešinimo. Nebuvo ir kam priešintis. Miesto įgula – naujokai, nežinantys į kieno pusę stoti... Miestiečių pasipriešinimas – tolygus savižudybei. Konstitucijos šalininkai, reformų seimo vadovai bėgo iš miesto. Kai kurie išvyko į užsienį¹.

Prieš antrąjį 1793 m. Respublikos padalijimą buvo sukurta Targovicos konfederacija, kurią sudarė valstybės veikėjai, tapę Rusijos kolaborantais valstybės viduje (Simonas Kasakauskas, Ignas Masalskis, Juozas Kasakauskas, Ignatas Šveikauskas). Jie paskelbė manifestą, rūsčiai smerkiantį Konstitucijos šalininkus¹.

Konfederatai Varšuvoje sudarė Vyriausybę, kuri panaikino Gegužės 3 d. konstituciją ir kitas Ketverių metų seimo reformas. Buvo sekvestruoti konfederatų priešininkams, tarp jų ir M. K. Oginskiui, priklausę dvarai¹.

M. K. Oginskio vaidmuo šiame laikotarpyje skirtingų istorijos tyrinėtojų traktuojamas priešingai. Vieni jų griežtai teigia, kad M. K. Oginskis stovėjo „kitoje konfederatų barikados pusėje“¹, antri – iš pradžių parėmus Targovicos konfederaciją ir tik vėliau perėjus į opoziciją⁸. Kaip ten bebūtų, tolimesni įvykiai aiškiai parodė, kad jis buvo reformatoriškų idėjų šalininkas.

Brendo 1794 m. T. Kosciuškos sukilimas prieš Targovicos konfederacijos (1792–1793) ir Gardino seimo (1793) įvestą režimą bei II Respublikos padalijimą (1793), Rusijos ir Prūsijos okupaciją. Sukilėliai, kurių gretose buvo ir M. K. Oginskis, norėjo atkurti Respubliką su 1772 m. sienomis ir toliau vykdyti Ketverių metų seimo (1788–1792) reformas. Kunigaikštis vadovavo Ukmergės, Švenčionių, Breslaujos apskričių sukilėlių daliniams. 1794 m. balandžio 24 d. sukilėliams užėmus Vilnių, buvo pasirašytas tautos sukilimo aktas, kuris patvirtinas 2328 sukilėlių parašais^{1,9}.

Sudaryta Lietuvos Vyriausioji Taryba, į kurią M. K. Oginskis buvo išrinktas kaip Vilniaus delegatas. Jis pareiškė: „Jnešu Tėvynės labai savąją dalį – turta, darbą ir gyvenimą!“¹⁰. Šie žodžiai ir asmeninis Oginskio pavyzdys tapo įkvėpimo šaltiniu daugeliui kovotojų patriotų¹.

Sukilimas buvo staigus likimo posūkis, paveikęs kunigaikščio gyvenimą, žmogaus ir kompozitoriaus pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. M. K. Oginskis – pirmasis ATR patriotinių dainų ir maršų autorius (muzikologo J. Belzos tvirtinimas). Jis – kardinės dainos „Lenkija dar nežuvo“, vėliau tapusios tautiniu himnu, autorius (J. Belzos tyrinėjimai)⁹. Akivaizdi Didžiosios prancūzų revoliucijos įtaka atsispindi viename vilniečių susirinkime jo išsakytoje nuostatoje: „Laisvė ir Tėvynės nepriklausomybė arba mirtis!“¹¹

Deja, sukilimas buvo pralaimėtas. Jo rezultatas – trečiasis Respublikos padalijimas 1795 m. Beveik visa Lietuva pateko į Rusijos imperijos teritoriją. Tik nedidelė dalis – Užnemunė – atiteko Prūsijos karalystei, kuri užėmė ir didžiąją dalį lenkiškų žemių – jos sienos ėjo Nemunu ir vakariniu Bugu¹.

Sukilimui pralaimėjus, M. K. Oginskis 1794 m. gruodžio 7 d. svetima Michailovskio pavarde emigravo į užsienį¹. Čia jis nenustojo rūpintis žlugusios valstybės atkūrimu – energingai dalyvavo emigrantų veikloje: aplankė Veneciją, Vieną, Mažąją Aziją, Balkanus, padėjo formuoti lenkų legionus Šiaurės Italijoje, kūrė Tėvynės meilės kupiną muziką^{1,4}. Būdamas emigrantų atstovu Turkijoje, 1796 m. rugpjūčio 10 d. iš Konstantinopolio entuziastingu laišku kreipėsi į kylančią Prancūzijos karinę žvaigždę, generolą Bonapartą, ir paprašė padėti išvaduoti Lenkiją ir Lietuvą iš Rusijos jungo. Tai buvo pirmasis lenkų ir lietuvių kreipimasis, kurį Bonapartas gavo apie 1796 m. rugsėjo vidurį. Bonapartas žodžiu per vieną iš savo adjutantų, talentingą jauną lenkų kilmės aristokratą, Prancūzijos pilietį Jozefą Sulkovskį, kuris buvo M. K. Oginskio laiško inspiratorius, atsakė: „Ką aš turiu atsakyti? Ką aš galiu pažadėti? (...) Aš myliu lenkus (...). Lenkijos padalijimas yra neteisybės aktas, kuris negali ilgai trukti (...). Bet lenkai neturi pasikliauti svetimtaučiu

pagalba (...). Tauta, savo kaimynų parblokšta, gali atsikelti tik su ginklu rankoje“^{6,7}.

Netekęs vilties atkurti savo valstybę Prancūzijai padedant, M. K. Oginskis 1802 m. pradžioje, pasinaudodamas caro Aleksandro I paskelbta amnestija, grįžo iš emigracijos. Jis atgavo dalį konfiskuoto turto ir gyveno (iki 1822 m.) savo dvare Zalesėje, netoli Smurgainių (Ašmenos apsk.). Čia daugiausia užsiėmė žemės reikalais, kultūrine veikla. Tada Oginskis buvo jau gerai žinomas muzikas, polonezų autorius. Zalesę jis labai išpuošė⁸, pagal Vilniaus universiteto profesoriaus Mykolo Šulco projektą pastatydino naujus rūmus. Sodybą supo angliško ir prancūziško tipo parkai, kurių augmeniją kolekcionuoti padėjo Vilniaus universiteto botanikas S. Jundzilas. Oranžerijoje buvo auginami retieji augalai). Čia niekada nestigo svečių, rinkdavosi to meto kultūros, meno, literatūros elitas, daug laiko buvo skiriama muzikai (įkurtame styginių kvartete pirmuoju smuiku grieždavo pats kunigaikštis M. K. Oginskis). Zalesė tais laikais buvo vadinama „Šiaurės Atėnais“^{1,4}.

1802 m. M. K. Oginskis buvo išrinktas Vilniaus universiteto garbės nariu. Jis universitetui padovanojo du mikroskopus, teleskopą. Vilniuje įkūrė labdaros draugiją, kurią rėmė aukodamas stambias sumas, gautas už savo išleistus kūrinius⁵.

LDK ATKŪRIMO PROJEKTAS (1811–1812 m.)

Politinė M. K. Oginskio veikla ir jo artimi ryšiai su caru Aleksandru I užsimezgė 1810 m., kai jis, grįžęs iš užsienio (yra pagrindo manyti, kad ten daugiau negu trejus metus gyveno dėl savo italės žmonos ligos), nuvyko į Peterburgą kaip Vilniaus bajorijos atstovas, įpareigotas tartis dėl ekonominių ir administracinių krašto reikalų. Bręstant konfliktui tarp Prancūzijos ir Rusijos, ryžtingai stėjo pastarosios pusėn. Apie jo pažiūras jau žinojo Rusijos ambasadorius Paryžiuje Aleksandras Kurakinas ir Lietuvos generalgubernatorius Michailas Kutuzovas, o per juos ir caro rūmai¹¹.

Aleksandras I maloniai 1810 m. birželio 24 d. Peterburge priėmė M. K. Oginskį. Jo veikla bajorų naudai buvo sėkminga. Caras paskyrė M. K. Oginskį, kaip Lietuvos nuomonės reiškėją, savo slaptuoju (asmeniniu) patarėju ir senatoriumi¹¹. 1811–1812 m. vietoje A. Čartoryskio pirmuoju Aleksandro I patikėtiniu buvo M. K. Oginskis¹.

Carui leidus M. K. Oginskiui vėl apsilankyti Paryžiuje, kur buvo likusi jo šeima, per vieną diplomatinę priėmimą Rusijos ambasadorius A. Kurakinas pristatė Napoleonui M. K. Oginskį kaip Rusijos senatorių. 1811 m. balandžio mėnesį M. K. Oginskis grįžo į Peterburgą, įsitikinęs, kad Napoleonas, tikėdamasis Lenkijos ir Lietuvos bajorų paramos, netrukus puls Rusiją, panaudodamas tam visą turimą jėgą. Jis ilgai tarėsi su caru, kaip užbėgti Napoleonui už akių ir išspręsti Lietuvos-Lenkijos klausimą bei išskėlė mintį sukurti atskirą politinę organizaciją visoms Rusijos gubernijoms, kurios kadaise priklausė Lenkijos karalystei (ATR), pavadinant ją LIETUVOS DIDŽIAJA KUNIGAİKŠTYSTE. Šis pasiūlymas buvo iškeltas laiku, nes jis atitiko paties caro pažiūras, išdėstytas kunigaikščiui A. Čartoryskui 1810 m. pradžioje, kai caras pareiškė, kad, negalint šiuo metu atkurti visos ATR sąjungoje su Rusija, būtų naudinga tam laikui pasitenkinti LDK atstatymu iš Rusijai priklausančių žemių. A. Čartoryskis iš to nematė naudos ir dėl to pasisakė neigiamai^{8,11}.

M. K. Oginskis buvo paprašytas savo pasiūlymą išdėstyti raštu. Padedamas šalininkų – Gardino gubernijos atstovo kunigaikščio Ksavero Liubeckio ir jo draugo bei giminaičio grafo Kazimiero Pliaterio – jis parašė memorandumą, kuriame išdėstė savo mintis, ir 1811 m. gegužės 27 d. jį įteikė carui¹¹.

Kalbėdamas apie savo kraštą, memorandumu M. K. Oginskis itin pabrėžė Lietuvos skirtingumą, jos gyventojų didžiavimąsi savo kilme, prisirišimą

(Nukelta į 16 p.)

(Atkelta iš 15 p.)

prie savo valstybės vardo. Gana teisingai jis apibūdino Lenkijos ir Lietuvos valstybinius santykius po Liublino unijos: „Lenkijos dalis, inkorporuota į Rusijos imperiją, kadaise, prieš Lietuvos kunigaikštystės unijos aktą su Lenkijos karalyste, sudarė Lietuvą. Jos gyventojai visada karingi, ryžtingi, prisirišę prie savo teisių ir ištikimi savo valdovams, pasižymėjo narsumu ir Tėvynės meile. Besididžiuoja savo kilme, lietuviai, nors jų kraštas buvo prijungtas prie Lenkijos, išsaugojo savo papročius, savo civilinį kodeksą, savo valdžios organus; iki paskutiniojo padalijimo seimai pakaitomis vykdavo Varšuvoje ir Gardine; buvo Lenkijos ir Lietuvos kariuomenės; Lietuva turėjo savo vyriausiuosius tribunolus, savo ministrus, savo aukštuosius valdininkus“. LDK atkūrimas, pasak Oginskio, padarytų galą Napoleono įtakai Lietuvoje ir dar labiau suartintų jos gyventojus su Rusija. Be to, valstybės atkūrimas ilgainiui turėtų paveikti ir Varšuvos kunigaikštystės gyventojus; jie netikri dėl savo likimo, jie suprastų, kad gali realizuoti savo troškimus atkurti senąją Lenkijos karalystę, jei apsipręstų glaustis prie Rusijos imperatoriaus^{8,11}.

Susipažinęs su memorandumu, caras Aleksandras I pareiškė esąs susidomėjęs išdėstytu projektu. Paskui, 1811 m. birželio mėnesį, dėl būsimosios Lietuvos organizacijos M. K. Oginskis kalbėjosi su Michailu Speranskiu, kuriam buvo pavesti Suomijos ir Lenkijos reikalai. Tačiau M. Speranskis M. K. Oginskiui ir jo draugams patarė būti saikingiems ir nesukelti konservatyviosios rusų visuomenės bei užsienio valstybių įtarimo. Jis pasiūlė Peterburge įkurti specialų aštuonių vakarinių gubernijų atstovų komitetą, kad šis svarstyty skundus dėl tų gubernijų skirtingų mokesčių. Su M. Speranskiu M. K. Oginskis ir jo bendradarbiai vėliau ne kartą tarėsi Lietuvos (tiksliau Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos) reikalais¹¹.

Grįžęs iš Lietuvos, kur tarėsi su savo politiniais šalininkais, M. K. Oginskis 1811 m. spalio 22 (naujuoju stiliumi lapkričio 3 d.) įteikė carui LDK įkūrimo įsako projektą. Įsaką sudarė 11 paragrafų. Jame buvo rašoma, kad įkuriamą LDK, susidedanti iš Vilniaus, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Volynės, Podolės ir Kijevo gubernijų, taip pat Balstogės ir Tarnopolio sričių. Pagal šį įsaką LDK vadovauti būtų turėjęs imperatoriaus vietininkas, reziduojantis Vilniuje, kunigaikštystės sostinėje. Peterburge turėjo būti sudaryta kanceliarija Lietuvos reikalams. Lietuvos statusas, anot M. K. Oginskio parengto įsako, būtų likęs civiline teise ir vyriausiasis tribunolas būtų veikęs Vilniuje. Valdžios įstaigų tarnybas būtų galėję užimti tik piliečiai, gyvenantys ir turintys žemės Didžiojoje Kunigaikštystėje. Lenkų kalba, kaip ir prieš padalijimus, turėjo būti oficiali kalba. Pagal šį dokumentą Lietuva ir kitos prie Rusijos prijungtos teritorijos būtų turėjusios gauti Rusijos imperijos ribose autonomiją su savo įstatymais ir pareigūnais. LDK valdyti per pirmąjį savo pasikalbėjimą su caru Aleksandru M. K. Oginskis siūlė paskirti didžiąją kunigaikštystę Jekateriną, bet dabar, sekdamas neseniai (1809 m.) prie Rusijos prijungtos Suomijos organizacija, sakė, kad nebūtina skirti imperatoriaus šeimos narį ir kad šią vietą galėtų užimti bet kuris generalgubernatorius. Caro įsakas būtų vidaus administracinis aktas ir nesukeltų jokio užsienio valstybių įtarimo ar priešiško^{8,11}.

Vėliau, 1812 m. pradžioje, M. K. Oginskis įteikė carui Aleksandrui 266 straipsnių LDK konstitucijos, pavadintos valdžios nuostatu, projektą, kurį jis, caro paprašytas, buvo parengęs Peterburge su savo artimais bendradarbiais – Ksaveru Liubeckiu ir Kazimieru Pliateriu. Šis projektas buvo jo anksčiau carui įteikto LDK įkūrimo įsako straipsnių praplėtimas¹¹.

Lietuvos ir Lenkijos klausimas tuo metu siejosi su Suomijos klausimu. Iki to laiko Švedijai priklausiusi Suomija, 1809 m. prijungta prie Rusijos, išlaikė senąją tvarką, turėjo tam tikrą autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje ir sudarė Suomijos Didžiąją Kunigaikštystę. Tuometinėje Rusijos politikoje Suomijos atžvilgiu svarbų vaidmenį atliko antinapoleonininkas generolas ir diplo-

matas Gustavas Armfeltas, švedas, kilęs iš Suomijos, perėjęs į Rusijos tarnybą. Jis artimai bendradarbiavo su Aleksandru I, palaikė ryšius su M. K. Oginskiu. G. Armfeltui rūpėjo sustiprinti Suomijos padėtį, sudarant autonominę Lietuvą ir Lenkiją. Caras pasitikėjo G. Armfelto patirtimi ir pavedė jam sudaryti bendrą Lietuvos ir Lenkijos konstituciją. 1811 m. rudenį G. Armfeltas parengė Lietuvos ir Lenkijos konstitucinį aktą. Sprendžiant iš turimų duomenų, jis siūlė atkurti Lenkijos karalystę, pirmiausia carą pasiskelbiant Lietuvos, paskui – Lenkijos karaliumi¹¹.

Pažymėtina, kad M. K. Oginskio ir G. Armfelto parengti Lietuvos konstitucijos projektai bandė sureguliuoti dvarininkų ir valstiečių santykius. Caro Aleksandro I paskatintas neužmiršti valstiečių, M. K. Oginskis numatė juos išlaisvinti per dešimt metų (1812–1821), kasmet kiekviename dvare dešimtajai daliai baudžiauninkų suteikiant laisvę ir, abiems pusėms sutikus, sudaryti su jais žemės nuomos sutartis. G. Armfelto konstitucijos projekte buvo numatyta išlaisvinti valstiečius Švedijos (Suomijos) pavyzdžiu, kad jie turėtų tokias pat teises kaip ir kiti gyventojai. Aleksandras I nepritarė G. Armfelto siūlomam valstiečių išlaisvinimui – jis esąs per daug staigus ir radikalus¹¹.

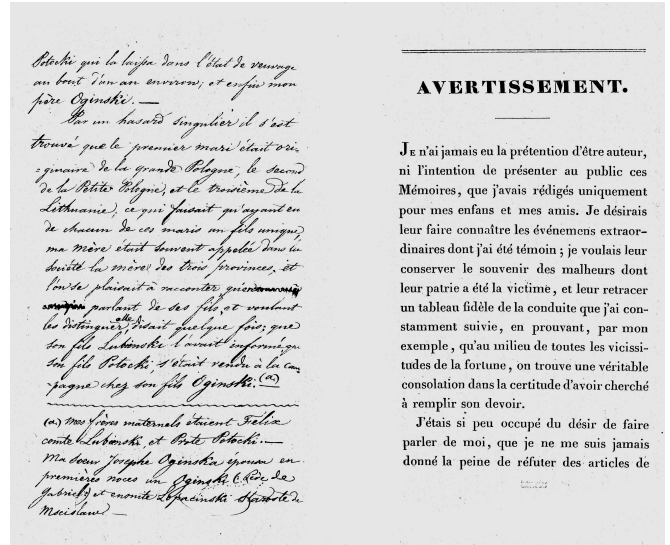
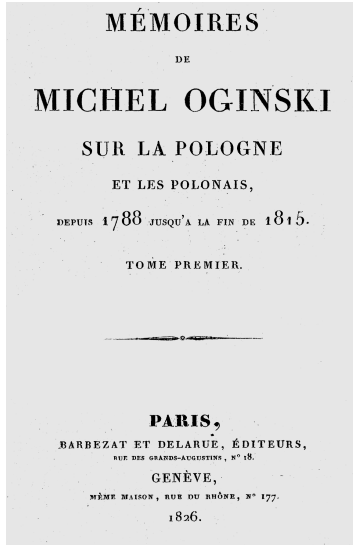
Konstitucijos projektus, parengtus M. K. Oginskio ir G. Armfelto, 1812 m. balandžio mėnesį caras pasiuntė A. Čartoryskui, kuris buvo laikomas puikiu Lenkijos reikalų žinovu, kad jis išdėstyty savo nuomonę dėl jų. Birželio pradžioje A. Čartoryskis pranešė, kad jis pasisako prieš LDK ar Lenkijos atkūrimą. Gresia karas su Napoleonu, todėl šio klausimo sprendimas jau esąs pavėluotas. Abu konstitucijos projektai A. Čartoryskio nepatenkino. Jis siūlė iš dviejų sudaryti naują, trečiąją. Be to, A. Čartoryskis nepalankiai pasisakė apie M. K. Oginskį – norėjo sumažinti jo autoritetą. Beje, A. Čartoryskio ir M. K. Oginskio santykiai ir anksčiau nebuvo labai draugiški¹¹.

Tuo metu buvo susirūpinta ir Lietuvos kariuomenės organizavimu, nes artinantis karui, Aleksandras I norėjo sustiprinti Rusijos gynybines pajėgas. Aštuonių vakarinių gubernijų kariuomenės organizavimo projektą parengti buvo pavesta kunigaikščiui Kazimierui Liubomirskui iš Volynės, tuo metu buvusiam Peterburge. Jis tą darbą dirbo kartu su caro pareigūnu grafu J. Vite. Nutarta sudaryti 30 000 karių armiją. Projektas įteiktas M. K. Oginskiui, kad šis pareikšty savo pastabas. Projektas 1811 m. gruodžio pradžioje buvo perduotas carui Aleksandrui I. Tuo pačiu metu M. K. Oginskis, caro prašomas, įteikė sarašą žmonių, kuriais galėtų būti remiamasi organizuojant aštuonias vakarines gubernijas Lietuvos ar Lenkijos vardu. Į jį buvo įtrauktas Ksaveras Liubeckis, Tadas Vavžeckis, Vincentas Giecevičius, Juozapas Sadržskis, Liudvikas Pliateris, Kazimieras Liubomirskis, Tadas Čackis, senatorius Andrejus Kozlovskis¹¹.

M. K. Oginskis savo veiklos pradžioje (1810 m.) siekė pagerinti Lietuvos ekonominę, administracinę padėtį. Nuo šio tikslo jis nenukrypo ir 1811 m., kai užsiėmė valstybės politiniais reikalais⁸.

Lietuvos bajorija buvo suinteresuota gauti iš Vyriausybės kai kurių ekonominių lengvatų. Lietuvoje mokesčiai buvo mokami sidabro monetomis, o kitose Rusijos gubernijose – asignacijomis (popieriniais pinigais), todėl Lietuvos gubernijos mokėjo kelis kartus didesnius mokesčius (sidabro rublis prilygo keturioms asignacijoms). 1811 m. gruodžio 18 d. buvo išleistas svarbiausias įsakas: Vilniaus, Gardino gubernijose ir Balstogės srityje nuo 1812 m. įvesta tokia pat mokesčių sistema kaip ir kitose Rusijos gubernijose, t. y. pagalvės mokestis, mokamas už „revizines sielas“ (asignacijomis už vyriškos lyties žmogų). Iki to laiko Lietuvoje valstybiniai mokesčiai buvo mokami nuo valstiečio kiemo („dūmo“)¹¹.

1811 m. lapkričio mėnesį, M. K. Oginskiui tarpininkaujant, Vilniaus gubernijos bajorija pasiuntė padėkos raštą carui Aleksandrui I. Norėdamas parodyti savo palankumą Lietuvai ir M. K. Oginskiui, caras 1811 m. gruodžio mėnesį asmeniniu lenkiškai, t. y. buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės oficialiaja kalba, parašytu laišku atsakė M. K. Oginskiui (Rusijos imperato-

Iš kairės: Mykolo Kleopos Oginskio portretas (dail. Fransua Ksavje Fabras, LDM); 1826 m. Paryžiuje išleistų M. K. Oginskio „Prisiminimų“ titulinis puslapis ir vienas knygos atvertimas. Ilustracijos iš redakcijos archyvo

rius pirmą kartą oficialiai pavartojo šią kalbą, ir jo laiškas padarė krašte didelį įspūdį). M. K. Oginskis Lietuvoje tapo populiarius, jį pradėta laikyti galinčiu daug pasiekti Peterburge. Gubernijų seimeliai reiškė jam savo dėkingumą.

Be savo veiklos Peterburge, M. K. Oginskis ir jo bendradarbiai žinias apie projektą sudaryti LDK unijoje su Rusija skleidė ir Lietuvoje, stengdamiesi jį savo pusę patraukti įtakingus asmenis čia bei kitose po padalijimų prijungtose teritorijose¹¹.

Dauguma Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos didikų jau ir seniau norėjo susitaikyti su Rusija ir buvo priešiški Varšuvos kunigaikštystėje Napoleono įvestai tvarkai. M. K. Oginskio projektus Lietuvos didikai sutiko palankiai. Prancūzijos rezidentas Varšuvoje Edouardas Bignonas pripažino, jog „neabejotina, kad Lietuvoje yra daug asmenų, trokštančių tokios tvarkos dėl įvairių motyvų“. Tačiau E. Bignonas pripažino, kad dauguma iš jų LDK sudarymą laiko tik pereinamąja grandimi, siekiant atkurti nepriklausomą Lenkijos ir Lietuvos karalystę. Visur Lietuvoje buvo pasklidusios žinios apie caro ir M. K. Oginskio projektus. Prancūzijos rezidentas Varšuvoje ir prancūzų bei lenkų agentai pranešinėjo, kad netrukus reikia laukti LDK, Lietuvos karalystės ar Lenkijos karalystės atkūrimo^{8,11}.

Caras Aleksandras tuo metu nešykštėdavo M. K. Oginskiui malonių žodžių ir gražių pažadų¹¹ – „Valstybės senatorius ir monarcho numylėtinis apdovanojamas aukščiausiais garbės ženklais, kuriuos monarchas gali duoti dignitorium“ (grafas Konstantinas Tiškevičius), bet nesiskubino įgyvendinti siūlomą reformą – sprendimą dėl jos vis atidėliojo¹¹. Parengtas įsakas apie LDK įkūrimą vis nesirodė⁹. Jei ir sutiktume, kad Aleksandras I ne klatingai apgaudinėjo Lietuvos ir Lenkijos bajorus savo pažadais, norėdamas žodžiais konkuruoti su Napoleonu kaip „Lenkijos išvadotojas“, o jo duotieji pažadai buvo nuoširdūs, turėtume pripažinti, kad caras ilgai neapsisprendė ir dvejojo dėl priemonių patraukti jį savo pusę Lietuvos ir Lenkijos dvarininkus išsaugant Rusijos interesus. To meto Rusijoje tam tikra provincinė autonomija nebuvo naujovė, pavyzdžiui, Suomija turėjo itin plačią autonomiją ir vadinosi, kaip jau minėjome, Suomijos Didžiąja Kunigaikštyste¹¹.

Lietuvos ir Lenkijos problema, be abejo, buvo sudėtingesnė ir susijusi su tam tikra politine rizika tarptautinėje politikoje. Autonominės Lietuvos atkūrimo, ypač Lenkijos karalystės paskelbimo planams prieštaravo stambūs rusų žemvaldžiai, turintys dvarų prijungtose provincijose. Net caro rūmų aplinkoje buvo daug reformai nepalankių asmenų, ypač tarp konservatyviosios ir oligarchinės ideologijos šalininkų (jų vadas – rašytojas ir istorikas

Nikolajus Karamzinas), kurie, vadovaujami Speranskio, kovojo su liberaliaja ir reformų šalininkų grupuote. Lietuvos planuose jie įžvelgė pavojų Rusijos imperijos integralumui ir Lietuvą bei kitas per Respublikos padalijimus prijungtas teritorijas laikė iš seno rusiškomis žemėmis. Vis labiau gresiant karui, rūpindamasis rusų tautos politiniu bei moraliniu vieningumu, 1812 m. kovo pabaigoje caras atleido iš pareigų savo bendradarbį Speranskį, palankų Lietuvos planams¹¹.

LDK sienų klausimas taip pat kėlė sunkumų. Lenkų feodalai buvo integralinio Lenkijos atkūrimo šalininkai ir norėjo, kad naujoji Lenkijos karalystė turėtų sienas, buvusias prieš pirmąjį padalijimą (1772 m.). To siekė M. K. Oginskis ir jo bendražygiai, senosios unijinės politikos ir lenkiškosios kultūros atstovai. Jų projektuojama LDK turėjo apimti visas Rusijai per padalijimus tekusias teritorijas, t. y. Lietuvą, Baltarusiją, dešiniarankę Ukrainos dalį, arba vadinamąsias lenkiškąsias provincijas, kurias prijungus buvo sudarytos aštuonios vakarinės Rusijos gubernijos. Tačiau į tokį reikalavimą nepalankiai žiūrėjo net tie Rusijos valdantieji sluoksniai, kurie domėjosi Lietuvos-Lenkijos problema. Caras Aleksandras savo pasiūlyme 1811 m. pradžioje A. Čartoryskui atkurti Lenkiją sutiko įjungti į jos sudėtį keturias gubernijas: Vilniaus, Gardino, Minsko, Volynės, o kraštutiniu atveju pridėti ir penktąją – Podolės. Tuo tarpu Vitebsko ir Mogiliovo gubernijos, t. y. Baltarusija, prijungta per pirmąjį padalijimą, taip pat ir Kijevo gubernija turėjo likti kaip iki to laiko Rusijos sudėtyje⁸.

Lietuvos atkūrimo projektai buvo nepalankiai sutikti ir Varšuvos kunigaikštystėje. Senas prorusiškos politikos atstovas Adomas Čartoryskis buvo priešiški nusiteikęs dėl vienos Lietuvos atskiros politinės organizacijos Rusijos imperijos ribose. Julianas Ursynas Niemcevičius 1812 m. išleido brošiūrą lenkų kalba *Lietuvių laiškas*, nukreiptą prieš Lietuvos dvarininkus, susidėjusius su caru. Varšuvos kunigaikštystės valdantieji sluoksniai M. K. Oginskio ir jo šalininkų projektuose įžvelgė galimybę Lietuvai atsakyti unijos su Lenkija ir ją pakeisti nauja unija – su Rusija. Todėl Varšuvoje M. K. Oginskis ir jo bendražygiai buvo laikomi „neištikimais ir savo tėvynės priešais“. Lietuvoje šių „priešų“ veikla buvo suprantama visiškai kitaip. Jų pastangos pagerinti krašto ekonomiką ir grąžinti prieš padalijimus turėtas politines institucijas negalėjo būti laikoma savo tėvynės interesų išdavimu. Autonominės Lietuvos (caro valdžioje) šalininkai nenorėjo nutraukti ryšių su Lenkija, neatsisakė siekti, kad išliktų bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė^{8,11}.

(Nukelta į 18 p.)

(Atkelta iš 17 p.)

Karui su Napoleonu artėjant, LDK įkūrimo projektas vis labiau užleido vietą kitam Lietuvos ir Lenkijos problemos sprendimui – Lenkijos karalystės atkūrimui. Kai 1811 m. gegužės mėnesį M. K. Oginskis įteikė carui savo memorandumą dėl Lietuvos politinės organizacijos, pastarasis jau tada nurodė, kad „vienas iš dviejų turi įvykti: arba karo atveju sukursiu Lenkijos karalystę, kuri bus prijungta prie Rusijos imperijos, kaip yra Vengrija, Čekija (Bohemija) prie Austrijos, arba, jei karas neįvyks, vykdysiu mūsų didįjį projektą Lietuvos klausimu“. M. K. Oginskis, kaip ir kiti jo šalininkai, manė, kad Lenkijos karalystės paskelbimas būtų daug efektyvesnis, jis labai susilpnintų Napoleoną ir sustiprintų Rusijos jėgas. Šią mintį M. K. Oginskis išdėstė savo raštuose, įteiktuose carui 1811 m. spalio 15 d. ir gruodžio 1 d. Jis nurodė, kad laukiamo karo atveju Napoleonas tikriausiai bandys pralenkti carą ir paskirti Lenkijos karalių, todėl patarė Aleksandrui pasiskelbti karaliumi ir iš pradžių sudaryti Lenkijos karalystę iš aštuonių Rusijai priklausančių gubernijų. Senosios Lenkijos karalystės atkūrimas būtų Rusijai naudingesnis aktas, nes tai būtų tikresnė priemonė palankiausiai Rusijai suteikti visus Lenkijos ir Lietuvos gyventojus, ypač Varšuvos kunigaikštystės¹¹.

Aleksandras I ir toliau nešykštėjo M. K. Oginskiui pažadų, bet neskubėjo jų įgyvendinti. Galimas dalykas, kad Aleksandras, būdamas sumanus politikas, savo politiniais pažadais tik suviliojo M. K. Oginskį ir jo šalininkus. Tačiau caras galėjo abejoti ir tų priemonių sėkmingumu ar net lietuvių bajorų lojalumu Rusijai karo atveju. Nieko nenusprendęs, Aleksandras 1812 m. balandžio 9 d. išvyko iš Peterburgo į Vilnių, įsakęs M. K. Oginskiui taip pat ten vykti. 1812 m. balandžio 14 d. jis iškilmingai įėjo į Vilnių. Su juo atvyko daug aukštų pareigūnų – ministrų ir grupė žymių užsieniečių, žinomų Napoleono priešų: vokietis Heinrichas Steinas, švedas Gustavas Armfeltas, anglas Robertas Vilsonas. Vilnius tapo laikinuoju imperijos centru. Caras savo atvykimą aiškino paprastu kariuomenės patikrinimu. Iš tikrųjų jis inspektavo rusų armijos dalis, stovinčias Lietuvoje. Caro apsilankymas Vilniuje buvo politinės akcijos Lietuvoje Rusijos naudai kulminacinis taškas, taip pat ir atkirtis Napoleono įtakai iš Varšuvos kunigaikštystės. Dėl ligos M. K. Oginskiui laikinai pasiilikus Peterburge, įvairiais Lietuvos reikalais su caru tarėsi Tomas Vavžeckis¹¹.

Carui esant Vilniuje, tebeskrido kalbos apie laukiamą LDK sudarymą ir ypač apie Lenkijos karalystės atkūrimą. Kai tiktai prasidėsiąs Prancūzijos ir Rusijos karas, Aleksandras pasiskelbsiąs Lenkijos karaliumi arba juo būsiąs vienas iš caro šeimos narių. Vilniuje Aleksandras ir toliau darė užuominų apie savo politinius projektus, nusistatymą skirti Lietuvai vyriausybei.

Bet, deja, tai liko tik pažadai ir bajorų svajonės. Į viešnagės Vilniuje pabaigą atvykusiam M. K. Oginskiui caras pareiškė, kad jis esąs priverstas atsakyti daugelio projektų, nes nebėra laiko jais pasinaudoti. Caras M. K. Oginskiui dar pranešė, kad štabo būstinėje planuojama leisti prancūzų ir lenkų kalbomis laikraštį, kuris turėtų kovoti su Napoleono šalininkų kurstymais ir palaikyti krašte ramybę. Tačiau prasidėjo karas. Napoleono armijai 1812 m. birželio 24 d. perėjus Nemuną ties Kaunu ir žygiuojant Vilniaus kryptimi, Aleksandras I kitą (birželio 25) dieną paskelbė atsisaukimą į rusų armiją, nieko nepažadėjo Lietuvai dėl jos ateities ir skubiai išvyko iš Vilniaus. Su atsitraukiančiu rusų kariuomenės štabu į Rusijos gilumą atsitraukė M. K. Oginskis, T. Vevžeckis, Liubeckis ir kiti Lietuvos didikai – prorusiškos politikos šalininkai^{8,11}.

Nereikėtų suabsoliutinti pronapoleoniškų arba prorusiškų „partijų“ ištikimybės saviesiems globėjams. Lietuvos visuomenės vadai gerai suprato, ką reiškia permelyg tvirtai tikėti politikų pažadais, todėl taikėsi prie sąlygų ir stengėsi kiek įmanoma išsaugoti santykinį savo veiksmų savarankiškumą vardan vieno tikslo – koku nors būdu atkurti LDK, daugiau ar mažiau susietą su Lenkijos Karūna, arba, rečiau, su Rusija¹².

TOLIMESNĖ MYKOLO KLEOPO OGINSKIO VEIKLA

Ir taip prieš 1812 m. karą su Napoleonu M. K. Oginskio ir jo bendraminčių planai atkurti LDK nebuvo realizuoti. Katastrofiškas Napoleono armijos pralaimėjimas, Rusijos kariuomenės žygis į Vakarus (Varšuvos kunigaikštystę, Prūsiją) iškėlė naujas politines perspektyvas. Lietuvos ir Lenkijos didikų, bajorų viltys vėl pakrypo į Rusijos pusę. Atgimė planas atkurti Lenkijos karalystę, globojamą caro Aleksandro I. Prie to prisidėjo ir Aleksandro vyriausybės politika, kuria siekta patraukti Lenkijos ir Lietuvos bajorus. Tai turėjo padėti sutvirtinti Rusijos pozicijas būsimoose tarptautiniuose pasitarimuose sprendžiant Napoleono įkurtos Varšuvos kunigaikštystės likimą ir, anot lenkų istoriko J. Skovroneko, Europos forume parodyti, kad Rusijos politika liberali, tarnauja kiekvienos tautos išvadavimui¹³.

Dar Napoleonui tebesant Maskvoje, Aleksandras I vėl tarėsi su asmeniiniu patarėju ir Rusijos senatoriumi M. K. Oginskiu, kuris per karą buvo pasitraukęs į Peterburgą. Caras dar kartą pasakė, jog nepamiršo politinių projektų, apie kuriuos buvo tartasi prieš prasidedant karui. Taigi Aleksandras ir toliau neįsipareigodamas (gal ir apgaudinėdamas) susitikimų metu negailėjo abstrakčių pažadų atkurti buvusių Lenkijos ir Lietuvos valstybę, paprastai vadinamą Lenkijos karalyste. Tačiau pažadai ir liko pažadais. Caras nesirengė patenkinti atkakliai ir drąsiai keliamų lenkų tautos lūkesčių¹³.

Tuo metu M. K. Oginskis ir toliau dirbo Rusijos senate. Jis buvo pasi-piktinęs piknaudžiavimais, kurie juodino šios institucijos garbingumą – visur klestėjo korupcija, biurokratizmas ir reikalingų priimti sprendimų vilkinimas¹⁴. Lietuviai ir kiti anksčiau buvusių Lenkijos provincijų gyventojai, kuriems būdavo iškeltos bylos, turėjo ieškoti teisingumo Peterburgo senate. Atrodydavo, kad jų vargai pirmojoje ir antrojoje teisingumo rūmų instancijose niekada nesibaigs dėl intrigų, pinklių bei teisininkų priešiškumo, kuris vėlino bylų eigą, taip pat dėl policijos bei rusų tarėjų, posėdžiavusių tribunole, įtakos ir pagaliau – neteisėtų gubernatorių, generalgubernatorių interpretacijų. Mažai būdavo teisininkų, kurie apsisunkindavo lenkų ir lietuvių bylomis. Nedaug kas gerai mokėjo lenkų, rusų kalbas, o ypač šiomis kalbomis rašyti. Dauguma nežinojo teisės pagrindų, beveik visi buvo ydingai pasidavę daugiau mokantiems – nesąžiningai atliko savo darbą⁵.

M. K. Oginskis siekė paties geriausio savo tautai. Vilniaus ir kitų gubernijų bajorų maršalkos kreipėsi į senatorių, kad šis paaiškintų ministrams ir pačiam carui, kokia sunki ekonominė krašto padėtis. M. K. Oginskis rašė finansų ministrui ir pačiam Aleksandrui I. 1813 m. rugsėjo 20 d. caras laiške M. K. Oginskiui leido, pasitarus su bajorų atstovais, pateikti siūlymus, ką reiktų daryti. Tačiau tie susirašinėjimai naudos nedavė. Susikloščiusi padėtis atšaldė Lietuvos bajorų palankias nuotaikas Rusijos valdžiai¹³.

Tolimesni M. K. Oginskio veiksmai dėl LDK atkūrimo projekto, pastangos padėti savo kraštui vis dažniau atsimušdavo į apgaulingos caro pažadų politikos sieną. Bėgant metams tai neišvengimai didino M. K. Oginskio nusivylimą, apie kurį kalba paties kunigaikščio memuarai⁶. Jis rašo: „Savo prisiminimuose aš smulkiai išpasakojau savo žygius, kad įtikinčiau Aleksandrą sutikti su mano planais. (...) Aš stropiai gaudydavau menkiausius paguodos žodžius, kurių aš laukiau iš jo lūpų, ir jo pažadai, kad ir visada tušti, mane padarydavo laimingą, nes aš tikėjau tuo. Be to aš kito nemačiau ir netroškau, kaip matyti geresnę mano tėvynainių dalį, pašalinant piknaudžiavimus, kurie karaliavo mūsų provincijoje ir užtikrinti tautiškumą keturiolikai milijonų gyventojų, kurie, būdami visi kartu, galėtų dar tikėtis atkurti laisvą ir nepriklausomą valstybę.“

Aleksandras I, valdymo pradžioje žinomas kaip liberalių reformų šalininkas, ilgainiui pasuko reakcijos keliu ir net gavo Europos žandaro vardą^{4,15}. Taigi, nusivylęs grobikiška caristine politika, senatorius Michailas Andrejevi-

čius (taip M. K. Oginskį vadino Peterburge) 1822 m. nusprendė išvykti į užsienį – paprašė caro išleisti jį ilgalaikių atostogų [neva] podagrai gydyti (nuo tada ši liga neatsitiktinai vadinama „diplomatine“). Sankt Peterburge Žiemos rūmai nujautė tikrąją priežastį, dėl kurios kunigaikštis išvažiuoja, bet suprato ir tai, kad tikslinga ir protinga su juo palaikyti mandagius santykius, nes M. K. Oginskio įtaka Lietuvoje buvo didelė⁹.

Išvykdamas M. K. Oginskis gerai žinojo: amžinai atsisveikina su gimtuoju kraštu, nes patvaldytė jo vilčių, jo svajonių ir tikslų niekuomet neleis įgyvendinti. Išvažiuodamas 1822 m. iš Lietuvos, M. K. Oginskis atsiduso: „Praeityje – žvaigždės ir erškėčiai, o nunai – erškėčiai ir tik erškėčiai...“¹ Emigravęs M. K. Oginskis trumpai apsisotojo Dresdene, Paryžiuje, kol galiausiai 1823 m. įsikūrė Italijoje, Florencijoje. Ten, Italijoje, jis, iškilus politikas, diplomatas, kompozitorius, 1833 m. spalio 15 d. ir mirė. Iš pradžių buvo palaidotas prie Santa Marijos Novelos bažnyčios, vėliau jo palaikai perkelti į Šventojo Kryžiaus baziliką (Santa Croce). Šios šventovės panteone palaidota daug genijų – Mikelandželas, Galileo Galilėjus, Rosinis, Vitorio Afieris, Nikolo Mokevelis, Ugo Fakolas, Giberti ir keletas kitų^{1,5}.

Gana liūdna gaida, toli nuo Tėvynės užsibaigė M. K. Oginskio – vieno žymiausių garsiosios Oginskių giminės atstovų gyvenimas. Tai savotiškai atsikartoja jo kaip muziko kūryboje. Didysis vengrų kompozitorius F. Listas taip apibūdino M. K. Oginskio romansus ir polonezus: „Jų bendrą niūrų pobūdį sušvelnina kažkoks ilgesys, švelnumas, naivumas ir melancholiškas susižavėjimas. Ritmas pamažu silpnėja, moduliacijos darosi nuosaikesnės – tarytum kortežas, buvęs iškilmingas ir triukšmingas, staiga nuščiuva ir prisipildo susikaupimo nuotaikų, tarytum eitų šalia kapų, kurių kaiminytėje nutyla išdidumas ir juokas“⁵.

M. K. Oginskio, politiko, visuomenės ir kultūros veikėjo, vaidmuo Lietuvos ir Lenkijos valstybėje, jo indėlis kovojant už LDK atkūrimą buvo labai svarbūs. Tai, kad daugelio planų jam taip ir nepavyko įgyvendinti, nereiškia, kad M. K. Oginskio veikla neturėjo prasmės. Jo darbus tęsė ir idėjas (tiesa, jau gal kiek siauresnėje plotmėje – technikos, kultūros, meno) puoselėjo sūnus Irenėjus, vaikai Bogdanas, neleidę užgesti kunigaikščių Oginskių žvaigždei Lietuvos padangėje. Pasirinkę savo idėjų įgyvendinimui nedidelį miestelį Rietavą, M. K. Oginskio palikuonys pavertė jį Žemaitijos kultūros ir švietimo lopšiu, visos Lietuvos mokslo žinių pritaikymo praktiškai centru. Rietavo dvaro rūmų kompleksas, kuriame yra ir gražus parkas, iki šiol pelnytai vadinamas vienu didingiausių kultūros istorijos kompleksų¹⁶.

LITERATŪRA:

1. Oginski M. *Mémoires sur la Pologne et les Polonais depuis 1788 jusque la fin de 1815*. - Paris (iš prancūzų kalbos vertė D. Stonkuvienė ir Ina Dromantaitė).
2. Ravickienė E. *Atsisveikinimas su Tėvyne*. - V. : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
3. Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje*. - V. : Baltos lankos, 1996.
4. Dundulis B. *Lietuva Europos politikoje 1795–1815*. - V. : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
5. Dundulis B. *Napoleono imperijos žlugimas ir Lietuva (1813–1815 m.)*. - V. : Mokslo, 1989.
6. Dundulis B. *Projektas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Rusijos imperijos sudėtyje (1811–1812) / Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*. T. 13, sąs. 1. - 1972.
7. Stropus S. *Rietavo kraštas 1253–2003*. - V. : Mokslo aidai, 2003.
8. Ravickienė E. *Šimtmečių takais*. - Klaipėda : Klaipėdos rytas, 1997.
9. Piotr S. Wandycz *The lands of partitioned Poland, 1795–1918 / by Piotr S. Wandycz*, Seattle. - London : Univ. of Washington Press, 1974.
10. Rimgailienė Z. *Žemaičių Atėnai // Šeima ir pasaulis*. - 2002 m. lapkritis, Nr. 3.
11. Pastarnokas J. *Žodžių žiežirbos krenta į sielą // Žemaičių saulutė*. - 2004 m. sausio 9 d., Nr. 2 (420).

IŠNAŠOS:

1. Stropus S. *Rietavo kraštas 1253–2003*. - V. : Mokslo aidai, 2003.
2. Savo memuaruose M. K. Oginskis prisimena: „Pasivaikščioję po kaimus, visuomet aplankydavome vargingų valstiečių lūšnas. Aš visai nesibjaurėdavau jų grubiais drabužiais ir liūdais būstais, kai mano gubernierius supažindindavo su šia visuomenės klase. Į kiekvieną valstietį jis mane vertė žiūrėti kaip į brolių bei draugą, kuris taip pat yra žmogus kaip ir aš, kuris buvo vertingesnis už mane, nes aš dar nebuvau pasirošęs ką nors sukurti. Tuo tarpu valstietis, liedamas prakaitą dirbo, kad išlaikytų savo šeimininko ir savo paties šeimą.“
3. Jis rašo: „Jokia mokslo šaka jam nebuvo svetima. Nuolatinis stropumas nuo pirmųjų vaikystės metų jame išugdė siekį neignoruoti nieko, ką reikia žinoti, kad taptum puikiu mokytoju. Stebuklinga atmintis jam leido atsakyti į visus klausimus, su kuriais į jį kreipėsi, apie mažiausiai žinomus dalykus. Jis niekada nesididžiavo pareikšdamas savo nuomonę, nes grindė ją autoritetais, kurių citatos visuomet buvo teisingos. Buvo beprasmiška jam užduoti klausimus iš senosios ar šiuolaikinės istorijos, (...) geografijos ar mitologijos, matematikos, senųjų klasikų, prancūzų, italų ir vokiečių literatūros, net iš teologijos bei metafizikos. Jis niekuomet nesutrikdavo pagautas ar nežinantis. Jo atsakymai buvo aiškūs ir išsamūs. Jis ne tik citavo autorių, bet dažnai prisimindavo veikalo tomą ir net puslapį, kur buvo citata. Tai nenustebins tų, kurie sužinos, jog ponas Rolay mano auklėjimui su kaupu išnaudojo laiką, o sistemingam skaitymui dar sutrumpindavo mano nakties poilsį. (...) Aš visada radau jame visų vertybių modelį, visų tobulų visumą, kuria tik gali būti apdovanotas žmogus.“
4. Ravickienė E. *Atsisveikinimas su Tėvyne*. - V. : Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
5. Ravickienė E. *Šimtmečių takais*. - Klaipėda : Klaipėdos rytas, 1997.
6. Oginski M. *Mémoires sur la Pologne et les Polonais depuis 1788 jusque la fin de 1815*. - Paris.
7. (...) aš sukcentravau visą savo dėmesį, kad surasčiau ir atskleisčiau priežastis, kurios trukdė mano šalies žemdirbystės raidai, pramonės ir prekybos pažangai. Visa tai mane įpareigojo išdėstyti raštu savo pastebėjimus, kuriuos aš perskaičiau, bet negalėjau pristatyti šaliai, kurioje dar egzistavo vergovė ir kuri dar (...) neužėmė deramos vietos tarp Europos valstybių. (...)
8. Dundulis B. „Projektas atkurti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Rusijos imperijos sudėtyje (1811–1812)“ / Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. T. 13, sąs. 1. - 1972.
9. Pastarnokas Julius. *Žodžių žiežirbos krenta į sielą // Žemaičių saulutė*. - 2004 m. sausio 9 d., Nr. 2 (420).
10. Piotr S. Wandycz *The lands of partitioned Poland, 1795–1918 / by Piotr S. Wandycz*, Seattle. - London : Univ. of Washington Press, 1974.
11. Dundulis B. *Lietuva Europos politikoje 1795–1815*. - V. : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
12. Aleksandravičius E., Kulakauskas A. *Carų valdžioje*. - V. : Baltos lankos, 1996.
13. Dundulis B. *Napoleono imperijos žlugimas ir Lietuva (1813–1815 m.)*. - V. : Mokslo, 1989.
14. (...) Nuo pirmųjų savo darbo mėnesių senate aš susidomėjau visais piktnaudžiavimais, kurie patekdavo į mano akiratį. Aš maniau, kad mano pareiga buvo pasakyti atvirai savo nuomonę šia tema teisingumui ministrui Dimitrijevui, kurį man pristatė kaip sąžiningą ir garbingą žmogų, turintį gilų pareigos jausmą. Ministras suraukė antakį nustebejęs, kad pradedantis senatorius drįsta jam kalbėti apie piktnaudžiavimus ir siūlyti reformų būtinybę. Jis man pareiškė, kad jau seniai nusistovėjusi tvarka negali būti pakeista ir kad visa tai ne jo kompetencija. Aš dar kartą pabandžiau kalbėti šiuo klausimu, bet pastebėjau, kad tai yra bereikalingas vargas. Nuo tada aš su juo kalbėjau apie literatūrą, lenkų ir rusų poetus, apie skirtingus slavų kalbos niuansus, pavartotus daugelyje Europos šalių ir tada jis man buvo be galo draugiškas, ir neliko jokių konfliktų. Mes niekada nekalbėjome apie vienintelį dalyką, apie kurį aš būčiau norėjęs kalbėti. Nuo tada aš buvau labiau nei bet kada pasišlykštėjęs senatoriaus pareigomis. (...)
15. Čia ir vėl galima pasiremti M. K. Oginskio prisiminimais: „Po mano sugrįžimo į Varšuvą bei pokalbio su imperatoriumi 1815 m. lapkričio pabaigoje aš praleidau keletą mėnesių savo kaime, liūdnei galvodamas apie vilčių iliuziją, kuria aš tikėjau. Aš pradėjau aiškiai suvokti ir pastebėjau, kad aplinkybės gerokai pasikeitė nuo 1811 m., kad imperatoriaus nuotaika buvo pasikeitusi, ir kad jis pradėjo gailėtis savo paties paskelbtų liberalių idėjų.“
16. Rimgailienė Z. *Žemaičių Atėnai // Šeima ir pasaulis*. - 2002 m. lapkričio mėn., Nr. 3.

Neperskaityti XIX a.
Lietuvos moterų kūriniai

VILNIUJE IR LIETUVOS DVARUOSE. 1815–1843

GABRIELĖ GIUNTERYTĖ-PUZYNIENĖ
IŠ LENKŲ KALBOS VERTĖ IRENA ALEKSAITĖ

Gabrielė Giunterytė-Puzynienė. Piešinys iš knygos „Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843 metų dienoraštis“

1829 METAI

Tą pačią žiemą įvyko dar vienas svarbus dalykas: Mykolo Abramavičiaus šeima užbaigė savo naująjį namą Vilniaus gatvėje, perstatytą iš Oskierkos mūrinio namo, ir persikraustė ten. Namas buvo perstatytas su dideliu skoniu, garsėjo komfortu, kurio ir siekė ponas Mykolas Abramavičius. Vilniuje tai buvo pirmasis namas su rąstais grįstu įvažiuoju grindiniu. Pro vartus įvažiuodavai tyliai, sklandžiai ir maloniai. Apačioje buvo šildomas ir lempa apšviestas prieškambaris, jame – laiptai, kurie patys jau buvo beveik salonas – išvaškuotomis pakopomis, puošti veidrodžiais ir gėlėmis. Pagrindinis salonas turėjo keturis langus ir nemažą erdvę, skirtą jaunimo šokiams. Reikėjo matyti poną Abramavičių, vedantį savo svečius į tą dailų ir vienintelį tokį apartamentą Vilniuje. Džiaugėsi ir jo garbioji žmona, tačiau nesididžiavo ir nesipūtė, tik, girdėdama atvykstančių svečių pagyrimo žodžius, nuolat kilnojo prie akių lornetą, kad nuslėptų džiaugsmą savo veide. Be viso to gražumo, kiemo gilumoje buvo įrengtas maniežas, kur dailioje tarsi salonas jojimo mokykloje, apšviestoje lempomis, su salonėliu šalimais, kur būdavo geriama arbata ir lošiama kortomis, vykdavo arklių kadriliai. Su gerai išjodinėtai arkliais pasirodydavo ir damos: panelė Antanina Sulistrovskytė, panelė Liudvika Sniadeckytė ir panelė Flora Laskarytė. Būdavo, kad vyrai, prie kurių prisijungdavo ir mano tėvas, šešiais ar aštuoniais arkliais rodydavo akrobatikos pratimus. Įdomiausias tų pasirodymų numeris būdavo raitomis, paties pono Abramavičiaus voltžiravimas. Arkliui lekiant šuoliais, jis lengvai tarsi paukštis nuo žemės užšokdavo ant jo, o įjodamas šuoliuojančiu arkliu surinkdavo nuo žemės nosines.

Tais metais Celina Sulistrovskytė, tada jau kunigaikščio Konstantino Radvilos žmona, su motina lankė visus pažįstamus, vilkėdama baltą atlasinį apsiaustėlį ir užsidėjusi tokią pat skrybėlaitę, o panelė Antanina Sulistrovskytė, smulkaus, bet įsimenančio veidelio, neslepianči savo 27 metų amžiaus ir slėpdama savo mažutę kojelę po ilgesne nei pas kitas suknele, visada šoko nuleistomis akimis, sakytum verčiama, ir tuo ji labai skyrėsi nuo mano sesers, kurią šokis visada pradžiugindavo.

Iš jaunimo daugiausia lankydavosi studentų, keli kariškiai, o

frakuotų būdavo mažiausiai. Tarp naujai pasirodžiusių buvo ponas Juozas Sniadeckis. Stabtelėkime prie jo, juk Andriaus sūnus, o Jono anūkas negalėjo būti abejingas Vilniui. Grįžo iš užsienio, o kadangi buvo smulkaus sudėjimo, gavo Angliškos adatos pravardę. Atvykęs į Vilnių, apsilankė visuose namuose, ir buvo įvertintas gerai. Jo tėvas, žvelgdamas tai į sūnų, tai į dukterį Sofiją (vėliau tapusią Balinskiene), ne kartą atsidusęs išstardavo: „Zosė, kodėl tu ne Juozas, Juozai, kodėl tu ne Zosė?“, bet apie tai dar nebuvo žinoma, ir kai ponas Juozas su Antanina Sulistrovskyte be pertraukos šoko visus kotiljonus, niekas jo nesmerkė. Prie tų dviejų būtybių, turinčių tiek mažai panašumo (tai paaiškėjo vėliau) suartėjimo prisidėjo pono Juozo sesuo – panelė Liudvika, kuri, prisiskaičiusi Bairono ir kamuojama kažkokio širdies kataklizmo, pasirodydavo baliuose tarsi tragedijos įsmenimas, vilkinti arba vien tik juodais, arba vien tik baltais drabužiais, su karūna, kurią sudarė dideli auksiniai plaukų smeigtukai, susijuosusi stora šilko virvele; ji niekada nešokdavo, stovėdavo prie lango užuolaidos tokia paniurus, kad suskleista vėduoklė jos rankoje atrodydavo tarsi durklas...

Tos Šekspyro dukters ir Paryžiaus eleganto motina buvo didžiulis kontrastas savo vaikams, ji niekaip nederėjo prie jų – su maža skrybėlaitė, su podėlio raktais prie juosmens, kurių net per balių nepaleisdavo iš rankų, su bažnyčios elgetos veideliu. Tokia, deja, buvo protingų brolių Sniadeckių žmona ir svainė, garbingos dukters ir dukterėčios, ponios Balinskienos motina! Ji buvo tarsi prancūzų dofinas – apie jį buvo sakoma, kad buvo karalių sūnus, tėvas ir dėdė, bet niekada nebuvo karalius, tad ir toji ponina buvo tik protingųjų žmona, motina ir sesuo.

Kunigaikštis Pranciškus Sapięga mėgo ekscentriškus pokalbius su panele Liudvika. Jis leido laiką Vilniuje, dairydamsis į turtinę paveldėtoją Tiškevičiūtę, kurią norėjo gauti savo sūnui Eustachijui. Tas senas magnatas, Paryžiuje pravalgęs 15 milijonų, vaikštinėdamas po Vilnių už parankės su turtuoliu ponu Samueliu Medekša, kuris pats save taip menkai vertino, jog ateidavo į balių nekviestas, su didžiausiu malonumu kalbėdavo apie šykštumą ir šykščius žmones.

Ponia Kosakovska vadino jį „imbieru meduje“, bet kunigaikštis jį mėgo, sakydavo: „Jaučiu jame žvangant pinigėlių“. Kunigaikščio Sapiegos kalba buvo kaip tie XVII amžiaus piktinantys romanai, kurių motinos nė už ką neduodavo skaityti dukterims, tačiau perpasakodavo kai kurias vietas, kad atgrasintų nuo tokios lektūros. Kaip skyrėsi nuo jo kunigaikštis Konstantinas Liubomirskis, tuo metu buvęs Vilniuje su kariuomene! Jis dažnai lankydavosi pas mus, atnešdavo savo vaikų ir žmonos (mergautinė pavardė Tolstova) portretus, apie žmoną su jauduliu sakydavo, kad tai ji atvertė jį. Jis labai mėgo mano seserį Matynę, o pamatęs, kaip mes atminimui pešame plunksnes nuo jo generolo munduro, kiekvienai atnešė po dailiai įrištą dievobaimingą knygelę; man atiteko „Apie sektnus pavyzdžius“.

Prie 1829 metų epizodų priklauso staigi Baikovo mirtis – Baikovo, kurio, kaip ir Novosilcevo, vilniečiai nemėgo. Abu tapo įamžinti Adomo Mickevičiaus „Vėlinėse“. Jis mylėjo gražiąją Sofiją Chlopicką, buvo su ja susižadėjęs ir kasdien lankydavosi pas jos tetą ponią Bagnievską, už Aušros vartų, kur gyveno gražioji Sofija. Užgavėnių vakaras ėjo į pabaigą. Ji skambino fortepijonu, jis susimąstęs klausėsi, klausėsi iki vėlumos... Kai jau derėjo atsisveikinti, palinkėjo jai labos nakties, išėjo ir vėl grįžo atsisveikinti dar kartą, ir čia nėra kuo stebėtis, nes kas yra matęs tas nuostabias akis ir patyręs jų žvilgsnio galią, lengvai supras, kad sužadėtiniai buvo nelengva išėiti. Kitą dieną, o tai buvo trečiadienis, Pelenų diena, mano tėvas, kuris ruošėsi iškeliauti į Minską, buvo bebaiagiąs valgyti kelioninius pietus. Gatve pralėkė rogės, ir mes puolėme prie lango... Tose rogėse sėdėjo moteris, apsigobusi galva juodais ir raudonais langeliais išmarginta skara. Tai buvo Sofija Chlopicka, skubanti pas daktarą Sniadeckį. Ir tuojau pat kažkas atskubėjo pas mus su žinia, kad Baikovą, važiuojantį iš sužadėtinės pro Aušros vartus, trenkė apopleksija, ir jis be sąmonės buvo nugabentas pas ją atgal... Išgelbėti jo nepavyko! Prie jo krūtinės rado ant virvelės kabantį šilkinį maišelį, o jame dantį. Sužadėtinė atpažino, kad tai jos dantis, o išitraukė jį tuomet, kai Baikovas pasakė, kad tas dantis gadina jos išvaizdą. Tad jo atsisveikinimas vakare su sužadėtinė buvo padiktuotas nuojautos, kad daugiau jos nepamatys, o važiuodamas pro Aušros vartus liepė vežėjui „skubėti, nes jam blogai“ – tokie buvo jo paskutiniai žodžiai. Kaip tik palei tuos vartus prieš keletą metų akademinis jaunimas traukė tremtinį į Sibiro stepes, o vienas iš tų, kurie pridėjo prie to savo ranką, buvo Baikovas!

Artėjant žiemai, kai ji dar nebuvo prasidėjusi, Vilniuje mirė garbi matrona Ponia Gorecka, pasakėčių rašytojo Antonio motina. Ji buvo viena iš senųjų Lietuvos damų, užkietėjusi patriotė. Geresniais laikais išmokyta ir įpratusi karštai mylėti Tėvynę ir apie tai drąsiai ir garsiai kalbėti, atrasti nuo to negalėjo ir nenorėjo – nepaisant kitos valdžios. Tiesą sakant, Aleksandro I laikais už kiekvieną žodį nebuvo baudžiama, bet gana to, kad buvo tokių kaip Novosilcevas ir Baikovas, o jiems Ponia Gorecka rėždavo visą tiesą į akis. Kartą, kai Novosilcevas, puikiai žinodamas jos principus, aplankė sergančią poniją, toji mandagiai paklausė apie jo sveikatą. Jis tarė:

– O ką, sukčiaus maskolio ir velnias neima!

– Žinau ką, generole, – atsakė neįbauginamoji matrona, – aš taip baisiai kenčiu, kad ne kartą būčiau sutikusi būti sukčiuvienė, net maskolė, kad tik vėl būčiau sveika!

Kadangi viena koja jau buvo karste, jai tuos žodžius dovanojo. Jos liga prasidėjo kojos paralyžiumi (tai šeimos liga, kurią iš motinos paveldėjo Ponia Zamžycka); kartą ji liepė vežimėliu užvežti ją į Trijų kryžių kalną, iškriti iš vežimėlio ir susilaužė abi kojas.

– Gal norėjote pastatyti ant kalno ketvirtąjį kryžių? – paklausė pakviestas pas ligonę Sniadeckis.

Netrukus po šio įvykio matrona mirė. Kadangi mūsų panelė Rybicka gerai pažinojo Ponia Goreckos tarnaitę, kasdien išgirdavome visokių smulkmenų apie tą kelias dienas trukusį merdėjimą! Senutė turėjo sąmonę iki paskutinės akimirkos, pati užsisakė įkapti juodą suknią ir kyką, papuoštą tautinių spalvų kaspinais, o po paskutiniojo patepimo iki pat galo juokavo ir pokštavo. Ji vis prašydavo pakelti aukščiau pagalvę.

– Aukščiau jau nebegalima, – atsakė tarnaitė, – nebent iki dangaus!

– Kad tik ne iki pragaro, – atsakė ligonė, – jo pakankamai turėjau žemėje!

Kai išgirdo mišparų varpus, tarė:

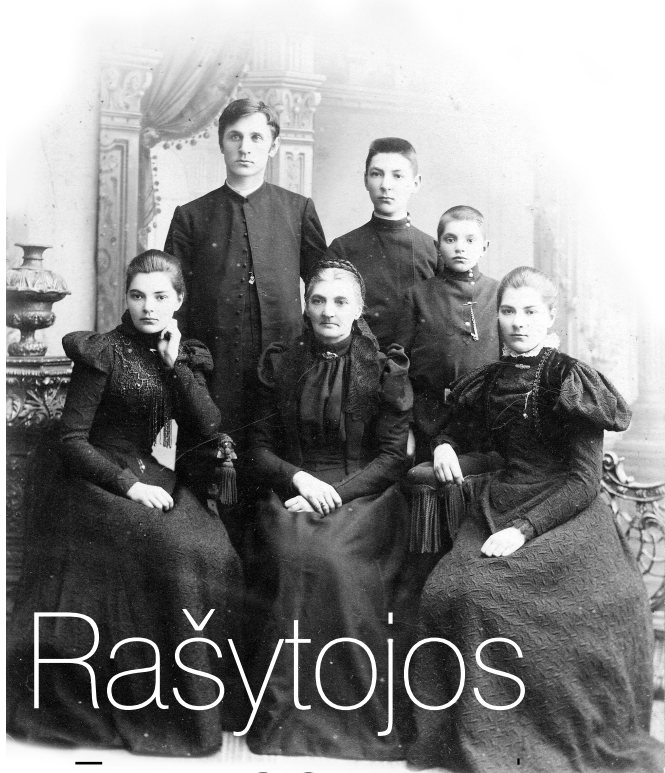
– Rytoj šitaip skambins man!

Kitą dieną ji ir mirė.

Be Antonio, pasakėčių rašytojo, ir Ponia Rožės, tada dar Vysoگردienės, ji turėjo dar vieną sūnų – Juzefą, kurį mylėjo labiau už kitus vaikus, o tas naudojosi jos meile ir gerumu, nuolat prašė apmokėti jo kortavimo skolas, nes tos ydos niekaip neįstengė atsikratyti. Motina mokėjo ir mokėjo, bet kai visi maldavimai liautis nuėjo perniek, kai sūnus vėl ir vėl atėdavo pas motiną su pistoletu rankoje grasindamas paleisti kulka sau į kaktą, galiausiai ji pasakė daugiau neduosianti nė skatiko, nes tai būtų skriauda kitam sūnui, kuris buvo rimtas ir turėjo daug vaikų. Nepataisomas sūnus lošė ir toliau, o prasilošęs atlėkė pas motiną kaip visuomet su pistoletu, bet motina laikėsi savo žodžio ir pinigų nebedavė, o sūnus taip pat ištesėjo savo žodį ir puolė į upę... Nuskendo Vilijoje (Neryje)! Motinos širdis krauju apsiplė, bet ką kita ji galėjo padaryti?

Tai nutiko 1826 metais, o dabar pasakoju apie tai norėdama paprašyti lošėjų, kad jie nestatytų savo motinų į tokį pavojų! Bet jaučiu, kad tokie yra linkę kaltinti motiną, o ne patys save.

Kasmet viskas aplinkui keičiasi, bet keičiasi taip pamažu, kad tų pasikeitimų nė nesimato, tik po kelerių metų pastebime, kad senus veidus pakeitė nauji – tarsi diaramoje, kurioje vienas vaizdas nejučiomis pereina į kitą, ir, nors nenuleidžiame akių, nepastebime, kaip tai atsitinka. Taip per 1928–1929 metus iš Višnevo išnyko Celina Sulistrovskytė, ištekinga už kunigaikščio Konstantino Radvilos, kuris, tapęs našliu tuo pačiu metu kaip ir mūsų dėdė Voinilovičius, ir būdamas bevaikis, o dar neturėdamas nė keturiasdešimties, pagalvojo apie antrąją santuoką. Komarovščyznoje 1825 metais likęs našliu Ponas Paškevičius 1828 metais turėjo vesti panelę Emiliją Chominską iš Olševo. Buvo paskirta vestuvių diena, sužadėtinė apžiūrino sidabrą, kurį brolis jai atsiuntė iš Peterburgo, ir staiga – žinia apie netikėtą sužadėtinio mirtį vestuves pavertė laidotuvėmis. Po metų panelė Emilija jau buvo Ponia Bučinskienė Volkove ir Lintupiuose, o ten gyvenančios trys seserys Bučinskaitės visos beveik vienu metu susižadėjo. Vyriausioji, Emilija, dar tėvui Danieliui Bučinskiui esant gyvam, buvo ištekinga į Žemaitiją už Zalevskio, kuris, kaip paaiškėjo rašant santuokos liudijimą, buvo vyresnis už uošvį. Su dviem jaunesnėmis buvo daug vargo. Viena iš jų, panelė Domicelė, prie mirstančios sesers Julijos lovos davusi įžadus netekėti, staiga užsimanė iš jų išsivaduoti. Kai jai šitai pavyko, ištekėjo už pono Aleksandro Bychovco į Gardiną. O trečioji, susižadėjusi su ponu Aleksandru Lenskiu, vieną naktį nubudo apimta didžiausio pasibjaurėjimo sužadėtinio ir nenugalimu noru nutraukti tą ryšį. Apie tą savo rūpestį su seserėčiomis labai juokingai pasakojo jų teta, šambeliono Sulistrovskio žmona, mat niekaip negalėjo sugalvoti, ką daryti su tokios prieštaringos dvasios panelėmis, bet galop viską pavyko sutvarkyti.

Rašytojos KŪRYBOS IR IDEJŲ SUVIENYTI

DANGUOLĖ ŽELVYTĖ

1997 m. minint rašytojos, pedagogės ir labdarės Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos gimimo 120-ąsias metines, grupės entuziastų dėka buvo parengta kultūrinių renginių programa „Šatrijos Raganos kelias“. Įgyvendinant ją, klasikinės muzikos koncertai, susitikimai su rašytojos kūrybos gerbėjais ir tyrinėtojais, jos idealų puoselėtojais vyko daugelyje Lietuvos vietų, ten, kur rašytoja gyveno ir kūrė. Savotišku pirmojo „Šatrijos Raganos kelio“ dienoraščiu tapo rašytojos 120-osioms gimimo metinėms skirtas specialus „Žemaičių žemės“ žurnalo numeris (1997 m. Nr. 3). 1998 m. rašytojos gimimo 121-ųjų metinių sukaktis gražiai pažymėta Mažeikiuose ir Židikuose. Tradicija susirinkti į būrį rašytojos gimtadienio ir mirties dieną gyvuoja iki šiol.

Jubiliejinį renginių metu suvienyti idėjos toliau puoselėti Šatrijos Raganos idealus ir populiarinti jos kūrybą, kultūros žmonės ryšių nenutraukė. Jie, paraginti kultūros istoriko Vytauto Balčiūno, literatūrologės, Vilniaus universiteto profesorės Viktorijos Daujotytės, 1998 m. balandžio mėnesį LDM Vilniaus paveikslų galerijoje surengė baigiamąjį pirmojo „Šatrijos Raganos kelio“ programos renginį – rašytojos atminimui skirtą kultūros vakarą. Tąsyk buvo įkurta ir Šatrijos Raganos bendrija. Tai visuomeninė organizacija, kurios tikslas – populiarinti rašytojos kūrybą, kviešti žmones kilniems darbams, tiesti kelią į paslaptinę muzikos, literatūros pasaulį, šviesti visuomenę ir populiarinti rašytojos puoselėtas labdaros idėjas. Bendrijos pirmininke 1998–2004 m. dirbo aktyvi „Šatrijos Raganos kelio“ dalyvė, dainininkė, Lietuvos muzikos akademijos profesorė žemaitė Regina Maciūtė.

„Šatrijos Raganos kelio“ renginiai paskatino susivienyti ir rašytojos kūrybos gerbėjus, gyvenančius Lietuvos regionuose, ypač Plungėje, Židikuose, Užventyje. Prie Plungės rajono savivaldybės

Nuotraukoje – Pečkauskų šeima. Sėdi (iš kairės): Marija, jos motina Stanislava, sesuo Sofija; stovi: Kazimieras Bukontas, Marijos broliai Steponas ir Vincas. Apie 1900 m. Nuotrauka iš redakcijos archyvo

viešosios bibliotekos besiburiantys šatrijiečiai ėmėsi konkrečių veiksmų, kad būtų sutvarkyta ir įamžinta rašytojos gimtinės sodyba Keturakių kaime (Rietavo savivaldybės teritorija), kur, prieš keletą metų nugriovus paskutinius pastatus, liko tik buvusio dvaro sodybą ženklinantys seni medžiai ir pastatų rūšiai.

Artėjant Šatrijos Raganos 125-osioms gimimo metinėms, bendrijos iniciatyva buvo parengta valstybinė jubiliejinė programa. Įgyvendinant šią programą, atnaujinta Šatrijos Raganos koplyčia (rašytojos amžinojo poilsio vieta) Židikų kapinėse (Mažeikių r.), išleista Brigitos Speičytės ir Mindaugo Kvietkausko sudaryta ir spaudai parengta Šatrijos Raganos šeimos atvirlaiškių, saugomų Mažeikių muziejuje, rinktinė „Tokią gražią kartą man atsiuntei...“ (knyga 2002 m. liepos mėnesį pristatyta Židikuose, o tų pačių metų 2002 m. gruodžio 16 d. – Vilniuje).

Jubiliejaus proga daug gražių kultūros renginių surengta įvairiose Lietuvos vietose. Buvo pratęsta ir „Šatrijos Raganos kelio“ tradicija – koncertai, kultūros vakarai vėl vyko miestuose, miesteliuose ir kaimuose, kur gyveno ir dirbo rašytoja.

Prasmingais darbais rašytojos jubiliejų pažymėjo Užvenčio (Kelmės r.) žmonės. Užvenčio dvare, kuriame gyveno ir „Sename dvare“ gražiai įamžino rašytoja, viena ekspozicijos dalis skirta Šatrijos Raganai (muziejaus vedėjas Vaclovas Rimkus). Jubiliejiniais metais rašytojos vardas suteiktas Užvenčio vidurinei mokyklai, prie jos pastatytas stogastulpis, pavadintas Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos vardu.

Jubiliejiniais metais Židikuose atnaujinta Šatrijos Raganos muziejaus ekspozicija, Lietuvoje išleista keletas nedidelės apimties informacinių leidinių, pradėti spaudai rengti Šatrijos Raganos „Raštai“ (sudarytojas Gediminas Mikelaitis), surengta keletas mokslinių konferencijų, kultūros vakarų, literatūrinių popiečių. Iškilmingas jubiliejinis minėjimas įvyko Vilniuje, Taikomosios dailės muziejuje.

Židikų miestelyje skulptoriaus Osvaldo Neniškio sukurtu paminklu įamžinta buvusios pirmosios miestelio pradžios mokyklos, kurią įkūrė Šatrijos Ragana, vieta netoli bažnyčios.

2004 m. kovo 6 d. Židikuose naujai pašventinta suremontuota Šatrijos Raganos koplyčia (pašventino Telšių vyskupas Jonas Boruta). Tais pačiais metais Mažeikių muziejaus darbuotojai rašytojos atminimui senojoje miestelio klebonijoje (patalpose, kuriose anksčiau gyveno Šatrijos Ragana) įrengė ekspoziciją.

2004 m. vasarą Šatrijos Raganos bendrija pradėjo vadovauti Vilniaus universiteto dėstytoja, kelių knygų, skirtų Šatrijos Raganos rašytinio palikimo ir gyvenimo tyrinėjimams, autorė ir bendraautorė Brigita Speičytė.

Šatrijos Raganos bendrija 2003 m. inicijavo rašytojos ir kitų jos šeimos narių bibliotekos, saugomos Mažeikių muziejuje (direktorė Adelė Cholodinskienė), tyrimus. Juos atliko Vilniaus universiteto studentė, Šatrijos Raganos bendrijos narė Laima Kryževičiūtė, konsultavo dr. Brigita Speičytė. Projektą rėmė LR kultūros ministerija.

Atlikto tyrimo medžiaga susiteminta, padauginta ir perduota Mažeikių muziejui, saugoma ir Šatrijos Raganos bendrijos archyve. Apie tai, kas buvo surasta minėtoje bibliotekoje, išsamiau – LAIMOS KRYŽEVIČIŪTĖS publikacijoje „Židikų klebonijos biblioteka (Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos ir Kazimiero Bukanto knygų rinkinys ir kultūros centras Židikuose)“.

ŽIDIKŲ KLEBONIJOS BIBLIOTEKA

LAIMA KRYŽEVIČIŪTĖ

MARIJOS PEČKAUSKAITĖS-ŠATRIJOS
RAGANOS IR KAZIMIERO BUKANTO
KNYGŲ RINKINYS IR KULTŪROS
CENTRAS ŽIDIKUOSE

Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos kūryboje, laiškuose ir atsiminimuose nuolat kalbama apie literatūrą: minimos rašytojų pavardės, „einama į disputus“ – dalijamasi mintimis ir įspūdžiais, kuriuos sukėlė perskaitytos knygos. Užventyje, Židikuose – nuošaliose Lietuvos vietose – gyvenusiai rašytojai skaitymas, mąstymas apie knygą buvo vienas iš pagrindinių savišviestos būdų, galimybė būti kultūroje.

„Skaitymas yra labai svarbus mūsų dvasios augimo veiksnys. Jis yra vyriausias kanalas, kuriuo ateina penas mūsų dvasiai“¹. Bet svarbesnis už skaitymą yra įsiskaitymas. Iš knygos ateina kitokio – geresnio ir gražesnio pasaulio žinojimas; tikras įsiskaitymas skatina keisti aplinką, „pritraukti“ ją prie idėjų pasaulio.

Šatrijos Ragana mokėjo ne tik skaityti, bet ir įsiskaityti. Kai kurios idėjos „įsiskaitė“ visam gyvenimui: jaunystėje – lenkų romantikų, P. Višinskio parūpintos pozityvistų, narodnikų knygos, pedagoginio darbo metais – F. Foersterio krikščioniškosios moralės, jaunimo auklėjimo programa formavo M. Pečkauskaitės – mokytojos ir altruistės – pasaulėžiūrą, gyvenimo būdą, lavino literatūrinį skonį. Įsiskaitymo mokė ir kitus: „Panelė visada paklaus, kaip patiko knyga, apie ką joje rašoma, koks geras veikėjas, koks blogas, kodėl“². Mieliausiai mokinei K. Rubinaitei padovanojusi savo knygelę „Motina-auklėtoja“, Šatrijos Ragana užrašė dedikaciją – „pasiskaityti ir pasinaudoti“³. Suprasti, keistis ir keisti.

ŽIDIKŲ KLEBONIJOS BIBLIOTEKOS ISTORIJA IR VAIDMUO MIESTELIO BENDRUOMENĖJE

Viename pirmųjų laišku, rašytų bičiuliui Povilui Višinskiui, aštuoniolikmetė Marija cituoja rusų žurnalisto M. Menšikovo „Mintis apie laimę“: „Į kokią visuomenės dykumą jūs bepakliūtumėte, kad ir koks vargas bebūtų aplinkinių žmonių pasaulis, jūs visada galite susikurti nors ir mažą, bet žydintį „ūkį“. (...) Reikia tik panorėti ir miręs pasaulis sužydės būtent tokiu gyvenimu, koks jums reikalingas.“⁴ Tobuliausias šių minčių įgyvendinimas – Marijos veikla skurdžiame provincijos miestelyje Židikuose. Čia klebonauja Marijos motiną ir seserį priglobęs kun. K. Bukantas. Klebonija po Marijos atvykimo tampa Židikų kultūros centru: nedideliame miestelyje rašytojos dėka pradeda kurtis kultūrinės draugijos, atidaroma pradinė mokykla, senelių prieglauda, ambulatorija, liaudies universitetas, rengiamos labdaros loterijos, mėgėjiškam teatrui pastatoma salė. Apie 1920 m. savo kukliame kambarėlyje M. Pečkauskaitė įsteigia ir biblioteką.

Liudininkų teigimu, biblioteka „tais laikais buvo didelė naujiena“⁵, nes grožinės literatūros mažai kas turėjo ir skaityti mokėjo vos vienas kitas. Židikiškiai, „išgirdę, kad galima gauti veltui pasiskaityti knygų, ėmė mokintis skaityti“⁶. „Dar į mokyklą nėjau, o jau parsinešdavau knygelių su paveikslėliais“⁷, – atsimena ir Židikų gyventoja J. Barkauskaitė-Gramalienė.

Klebonijoje Marija gyveno vikarui skirtuose kambariuose – „mažame salonėlyje ir dar mažesniame miegamajame“⁸. Salonėlyje ir buvusios dvi baltai dažytos lentynos, nuo žemės iki lubų prikrautos knygų: „vaikams – su piešinėliais ir lengvai skaitomos, pavyzdžiui, Anderseno pasakos, Kruzo nuotykių, daug kitų. Paaugliams ir kitiems – atskirai sukrautos prie kitos sienos lentynose“⁹.

Knygų dažniausiai ateidavo vaikai, klebono K. Bukanto ar pačios panelės mokytojos paraginti. Namie knygas pavartydavo ir suaugusieji. Mažesnieji ateidavo nedrąsiai, pilni pagarbios baimės klebonijai, ir kartu vedami smalsumo pamatyti gerąją mokytoją, apie kurią buvo girdėję iš vyresniųjų. Panelė kiekvienam pagal amžių parinkdavo kokią knygelę skaityti, vaišindavo saldinais, tad vaikai žiemą čia užbėgdavo pasišildyti, bibliotekos neužmiršdavo ir vasarą, gyvulius gandydami: „basas, nešinas uogomis ir knygele, nulėksiu pas panelę pasikeisti“ – atsimena S. Užkuras. Rašytojai rūpėjo, kad vaikai ne tik skaitytų, bet ir įsidėmėtų knygos turinį, apmąstytų gerų ir blogų veikėjų poelgius. „Kad skaitymas atneštų naudos, reikia skaityti iš lengvo, stengiantis įsigilinti į veikalą, viską gerai apmąstyti, gražesnes vietas atkartoti, padaryti kiekvienos knygos apyskaitą“¹⁰.

Būtina ir elementari pagarba knygai: rašytoja liepdavusi nelankstyti kampų, neplėšyti, skaitomą vietą pasižymėti koku nors ženkle (P. Butaitė-Spurganienė)¹¹. Šiandien, vartant Židikų klebonijos knygas, matyti gerai išmoktos pamokos – iš puslapių byra seni saldinių popierėliai, religinės tematikos paveikslukai.

Taip iš asmeninio knygų rinkinio nedideliame Lietuvos miestelyje atsiranda kultūrinė institucija – biblioteka. Rašytoja Šatrijos Ragana suburia miestelio gyventojus į kultūrinę bendruomenę, skatina mokytis skaityti, šviestis, į visuomeninę veiklą įtraukia arti-

(Nukelta į 24 p.)

(Atkelta iš 23 p.)

muosius. Jos iniciatyva, taip pat kun. K. Bukantui skatinant, miestelio klebonija tampa ne tik religinio gyvenimo, bet ir kultūros centru.

HIPOTETINIS ŽIDIKŲ KLEBONIJS KNYGŲ RINKINYS

Iš Mažeikių muziejuje saugomo M. Pečkauskaitės ir kun. K. Bukanto knygų rinkinio į katalogą pateko apie 230 vienetų. Įtrauktos knygos su Pečkauskų šeimos narių ir kun. K. Bukanto įrašais, knygų su draugų, artimųjų, pažįstamų dedikacijomis, taip pat tos, kurių inventorizacijos kortelėse muziejaus darbuotojų pažymėta: „Iš M. Pečkauskaitės palikimo“, „Iš K. Bukanto archyvu“, etc. Tai – įvairios tematikos, skirtingų žanrų literatūra, kuri atskleidžia savininkų interesų lauką, rodo kūrybinius bei profesinius jų poreikius, literatūrinį skonį.

Liudininkų atsiminimuose, M. Pečkauskaitės laiškuose minimas platus sąrašas knygų, tuo metu buvusių klebonijos bibliotekoje. Tai, visų pirma, Pečkauskų šeimos palikimas: lenkų rašytojų – H. Senkevičiaus, A. Mickevičiaus, E. Ožeškienės, M. Rodzevičiūtės, V. Sirokomlės, V. Kraševskio – raštai, rusų – I. Turgenevo, N. Gogolio, F. Dostojevskio – kūriniai, taip pat J. V. Gėtės, V. Šekspyro, Č. Dikenso vertimai į rusų kalbą. Iš knygų vaikams ir jauniui užsimenama apie H. K. Anderseno pasakas, „Eglė žalčių karalienė“, D. Defo „Robinsoną Kruzą“, H. Senkevičiaus „Dykumose ir giriose“, L. Ladislavo „Žiupsnelį“, S. Čiurlionienės komedijas. S. Šeputienės atsiminimuose pažymimos vaikiškos knygelės, žurnalai „Žvaigždutė“, „Žiburėlis“, „Vaikų pasaulis“, knygos „Brolių Grimų pasakas“, „Peru pasakas“¹² ir kt. Knygos lietuvių kalba tikriausiai ir buvo „judriausia“, labiausiai skaitoma bibliotekos dalis, deja, beveik neišlikusi.

Kaip matyti iš išlikusio knygų rinkinio, bibliotekos pagrindą sudarė grožinė literatūra – lenkų romantikų, pozityvistų kūriniai: A. Mickevičiaus, V. Sirokomlės poezijos tomai (tikriausiai minėtas Pečkauskų šeimos palikimas), Z. Kaškovskio, A. Krechoveckio, H. Senkevičiaus istoriniai romanai ir kt. Bibliotekoje buvo ir Nobelio premijos laureatų – lenkų rašytojo V. S. Reimonto ir prancūzų rašytojo A. France – kūrinių, italų rašytojo G. Deleda kūrinių lenkų kalba. Tai rodo, kad domėtasi literatūrinėmis naujovėmis. Iš lietuvių autorių M. Pečkauskaitė, matyt, kaupė klasikų kūrybą – J. Tumo-Vaižganto, A. Vienuolio raštus. Bibliotekoje yra V. Mykolaičio-Putino „Tarp dviejų aušrų“ (su Šatrijos Raganos inicialais). Tarp poezijos kūrinių – dauguma patriotinė, to meto realijas atitinkanti poezija (S. Leskaitis, A. Žalvarinis) – sesers Sofijos nuosavybė.

Nemažai išliko vadinamosios profesinės literatūros. Daugiausia – Vincento Pečkausko agronomijos vadovėlių rusų kalba ir kunigo reikmes tenkinančių teologijos knygų lenkų, lotynų kalbomis. Yra ir Šatrijos Raganai priklausiusių pedagoginio turinio knygelė. Prie profesinių galėtume skirti ir muzikos vadovėlius (pvz., A. Lemanio „Акустика скрипки“, kurių savininkas tikriausiai buvo kun. K. Bukantas, gerai grojęs smuiku ir violončele. Susidomėjimas muzikos instrumentais, muzikinių įgūdžių lavinimas nebuvo vien mėgėjiškas. Gerą muzikinį išsilavinimą rodo ir Marijos natų rinkinys: E. Grygo, F. Listo, F. Šuberto, P. Čaikovskio ir kt. romantinės muzikos klasikų ir lietuvių kompozitorių Č. Sasnausko, S. Šimkaus kūriniai.

Stebina dėmesys kalbos mokslui. J. Jablonskio „Lietuvių kalbos sintaksė“, V. Kamantausko „Trumpas lietuvių kalbos kirčio mokslas“, lenkų, hebrajų kalbų žodynai, lotynų, anglų, net italų kalbų gramatikos rodo platų savininkų interesų lauką, kultūrinį aktyvumą, siekį neatsilikti nuo kalbos naujovių.

Taigi biblioteką sudarė Šatrijos Raganos, K. Bukanto ir kitų Pečkauskų šeimos narių asmeninės knygos. Svarbiausias jų kaupimo kriterijus – kūrybinis ir profesinis suinteresuotumas. Lenkų autorių raštus stengtasi rinkti pagal to paties leidimo „Biblioteka dzieł wyborowych“ seriją (A. T. Jezierskio spaustuvė). Iš laiškų matyti, kad šeimos nariai dovanodavo knygas vieni kitiems, Marijai jų atsiųdavo ir artimi draugai, pažįstami – P. Višinskis, P. Dovydaitis, J. Tumėnienė ir kt. Į užsienį studijuoti išvykus rašytojos globotiniui A. Kazakauskui, jos biblioteka pasipildė prancūzų knygomis. Tai – asmeninius šeimos narių poreikius tenkinusi literatūra.

Knygų kaupimui įtakos turėjo ir plačioji skaitytojų bendruomenė. Šatrijos Ragana kaip pedagogė ir auklėtoja buvo suinteresuota, kad miestelio gyventojai plėstų savo akiratį, neapsiribotų vien grožinės literatūros skaitymu. „Poezija ir beletristika negali būti vienintelis mūsų dvasios penas. Kas nori praplatinginti savo dvasios horizontą ir išsilavinti visapusiškai, tas turi skaityti įvairaus turinio knygas: dvasiškas, filosofiškas, istoriškas, keliones, kritikas, poezijas, beletristiką (...). Labai patartinos yra didžiųjų žmonių biografijos“¹³. Buvę Marijos mokiniai atsimena, kad rašytoja skaitydavo ištraukas iš H. Senkevičiaus „Dykumose ir giriose“, J. V. Gėtės „Fausto“, istorinių apsakymų apie Lietuvos kunigaikščius, knygnešius, duodavo ir praktinių knygelėlių, pvz., kaip prižiūrėti rūtų darželį (K. Arlauskas).

GROŽINĖ LITERATŪRA

XIX a. pab.–XX a. pr. lietuviai inteligentai ypač domėjosi romantine literatūra. Tai lėmė istoriniai įvykiai: tautos dvasią, autonomijos siekimą atitiko romantikų skelbiama programa – ginti tautos ir asmenybės teisę į laisvę, branginti ir puoselėti gimtojo krašto kultūrą, istoriją, kt. Anot V. Mykolaičio-Putino, A. Mickevičiaus kūryba lietuvių tautos kovoje dėl nacionalinio išsivadavimo iš Rusijos imperijos suvaidino didelį vaidmenį. „Gražiną“, „Vėlines“, „Viliją“ („Daina“ iš poemos „Konradas Valenrodas“) ir kitus kūrinius skaitė, vertė žymiausi mūsų poetai – A. Baranauskas, V. Kudirka, Maironis. Atgimstančios Lietuvos veikėjų buvo pamėgtas ir L. Kondratovičius (1823–1862), Vilniuje gyvenęs, save lietuviu (buvusios LDK piliečiu) laikęs ir baltarusių kalbomis kūręs lenkų rašytojas, žinomas V. Sirokomlės slapyvardžiu. J. Basanavičius autobiografijoje rašo, kad dar mokykloje būdamas jo poemą „Margiris“ kaip ir A. Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“, mokėjo beveik atmintinai.

Romantizmo idėjos buvo artimos ir Šatrijos Raganai, atėjusiai iš lenkiškosios lietuvių dvarų kultūros. Pirmieji būsimo rašytojos skaitymai prasidėjo nuo romantinės literatūros: paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais Varšuvoje, „Gebethner i Wolff“ spaustuvėje, leisti A. Mickevičiaus, L. Kondratovičiaus poezijos tomai – tėvų palikimas (Zofija Pečkauskaitė¹⁴). Aštuoniolikmetė Marija žavėjosi Maironio poemos „Tarp skausmų į garbę“ veikėjais, gyveno kūrinio įspūdžiais: „Turiu natus valco „Souvenir“ (ar atmini iš poemos?), gražus, labai daug melodijos lietuviškos, turbūt dėl to ir patiko taip

Marinei ir Juozui“ – skaitome laiške, rašytame P. Višinskiui¹⁵. Apie literatūrinius veikėjus Marija kalba tarsi apie realius asmenis; pats kūrinys tampa tikrove, kuri įtakoja aplinką, ją estetizuoja. „Tarp skausmų į garbę“, „Pono Tado“ ištraukas vėliau deklamuoja Šatrijos Raganos kūrinių veikėjos – Viktorė, Irutė.

Mažeikių muziejuje saugoma daili knygelė – A. Mickevičiaus sentencijų rinkinys „Žlote myšli“ (auksinės mintys). Joje – kažkieno pieštuku pabraukta, pasižymėta. Iš visų „auksinių“ pasirinktos pačios artimiausios, pačios svarbiausios: žodžiai atspindi tik norus, darbai – galią; norint pažinti žmogų, reikia žinoti jo darbus... Norisi manyti, kad pieštuku rašė M. Pečkauskaitė, kad išsirinktos „auksinės mintys“ padeda atpažinti ir pažinti jos gyvenimo programą: ne tik kalbėti, ne tik mokyti, bet pačiam nuolat būti šviesoje, gyvu pavyzdžiu įtvirtinti deklaruojamas idėjas. Gyventi taip, kaip tikrai žinai – nuostata, ateinanti iš Sokrato filosofijos. Platono „Sokrato apologiją“ randame tarp bibliotekos knygų.

Šatrijos Ragana išeina iš savo tekstų, kūrybą perkelia į kasdienybę. Toje pačioje knygelėje pasižymėta: „Duch powinien opanować ziemę“¹⁶ (dvasia turi nugalėti žemę).

Troškimas keisti aplinką, veikti atėjo iš romantikų literatūros, pačiam darbui, veiksmui pastūmėjo pozityvistai. Dvi skirtingos literatūros kryptys XIX–XX a. sandūroje – kaip teorija ir praktika. Dirbti visuomenei, išlaikyti kultūrinės tradicijas ir mokytis pačiam rašytoją pasiekė per vieną aktyviausių to meto lietuvių šviesuolių Povilą Višinskį. Mokydamasis Rusijoje, P. Višinskis jaunajai bajoraitei siunčia „narodninkų“ literatūrą, S. Daukanto „Raštus“. Pati Marija laiškuose cituoja M. Menšikovo „Mintis apie laimę“, džiaugiasi skaitydama T. Narbuto „Lietuvos istoriją“. „Dėku tau, dėku už knygas. Linki man naudos iš jos... norėčiau labai pasinaudoti.“¹⁷ Naudojis, būti naudingam – pozityvizmo programa. Ir literatūroje kuriami pasakojimai, kuriais siekta pamokyti, duoti žinių.

Pozityvizmo įtaka M. Pečkauskaitei buvo ypač stipri. Apsakymuose „Pertraukta idilija“, „Pirmas pabučiavimas“ ir kt. veikia tautos klausimu apsisprendusi, sąmoninga, emancipuota moteris – misionierė ir filantropė, atkakliu darbu „ištaisanti“ aplinką. Rašytojos gyvenime tai išryškėja jai įsikūrus Židikuose. „Ji darbavosi kaip labdarė, bet be galo nuosekliai, tartum būtų vykdžiusi principinį planą – išbandyti susiklosčiusią savo filosofiją nepriklausomai nuo aplinkybių“¹⁸. Tokia pozityvaus darbo nuostata rašytojai artimas galėjo būti lenkų rašytojas Zigmundas Kaškovskis. Geriausia jo romaną „Olbrechtowi rycerze“ (Albrechto riteriai) randame tarp išlikusių Židikių klebonijos knygų. Z. Kaškovskis (1825–1896) dalyvavo Galicijos revoliucijoje, užsienyje studijavo filosofiją, tačiau grįžo ūkininkauti į savo dvarus provincijoje, kėlė konkretaus, pozityvaus darbo įvairiose gyvenimo srityse būtinybę.

Laiškuose, kūryboje užsimenama ir apie E. Ožeškiene (1841–1910), žymią XIX a. pabaigos lenkų realistę, rašiusią publicistinius straipsnius moterų teisių klausimais. Iš jos romanų iškyla emancipuota, veikli moteris, jos vaidmens visuomenėje samprata, kuri veikė ir Šatrijos Raganos kūrybą. Apsakyme „Pertraukta idilija“ pseudoaristokratiškas vaikinai, stebėdamas retą „sireną“ – kaimo ūkininkaujančią bajoraitę, ironizuoja: „Nepastebėjau joje nė krislelio materializmo; ištekėtų ji tikrai „iš meilės“. (...) O pamylėjus kad nenorėtų tekėti dėl kokių tenai savo idėjų ir principų – tai daktas negalimas. Toki atsitikimai teesti tik Ožeškienės ir Jelenskos sentimentaliosiose apsakose.“¹⁹

Ypatingo Šatrijos Raganos dėmesio susilaukė lenkų rašytojai

Boleslovas Prusas (tikrasis vardas Aleksandras Glovackis) ir Henrikas Senkevičius. A. Glovackis (1847–1912) Boleslovo Pruso slapyvardžiu parašė apysaką „Sargyba“, kurioje smerkė germanizaciją, kritikavo išsigimusią bajoriją, reiškė simpatijas paprastam kaimo žmogui. M. Pečkauskaitei, sąmoningai lietuvi, aktyviai dalyvavusiai šviečiamojame veikloje, tai buvo aktualios temos, turbūt todėl šią apysaką ji išvertė į lietuvių kalbą. Susidomėjimą B. Pruso kūryba rodo ir kita dalis jo knygų lenkų kalba, buvusių Židikių bibliotekoje: žymiausias autoriaus romanas „Lėlė“, kur vaizduojama XIX a. antrosios pusės Varšuvos gyvenimo panorama, istoriosofinio pobūdžio romanas „Faraonas“.

Į lietuvių kalbą M. Pečkauskaitė išvertė ir H. Senkevičiaus (1846–1916) „Dykumose ir giriose“. Tai jaunimui skirta nuotykių knyga, kurioje autorius aprašė savo įspūdžius, patirtus keliaujant po Afriką. Kaip ir dauguma kitų ano meto inteligentų, Šatrijos Ragana jautė jaunimo literatūros lietuvių kalba trūkumą, pati kūrė apsakymus, pjeses vaikams („Iš daktaro pasakojimų“, „Nepasisekė Marytei“, „Vincas Stonis“), parašė auklėjamojo pobūdžio knygelę jaunoms mergaitėms „Rimties valandėlė“, gyvenimo pabaigoje į lietuvių kalbą ketino versti S. Lagerlof bei V. A. Žukovskio kūrybą. Ištraukų iš H. Senkevičiaus „Dykumose ir giriose“ rašytoja dažnai skaitydavo vaikams; knygą, matyt, vertinga laikė ne vien dėl meninio, bet ir dėl pažintinio turinio: „Rimties valandėlėje“ užsimenama, kad norint praplėsti akiratį būtina skaityti ne tik grožinę literatūrą, bet ir biografinę, kelionių, kt.

M. Pečkauskaitės dėmesys šiam autoriui tikriausiai skatino jo kūrybą rinkti ir kitus šeimos narius: didelė dalis sukauptų H. Senkevičiaus knygų priklausė kun. K. Bukantui, kiek mažiau – Z. Pečkauskaitei. K. Bukantas ypač mėgo istorinius romanus: jo antspaudu pažymėti H. Senkevičiaus „Kryžiuočiai“, A. Krechoveckio „Veto!“ ir kt.

Lenkų kalba išliko keletas knygų vaikams, jaunimui. Tai – V. Pšyborovskio istorinė apysaka „Protėvių lobiai“, S. Jelensko mokslo populiarinimo knygelė „Pastato grožis“, F. Eadeno romanas apie dvasinį vaiko brendimą „Mažasis Janekas“ ir nežinomo autoriaus „Mažasis gamtininkas“.

Iš dedikacijos sužinome, kad „Mažąjį gamtininką arba būdą susipažinti su gamta“ dešimties metų Marija dovanų gavo turbūt Kalėdų ar Naujųjų metų proga – 1887 m. gruodžio 28 d. Įdomu tai, kad vėliau, 1918 m. – po trisdešimties metų, šią knygelę rašytoja „Kalėdų atsiminimui“ perdovanojo savo augintiniui A. Kazakauskui, kuriam tada taip pat galėjo būti apie dešimt metų²⁰. Toks gestas – tradicinis daikto perdavimas – rodo šiltus globėjos ir globotinio santykius. Po abiejų brolių mirties M. Pečkauskaitė privačiai mokė A. Kazakauską, finansiškai rėmė jo studijas. Globotinis lyg artimas giminaitis ar šeimos narys buvo laukiamas sugrįžtant per Kūčias, Kalėdas. Antanas taip pat nelieka skolingas, tokiu pačiu būdu išreiškia padėką: Kalėdų, Kūčių švenčių atminimui dovanuoja lietuvių poezijos klasiką (V. Mykolaičio-Putino „Raštus“), knygas prancūzų kalba.

Grožinė literatūra lietuvių kalba – daugiausia populiariosios literatūros tekstai, atspindintys XX a. pradžios realijas. Istorinė tautos situacija simboliškai perteikta lyrikos knygelių pavadinimuose – A. Žalvarinio „Dienelei brėkstant“, P. Vaičiūno „Tekanti saulė“. P. Vaičiūno giesmė „Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim“ anuomet

(Nukelta į 26 p.)

Kairėje – F. V. Foersteris. Fotoreprodukcija iš redakcijos archyvo. Dešinėje – paminklas pirmosios Židikų pradžios mokyklos, kurią įkūrė Šatrijos Ragana, vietoje (skulptorius Osvaldas Neniškis, 2002 m.). D. Mukienės nuotr.

(Atkelta iš 25 p.)

buvo lyg antrasis himnas. Šie patriotinės tematikos populiarieji tekstai, daugiausia kaupti S. Pečkauskaitės, galėjo atitikti ir Židikų bibliotekos skaitytojų poreikius. M. Pečkauskaitė deklamacijoms, vaidinimams dažnai parinkdavo istorinius P. Vaičiūno, G. Landsbergio-Žemkalnio, realistinius S. Čiurlionienės-Kymantaitės veikalus, kurie buvo lengvai suprantami, gerai įsimenami – juos dažniausiai mini buvę Šatrijos Raganos mokiniai, Židikų gyventojai²¹. Bibliotekos lankytojai, be kitų kūrinių, lietuvių kalba galėjo pasiskaityti ir B. Pruso, E. Ožeškienės vertimų.

Šatrijos Ragana domėjosi moderniąja XX a. pradžios literatūra, buvo viena pirmųjų novatorių, ieškojusių kitokių išraiškos formų, kitokių kalbėjimo būdų. Rašytoja sekė lietuvių literatūros naujienas, rinko J. Tumo-Vaižganto, A. Vienuolio, Vydūno, V. Mykoliaičio-Putino kūrinius. Naujomis literatūros kryptimis domėtis skatino ir A. Kazakauskas; K. Bukantas yra gavęs jo dovanotą M. Mykoliaičio Putino „Raštų“ tomą.²² V. Mykoliaičio-Putino kūryba, matyt, buvo ypač skaitoma: tiek M. Pečkauskaitei priklausiusiame rinkinyje „Tarp dviejų aušrų“, tiek K. Bukantui dovanotuose „Raštuose“ randame gausybę pastabų, pasižymėjimų.

Simbolistinė poezija buvo artima Šatrijos Raganos kūrybai, ypač paskutiniams jos kūriniams, kuriuose atsiranda mistikos elementų, simbolių. Anot V. Daujotytės, XX a. pradžios lietuvių meninėje kūryboje dominuoja tas „mistikos turinys, kurį atitinka ilgesys, ilgėjimasis, ilgėjimasis aukštesnio, šviesesnio, paslaptingesnio, kas atsvertų ar kitaip apšviestų varganą kasdienybę“²³. „Sename dvare“ mamatė Marija bando išsivaduoti iš irių kasdienybės formų, ilgisi to, kas pastovu ir amžina. Impulsą kontempliacijai duoda gilus, žvaigždėtas dangus – „tokią naktį amžinybė savo sparnu paliečia žmogaus sielą“. Panašūs išgyvenimai perskaitomi ir kitų kūryboje: rašytoja atkreipė dėmesį į V. Mykoliaičio-Putino eilėraščius „Vidurnaktį“, „Rudenio naktį“, kuriuose pasikartoja akistatos su transcendencija situacija: „Vėlavai nuklydau aš į tuščią lauką/Tavim pasigėrėt, gilus dangau./ Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį – / Ir tartum lašas jūroj išnykau“²⁴.

Taigi Židikų klebonijos bibliotekos grožinę literatūrą sudarė len-

kų romantikų ir pozityvistų kūriniai bei lietuvių populiariosios ir klasikinės literatūros tekstai. Lenkiškosios knygos tenkino M. Pečkauskaitės ir jos artimųjų poreikius. Lietuviškosios atitiko ir Židikų bendruomenės interesus, skatino mokytis lietuvių kalbos, plėtė literatūrinį akiratį.

PROFESINĖ LITERATŪRA

Tai mokytojos M. Pečkauskaitės pedagoginiai, kun. K. Bukanto bažnytiniai, teologiniai ir V. Pečkausko agronomijos veikalai.

Daugiausia išliko Vincento Pečkausko sukauptų agronomijos, geologijos, zoologijos ir kt. vadovėlių, kurie bibliotekoje galėjo sudaryti net atskirą ūkininkavimo skyrių. Potencialūs šios literatūros skaitytojai galėjo būti Židikų gyventojai. Jie turėjo progos skaityti nebent tik keletą lietuviškų veikalų: paties Vincento verstą A. A. Zubrilino straipsnį „Kaip gyvena augalai ir kuo reikia tręšti žemę“, kuris išėjo atskira brošiūrė²⁵, M. Malinovskio „Olandijos ūkininkai“, M. Veito „Apie kiaules“. Kiti vadovėliai – chemijos, geologijos ir kt. – buvo išleisti rusų, čekų kalbomis. Jie tikriausiai saugoti kaip brolio atminimas. Knygose gausu Vincento skaitymo pėdsakų, rodančių, kad M. Pečkauskaitės brolis atsidedęs studijavo profesinius mokslus. Apie rimtus ketinimus liudija ir savininko autografas: „Vincas Pečkovskis / agronomas“ ir pan.

Pati nejudriausia bibliotekos dalis turbūt buvo K. Bukanto teologijos veikalai, specialioji bažnytinė literatūra ir pamokslų rinkiniai. Viena įdomiausių knygų yra lietuvių autoriaus I. B. Pranaičio „Krikščionybė žydų talmude“²⁶, kurioje cituojamos talmudo ištraukos hebrajų kalba. Iš Židikų bibliotekos taip pat yra išlikęs didelis hebrajų kalbos žodynas²⁷, taigi galime pagrįstai manyti, kad kun. K. Bukantas šią kalbą mokėjo ar bent ja domėjosi.

Iš M. Pečkauskaitės profesinių knygų minėtini F. V. Foersterio veikalai, kuriuos rašytoja, jausdama auklėjamosios literatūros trūkumą Lietuvoje, vertė į lietuvių kalbą. „Versdama F. V. Fersterio veikalus, rašytoja turtino lietuvių pedagoginę mintį, XX a. pirmojoje pusėje žengiančią pirmuosius teorinius žingsnius“²⁸. Dar studijų

metais susižavėjusi šiuo pedagogu, M. Pečkauskaitė pedagoginėje praktikoje laikėsi jo metodų²⁹, knygų apie jaunimo auklėjimą duodavo pasiskaityti ir savo mokinėms.

Kita rašytojos profesinės literatūros palikimo dalis yra žodynai. Jie atspindi aktualią XIX–XX a. sandūros problemą – kalbos klausimą. Sulenkėję dvarininkai lietuvių kalbą laikė netinkama literatūrai, išsilavinusių žmonių bendravimui. Tuo tarpu sąmoningiausi lietuvių inteligentai mokėsi ir mokė gimtosios kalbos (M. Pečkauskaitė, M. K. Čiurlionis, P. Višinskis, kt.), rinko lietuvių tautosaką, domėjosi istorija, tradicijomis. Anot M. Pečkauskaitės ir jos bendraminčių, geras lietuvių kalbos mokėjimas pradeda darytis svarbiu kultūringumo požymiu, todėl būtina sekti besikeičiančias kalbos naujoves, kaupti lietuviškas knygas, prisidėti prie jų leidybos.

Šatrijos Ragana puikiai mokėjo lenkų, rusų, vokiečių kalbas, kitus mokė prancūzų, lotynų kalbų. Išlikę žodynai, gramatikos rodo, kad skaityta ir anglų, italų, galbūt net ir hebrajų kalbomis. Būdamą eruditę poliglotę, rašytoja ypatingai daug dėmesio skyrė lietuvių kalbai, sekė kalbos naujoves, istoriją ir gimtąją kalbą dėstė „Žiburio“ gimnazijoje, bendravo su žymiais kalbininkais. Tarp kitų bibliotekos knygų yra ir abi J. Jablonskio sudarytų skaitinių „Vargo mokyklai“ dalys su J. Jablonskio autografais³⁰. A. Bušo, T. Chomsko „Lietuviškai vokiškas žodynas“ su A. Bušo įrašu: „Gerbiama! p. M. Pečkauskaitė / Autorius A. Bušas / Rietave 1927 m. kovo 18 d.“³¹. Kalbos klausimas dažnai keltas ir grožiniuose rašytojos kūrinuose: mamatės Marijos įsitikinimu, svetimų kultūrų turtai „turi lyg grūdai kristi į savą žemę“; ji išauklėta lenkų kultūros pagrindu, bet vertina ir brangina gimtąją lietuvių kalbą, rūpinasi, kad jos vaikai „kuo daugiausiai girdėtų, mokėtų, dainuotų mūsų žemaitiškų dainų, pasakų, padavimų“.

Šatrijos Raganos lietuvių kalbos žinias vertino ir J. Tumas-Vaižgantas, palikdamas „Panciuose“ ginčytinus posakius, kuriuos rašytoja atkakliai gynė. Ji pasisakė prieš kalbininkų ir rašytojų tendenciją „viską niveliuoti“, savo kūrinuose naudojo šnekamosios kalbos stilistiką, tarmybes, taip pagyvindama tekstą. Daugelio liudininkų teigimu, Šatrijos Ragana su sodiečiais kalbėdavusi žemaitiškai, Židikuose skaitymų vakarams, spektakliams dažnai parinkdavusi S. Čiurlionienės-Kymantaitės žemaitiškus tekstus.

Taigi yra pagrindo manyti, kad profesinė literatūra, išskyrus pedagoginius M. Pečkauskaitės veikalus, buvo nejudriausia Židikų klebonijos dalis, tenkinusi daugiausia pačių knygų savininkų profesinius poreikius. Žodynų ir gramatikų gausa – unikaliausias profesinės literatūros faktas, rodantis aukštą kultūros lygį, filologijos išmanymą. Tai – provincijos kultūros fenomenas.

IŠVADOS

Židikų klebonijos bibliotekos istorija, bibliotekos apimtys, funkcijų ir vaidmens XX a. I p. tyrinėjimas rodo, kaip knygos kultūra buvo skleidžiama to meto Lietuvos provincijos miestelyje tiek pasauliečių, tiek dvasininkų iniciatyva. Iš šios bibliotekos galime susidaryti vaizdą, kaip iš asmeninio knygų rinkinio išauga kultūrinė institucija. Rašytoja Šatrijos Ragana suburia miestelio gyventojus į kultūrinę bendruomenę, skatina mokytis skaityti, šviestis.

Šatrijos Raganos kaip vertėjos veiklą skatino ne tik profesiniai pedagoginiai interesai, bet ir Židikų klebonijos bibliotekos, ypač vaikų skyriaus, lankytojų poreikiai, lietuviškos lektūros vaikams ir jaunimui trūkumas.

LITERATŪRA:

1. Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus Dailės Akademijos I-kl., 1997.
2. Daujotytė V. Šatrijos Raganos pasaulyje. - Vilnius : Lietuvos rašytojų sąjungos I-kl., 1997.
3. Lietuvių enciklopedija. Sud.: Balkūnas J., Biržiška M. - South Boston : Lietuvių enciklopedijos I-kl., 1954.
4. Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Sud. N. Raižytė. - Kaunas : Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2002.
5. Speičytė B., Kvietkauskas M. Tokią gražią kartą man atsiuntei... - Vilnius : Šatrijos Raganos bendrija, 2002.
6. Šatrijos Ragana. Laiškai. Sud. J. Žekaitė. - Vilnius : Vaga, 1986.
7. Šatrijos Ragana. Rimties valandėlė. - Kaunas: „Žinijos“ b-vė, 1928.
8. Tarybų Lietuvos enciklopedija. Sud.: Aničas J., Areška V. - Vilnius : Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988.
9. Tarvydas J. Šatrijos Raganos „Viktutės“ šaltiniai. In: Atheneum. - T. 1. - Kaunas, 1937.
10. Žekaitė J. Šatrijos Ragana. - Vilnius : Vaga, 1984.

IŠNAŠOS:

- 1 Šatrijos Ragana. Rimties valandėlė. - Kaunas : „Žinijos“ b-vė, 1928. - P. 110.
- 2 Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1997. - P. 157.
- 3 Pečkauskaitė M. Motyna-auklėtoja. - Kaunas : Švyturys. - P. 176. [Mažeikių muziejus, 8989].
- 4 Šatrijos Ragana. Laiškai. Sud. J. Žekaitė. - Vilnius : Vaga, 1986. - P. 15.
- 5 Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1997. P. - 197.
- 6 Ten pat.
- 7 Ten pat, p. 152.
- 8 Ten pat, p. 79.
- 9 Ten pat, p. 159.
- 10 Šatrijos Ragana. Rimties valandėlė. - Kaunas : „Žinijos“ b-vė, 1928. - P. 115.
- 11 Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1997. - P. 167.
- 12 Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Sud. N. Raižytė. - Kaunas : Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2002. - P. 33.
- 13 Šatrijos Ragana. Rimties valandėlė. - Kaunas : „Žinijos“ b-vė, 1928 - P. 115.
- 14 Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1997. - P. 10.
- 15 Šatrijos Ragana. Laiškai. Sud. J. Žekaitė. - V. : Vaga, 1986. - P. 46.
- 16 Mickiewicz A. Złote myśli. - Petersburg : K. Grendyszyński, 1895. - P. 117.
- 17 Šatrijos Ragana. Laiškai. Sud. J. Žekaitė. - V. : Vaga, 1986. - P. 28.
- 18 Speičytė B., Kvietkauskas M. Tokią gražią kartą man atsiuntei... - V. : Šatrijos Raganos bendrija, 2002. - P. 298.
- 19 Šatrijos Ragana. Irkos tragedija. - V. : Vaga, 1969. - P. 146.
- 20 Manoma, kad A. Kazakauskas gimė 1918 m., tikslį jo gimimo data nėra žinoma.
- 21 Atsiminimai apie Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Ragana. Sud.: V. Daujotytė, B. Speičytė. - V. : Vilniaus dailės akademijos I-kl., 1997.
- 22 V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. T. 1. - Kaunas : Švyturys, 1921. - P. 217. [Mažeikių muziejus, 2723].
- 23 Daujotytė V. Šatrijos Raganos pasaulyje. - V. : Lietuvos rašytojų sąjungos I-kl., 1997. - P. 86.
- 24 V. Mykolaitis-Putinas. Tarp dviejų aušrų. - Kaunas : Raidė, 1927. - P. 12. [Mažeikių muziejus, 13114].
- 25 Zubrilin A. A. Kaip gyvena augalai ir kuo reikia tręšti žemė. - Kaunas : S. Bataitis, 1908. - P. 50. [Mažeikių muziejus, 11098].
- 26 Pranaitis I. B. Christianus in talmude iudeorum. - Petropoli, 1892. - P. 130. [Mažeikių muziejus, 11482].
- 27 Штейнберг О.Н. Полный русско-еврейско-немецкий словарь. - Вильна : Вдова и Братья Ромль, [1892]. - С. 1288. [11521]
- 28 Žekaitė J. Šatrijos Ragana. - V. : Vaga, 1984. - P. 157.
- 29 Tarvydas J. Šatrijos Raganos „Viktutės“ šaltiniai. In: Atheneum. T. 1. - Kaunas, 1937. - P. 16.
- 30 Vargo mokyklai. 2 d. - Vilnius : Švyturys, 1921. - P. 320. [Mažeikių muziejus, 2716].
- 31 Bušas A., Chomskas T. Lietuviškai vokiškas žodynas. 1 d. - Berlin, Leipzig : G. Neuner, 1927. - P. 305. [Mažeikių muziejus, 2724].

ŽEMAIČIŲ RAŠYTOJŲ SAMBŪRIAI:

pakilimai, atoslūgiai, slenksčiai

DANUTĖ MUKIENĖ

„Niekas negali laikyti per bloga savo kultūros globą, savo kalbos turtą išsaugojimą, ugdymą ir laisvas varžybas kultūros srityje“.

Stasys Anglickis

Žemaičių krašto kultūros ir istorijos raidoje svarbi vieta tenka žemaičių kultūriniais sambūriams. Vienas iš pastarųjų susiformavo XX a. trečiajame dešimtmetyje ir gana aktyviai veikė iki pat II-ojo pasaulinio karo pabaigos. Sudėtinė jo dalis buvo 1935–1945 m. veikęs Žemaičių rašytojų sambūris.

Iš Žemaitijos kilę, šiame krašte gyvenę, kūrę rašytojai įvairiuose kultūros, literatūros vakaruose susitikdavo ir anksčiau. XX a. ketvirtame dešimtmetyje jau buvo ryškus naujas kultūrinis sambūris, kurio centras formavosi Telšiuose, prie Senovės mylėtojų draugijos, mieste veikusio besiformuojančio Žemaičių muziejaus „Alka“. Sambūriui priklausė ir keletas iš Žemaitijos kilusių rašytojų. Jie ir sumanė suvienyti kuo didesnį žemaičių rašytojų būrį.

Žemaičių rašytojų sambūrio pradžia laikytina 1936 m. lapkričio 14 diena, kai Šiauliuose buvo suorganizuotas žemaičių rašytojų konventas (suvažiavimas), kuriame dalyvavo leva Simonaitytė, Butkų Juzė, Stasys Santvaras, Stasys Anglickis, Liūnė Janušytė, Stasius Būdavas, Pranas Genys, Petras Gintalas, Fabijonas Neveravičius. Pagrindinis šios konferencijos organizatorius buvo tuo metu Šiauliuose dirbęs žemaitis poetas Stasys Anglickis.

Konferencijoje buvo priimti du itin Žemaitijos kultūros raidai svarbūs nutarimai, kurie, deja, iki šiol lietuvių literatūros istorijos autorių nėra objektyviai įvertinti. Konvento dalyviai tą dieną Šiauliuose įsteigė Žemaičių rašytojų draugiją ir nutarė artimiausiais metais spaudai parengti ir išleisti žemaičių poezijos ir prozos antologiją „Žemaičiai“, kurią buvo pavesta sudaryti, redaguoti S. Anglickiui (1905–1999, palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse).

Draugija, kuri daugiau žinoma Žemaičių rašytojų sambūrio vardu, veikė iki 1945-ųjų metų pavasario (II-ojo pasaulinio karo pabaigos). Ši draugija nebuvo oficialiai įregistruota, nors jos veikla buvo gana plati ir žinoma visoje Žemaitijoje.

Anot Stasio Anglickio (iš 1995 m. poeto pokalbio su šios publikacijos autore), „po II-ojo pasaulinio karo šiam sambūriui veikti

Danutės Mukienės nuotr.

nebebuvo galimybių, nes bet kokie didesni žmonių susibūrimai pokario metais nebuvo toleruojami, o pats žemaičių kultūrininkų sąjūdis buvo laikomas neatitinkančiu tuometinės naujosios valdžios vykdomos politikos tikslų, tad buvo laikomas nepriimtiniu“.

Kaip ir kodėl tarpukariu gimė Žemaičių rašytojų sambūris?

Žemaičiai intelektualai, ypač rašytojai ir poetai, kurių didelė dalis tuo laikotarpiu gyveno pačioje Žemaitijoje, nebuvo užmiršę žemaitiško rašto tradicijų, S. Daukanto, M. Valančiaus planų (deja, neįgyvendintų) leisti Žemaitijai žemaitiškus laikraščius. Esama padėtis kultūros srityje tarpukario žemaičių intelektualų nepatenkino. Tuo laiku gana dažnai susitikdami su skaitytojais literatūrinuose vakaruose, jie matė, kad šio krašto žmonės šilčiausiai priima jiems jau žinomus, iš jų gimtųjų vietų kilusius rašytojus, kurie savo kūriniuose rašo žemaičiams suprantama kalba ir jiems artimomis temomis. Telšiuose žemaičius poetus, prozininkus apie save būrė P. Genys. Tuo laiku vienas iš žinomiausių žemaičių poetų S. Anglickis dirbo Šiauliuose. Čia jis vadovavo jauniems literatams.

S. Anglickio nuomone, menininkams jų kūryboje didelę įtaką daro landšaftas, žmonės, tarp kurių jie gyvena, ir to krašto tradicijos. „Žemaičiuose“ išspausdintame savo pasisakyme jis rašo, kad žmogus „iš aplinkos sąmoningai ir nesąmoningai įgyja ypatybių, kurios kūrėsi per šimtus, gal tūkstančius metų. Nors jiems ir tenka su įgimta aplinka atsiskirti, tos ypatybės palieka ir veikia jų fantaziją bei mąstymą. (...) Jūros artumas, drėgmė, siaubingi vakariniai vėjai, banguotas, kalnais, kalneliais, morenomis nusėtas žemės paviršius, pusantro šimtmečio nusitęsusios žūtibūtinės kovos su abiem kryžieivių ordinais turėjo ir turi didelės įtakos žemaičio fizinei ir psichinei struktūrai. (...) Šiuo laiku žemaičiai gal daugiausia, negu kada nors, yra netekę savo žemaitiško susipratimo. Aukštaičiams pasisėkė žemaičius įtikinti, kad jie daug savotiškumą turi atsižadėti dėl bendros valstybės, dėl bendros kultūros. Ir žemaičiai rašytojai kantriai pasidavė taisomi. Pavyzdžiui, Žemaitė, kuri visą savo amžėlį nemokėjo kitaip, kaip tik žemaitiškai, buvo paversta bendrinės kalbos rašytoja, buvo tikra to žodžio prasme svetimų rankų perdirbta. Kad tuo būdu buvo laužomos autorės teisės kalbėti taip, kaip jos burnoje auga žodžiai, ir kad per tą perdirbimą dingo daug vertingų jos rašto ypatybių, niekas į tai nekreipė dėmesio. (...) Senieji žemaičių rašytojai, kaip Daukantas, Poška, Stanevičius, Valančius, dabar yra parašomi aukštaitiškai ir išleidžiami. (...) Taip

daug puikių seniausių žemaitiškų žodžių transkripcijų miršta: žemaičiams per tai jie pasidaro svetimi, o aukštaičiams jie lieka vis tiek be žodyno nesuprantami“.

Žemaičiams rašytojams tuo metu rūpėjo ir daug kitų krašto savitumo išlaikymo problemų. Tačiau svarbiausia, kaip rašė S. Anglickis, tai „noras atgaivinti žemaičių kalbos turtus, kurie, įvedus bendrinę rašto kalbą, buvo nustumti į šalį“, parodyti tas „kalbos brangenybes, kurios ir dabar dar tebėra nejudintos žemaičių liaudyje“.

1936–1945 m. Žemaičių rašytojų sambūris vienijo daugiau kaip 20 Žemaitijoje jau gerai žinomų ir tuo metu savo kelio literatūroje dar tik pradėjusių ieškoti žmonių.

Dalis sambūrio dalyvių tiek anksčiau, tiek ir anais metais kūrė ne tik bendrinę lietuvių, bet ir žemaičių kalbą.

Žinomiausi tuo laikotarpiu poetų S. Anglickio, P. Genio, P. Gintalo sukurti žemaitiški eilėraščiai. Iš tų laikų mus pasiekė ir S. Anglickio pasakyti žodžiai, kad „yra tik viena kalba, kuria visi pasaulio rašytojai geriausiai rašo, tai yra motinos kalba...“

1938 m. išleistoje antologijoje „Žemaičiai“ S. Anglickis čia savo kūrybą skelbusių 15 žemaičių rašytojų vardu rašė: „(...) vieningai pradedame žemaičių senovės, žemaičių stiprybės, kalbos, kultūros ir būdo atgimimą. Koks nors politiškas apsisprendimas bei separatizmas mums galvos nekvaršina. Mes dar tebesame ištikimi pirmojo mūsų tautos žadintojo Simono Daukanto dvilypėi sąvokai: žemaičiai lietuviai arba lietuviai žemaičiai. Kablelio tarp tų dviejų žodžių, kaip ir jis, mes nenorime. Bet niekas negali laikyti per bloką savo kultūros globą, savo kalbos turtą išsaugojimą, ugdymą ir laisvas varžybas kultūros srityje“.

Beje, antologijoje „Žemaičiai“ dalyvavo Vydūnas ir leva Simonaitytė. Žemaičių literatūros vakaruose jie retai dalyvavo. Jų apsisprendimą dalyvauti antologijoje „Žemaičiai“ galima įvairiai aiškinti. Vydūnas kurį laiką gyveno ir dirbo Telšiuose ir čia jis susidraugavo su žemaičiais rašytojais. Klaipėdos krašto rašytoją levą Simonaitytę į šį sambūrį, matyt, atvedė S. Anglickio paminėtasis „jūros artumas, drėgmė, siaubingi vakariniai vėjai“ ir noras parodyti tuo metu gana arogantiškai sostinės poetų publikai, kad ir periferijos rašytojai turi ką pasakyti ir žino, kaip tai padaryti.

Be jau minėtų poetų, prozininkų į Žemaičių rašytojų sambūrį palaiptai įsijungė ir Mykolas Vaitkus, Stasys Butkus-Širvys, Jurgis Baltrušaitis, Vytautas Mačernis, Stasė Niūniavitė, Mykolas Linkevičius, Nelė Mazalaitė, Jonas Šimkus, Paulius Jurkus, Augustinas Gričius, Klemensas Dulkė, Petras Butkus, keletas kitų žemaičių prozininkų ir poetų.

Puoselėjant draugijos veiklą, organizuojant rašytojų susitikimus su visuomene, literatūrinės popietės, Žemaitijoje daugiausia dirbo P. Genys. Ši veikla gana plačiai žinoma visoje Lietuvoje. Tai paliudija ir tas faktas, kad 1937 m. Telšiuose įvykusį Žemaitijos rašytojų kūrybos vakarą transliavo Lietuvos radijas.

Susitikimai su žemaičiais rašytojais, žemaitiškos literatūros vakarai tais metais vykdavo Palangoje, Plungėje, Telšiuose, Rietave, Sedoje, Mažeikiuose, Kuršėnuose, Šiauliuose, Žemaičių Kalvarijoje, Salantuose, Skuode ir kai kuriuose kituose didesniuose Žemaitijos miesteliuose.

Stebėtina daug žmonių (net po kelis šimtus) į tokius renginius susirinkdavo II-ojo pasaulinio karo metais. Kaip yra rašęs P. Genys, „visur žemaičiai rašytojai būdavo sutinkami nepaprastai nuoširdžiai, visur salės lūžo nuo žmonių, visur žemaičiai savo rašytojų klausėsi susijaudinę ir gėrėjosi išgirdę literatūros žodį žemaitiškai“

(laikraštis „Žemaičių žemė“, 1942 m. rugsėjo 26 d.).

Karo metais žemaičius sambūričius rėmė Lietuvių Žemaičių meno ir mokslo centras (draugija).

1944 m. vasario 7 d. Mažeikiuose buvo surengtas trisdešimtas Žemaičių rašytojų draugijos narių kūrybos vakaras. Po šio renginio B. Norvaiša „Žemaičių žemėje“ rašė (1944 m. vasario 19 d.): „Tai yra didelis Žemaičių kultūrinis judėjimas, kuris mūsų tautiniam atgimimui padarė labai teigiamą reikšmę“. Nepasiekė jis tik vieno savo tikslo – žemaičių kalba nebuvo sugrąžinta į oficialų gyvenimą. Literatūros kritikų, be kelių mažų išimčių, liko nepastebėti ir šio sambūrio dalyvių sukurti žemaitiški kūriniai. Buvo net tokių, kurie kritikavo šį sambūrį už jo išleistą prozos ir poezijos antologiją „Žemaičiai“, čia išspausdintus žemaitiškus eilėraščius, atseit, „tai tikras išsidirbinėjimas, kai visi turime tokią gerą galimybę rašyti gražia bendrine lietuvių kalba...“

Paskutiniai karo metais žemaičius rašytojus išblaškė po visą pasaulį. Atslūgstanti karo banga pačioje jaunystėje pakirto V. Mačernį. Dar anksčiau mirė M. Linkevičius. Atsidūrus Sibiro lageriuose, nutrūko S. Niūniavitės poetinė giesmė. 1947 m. žuvo Butkų Juzė. P. Genys jau pirmaisiais pokario metais atsidūrė Šilutės-Macikų kalėjime ir čia 1952 m. rudenį mirė.

Iš Lietuvoje likusių sambūričių meniniu požiūriu svariausias kūrinius sovietinės valdžios metais parašė leva Simonaitytė, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė.

Plačiai žinoma paskutiniais II-ojo pasaulinio karo metais į užsienį pasitraukusių žemaičių sambūričių kūryba, ypač Stasio Santvaro, Mykolo Vaitkaus, Nelės Mazalaitės, Pauliaus Jurkaus.

Žemaičių rašytojų draugijos narių gretos kasmet vis labiau retėja. Prieš keletą metų mirė ir Telšių kapinėse buvo palaidota paskutiniais gyvenimo metais Telšiuose įsikūrusi Žemaičių rašytojų sambūrio narė Stasė Niūniavitė, Atgimimo metais aktyviai įsijungusi į XX a. devintojo dešimtmečio viduryje susiformavusį naują žemaičių kultūrinį judėjimą. S. Niūniavitę daugelis žinojo ir kaip kūrybingą, profesionalią Akmenės liaudies teatro režisierę.

Žemaičių rašytojų profesionalų būrys Lietuvoje šiandien didžiulis. Idėja suburti į vieną draugiją visus iš Žemaitijos kilusius plunksnos brolius po to, kai buvo nutraukta S. Anglickio ir P. Genio organizuoto sambūrio veikla, nėra buvusi viešai iškelta. Prieš keletą metų „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjų ir Vilniaus žemaičių iniciatyva į Vilniaus mokytojų namus buvo sukviesta apie šimtas Vilniuje gyvenančių profesionalių žemaičių rašytojų. Tokių vakarų poreikis akivaizdus.

Šiandien turime Lietuvos rašytojų sąjungą. Tradiciniai yra tapę jos patalpose vykstantys kultūros vakarai. Čia talentingi ir kūrybingi žmonės, nežiūrint iš kur jie, jaučiasi vienodai gerai. Tame rašytojų būryje vienas kitą jie gerai pažįsta, o savo kraštiečius iš tolo pajaučia. Anot Petro Dirgėlos, „žemaičiai rašytojai gražiai bendrauja. Tame bendravime jaučiu lyg ir širdies šilumą. Tai subtilūs dalykai, kitiems vargu ar matomi“ („Žemaičių žemė“, 2001 m., Nr. 2, p. 11).

Periferijoje gyvenantys, kuriantys žemaičių rašytojai taip pat šiandien sostinėje nelaukiami antraeilais. Štai 2005 m. pradžioje keturioliktoji Lietuvos rašytojų sąjungos Trijų karalių premija už poezijos rinktinę *Žolės balsas* (2004, „Vaga“, dailininkė Jurga Kurtinaitienė, redaktorė Janina Riškutė) įteikta Skuode gyvenančiam 2004 m. Jotvingių premijos laureatui poetui, žurnalistui Stasiui

(Nukelta į 30 p.)

(Atkelta iš 29 p.)

Jonauskui, kuris yra buvęs ir Poezijos pavasario laureatu. Beje, kaip ir keletas kitų iš šio rajono kilusių rašytojų, jis yra paskelbęs kūrinių ir žemaičių kalba. Žemaitiško žodžio įtaiga, profesionalumu dėmesį patraukia iš Skuodo rajono kilęs poetas Justinas Kubilius. Jo žemaitiškos kūrybos pluoštelis publikuojamas ir 1998 m. Vilniuje, „Žemaičių žemės“ žurnalo redakcijos išleistoje pirmojoje žemaičių poezijos rinktinėje (antologijoje) „Sava muotinu kalbo“ (sudarytoja, redaktorė Danutė Mukienė, kalbos redaktorius Aleksas Girdeinis, konsultantė Viktorija Daujotytė). Čia skelbiama ir žemaičių kalba parašytas knygas pirmą kartą užsienyje (JAV) pradėjusio leisti, iš Žemaitijos kilusio poeto Apolinaro Petro Bagdono kūryba, publikuojama nemažai Stasio Anglickio, Onos Auškelaitės, Elenos Borusevičiūtės, Jono Diržininko, Juozo Elekšio, Prano Genio, Valiaus Girdžiūno, Aleksandro Girdeinio, Ambraziejaus Jankaus, Juozo Jankausko, Stefos Juršienės, Algirdo Kazragio, Teklės Kryževičiūtės, Antano Lotužio, Onos Miltenienės, Stepono Miltenio, Vaclovo Pociaus, Danutės Ramonaitės, Nijolės Rimkienės, Vaclovo Rukos, Nijolės Rumbutytės-Navikienės, Alinos Salatkienės, Jadvygos Vainorienės ir daugelio kitų autorių žemaitiškai parašytų eilėraščių. Visi jie spaudai parengti pagal kalbininkų Juozo Pabrėžos ir Alekso Girdeinio sudarytus žemaitiškos rašybos pagrindus. Beje, tuos žemaičių rašybos pagrindus „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjai nuolat primena ir žemaitiškai pradedantiems laikraščius ar atskirus jų skyrelius, knygas leisti žurnalistams, autoriams. Ne visi paiso kalbininkų patarimų.

Pagrindinė priežastis, kodėl vis dar šių rašybos taisyklių nepaisoma, nors jos parengtos dar 1991-aisiais ir yra nesunkiai prieinamos visuomenei (taisyklės išleistos atskira knyguite, jos paskelbtos „Žemaičių žemėje“, el. leidinyje „Žemaitija“ <http://samogitia.mch.mii.lt>), yra ta, kad taisyklingai žemaitiškai rašyti nėra lengva, mokyti nedaug kas nori, o ir norintiems išmokti ne visiems tai padaryti pavyksta.

Žemaičių krašto literatų klubai, draugijos, kurios pastaraisiais metais gana aktyviai veikia daugelyje Lietuvos rajonų, subūrė nemažai kūrybingų žmonių ir Žemaitijos rajonuose. Jie rengia literatūrinius skaitymus, konkursus, kūrybos vakarus, susitikimus su visuomene, rengia spaudai ir leidžia savo kūrybos knygas. Šiuose leidiniuose spausdinami kūriniai profesionalumo požiūriu labai netolygūs, tačiau akivaizdu, kad ten daug ir dėmesio vertų kūrinių. Nemažai šiandien Lietuvoje žinomų ir pripažintų rašytojų išaugo būtent iš šios terpės. Viena iš jų – Alytuje gyvenanti prozininkė ir poetė Teklė Džervienė. Nemažai jos žemaitiškai ir bendrine lietuvių kalba parašytų kūrinių yra spausdinta ir „Žemaičių žemėje“.

Ilgametės Skuodo rajono literatūrinės tradicijos ir aktyvi rajono žemaičių kultūrininkų veikla prieš keletą metų čia subrandino idėją rengti respublikinius žemaitiškos prozos ir poezijos konkursus. Šių konkursų iniciatorė – Skuodo rajono savivaldybės viešoji biblioteka. Ji prieš keletą metų pradėjo leisti ir rajono literatų kūrybos sąsiuvinius. Minėtiems konkursams atsiunčiama gana nemažai kūrinių. Dalis jų tikrai verti dėmesio ir yra pelnytai premijuojami. Skuodo rajone pastaruoju metu vis garsiau ir profesionaliau savo poezija apie žemaitiško žodžio ir eilėraščio įtaigą kalba jauna poetė Dalia Tamošauskaitė (Markavičienė). Būtent iš Skuodo rajono yra kilęs ir Edvardas Rudys, pirmųjų žemaitiškų prozos knygų („Kuot-rė“, 1995; „Sėmuona malūnā“, 2001; abi knygos spaudai parengė ir išleido „Žemaičių žemės“ žurnalo redakcija) autorius.

Kūrybingų ir žemaitiškai rašančių žmonių būrys šiandien Lietu-

voje jau gana nemažas, tačiau, kad ir kaip bebūtų liūdna, gana didelę jų kūrybos dalį tenka priskirti grafomanijos produkcijai. Kai kurių literatų noras, bandymai eiliuoti, rašyti prozos darbelius savo gimtąja motinos kalba, be jau minėtojo noro kurti, nieko bendro neturi su tikrąja kūryba, juo labiau profesionaliąja literatūra.

Lietuvos atgimimo metais pradėjus leisti pirmąjį Lietuvoje laikraštį žemaičių kalba „A mon sakaa?“ (1991 m.), kuris 1993 m. buvo pertvarkytas į periodinį iki šiol leidžiamą žurnalą „Žemaičių žemė“, tuo metu dar gyvas iš Telšių kilęs dailininkas profesionalas Vytautas Valius (mirė 2004 m.), perskaitęs laikraščio pavadinimą, sune-rimo: „Kodėl „A mon saka?“ Nejaugi ruošiatės vien tik „balabeikas“ spausdinti? Žemaičių kalba galima apie labai rimtus reikalus rašyti. Spauda yra galingas įrankis. Tie, kurių rankose ji, turi jausti didžiulę atsakomybę“. Šie V. Valiaus, kuris daugelį metų buvo didžiausias mūsų žurnalo globėjas ir bičiulis, žodžiai ir jo pilietiška pozicija tais pirmaisiais žemaitiškos spaudos leidybos metais tapo savotišku priesaku ir testamentu žurnalo leidėjams. „Balabeikų“ stengėmės nespausdinti tiek 1991-aisiais, tiek vėlesniais metais, vengiame jų ir šiandien. Kai į redakciją atsiunčiami gana profesionaliai parašyti „Žemaitiški plepalai“, taip pat autoriaus nevingiame paklausti, kodėl „plepalai“, o ne novelės, apsakymai, kodėl, bandydami įtikti skaitytojui, paleidžiame viską ant juoko?

Rašytojo, kūrėjo misija kita. Jis moko, auklėja skaitytoją, formuoja jo pasaulėžiūrą, supratimą apie literatūrą. Jau minėtasis S. Jonauskas yra pasakęs, kad „tas žmogus, kuris rašo, mėgina kurti, nėra blogesnis už tą, kuris visai nieko nerašo ir nekuria“. Plėtojant mūsų temą, jo žodžius norėtųsi papildyti teiginiu, kad tas, kuris turi galimybę rašyti, kurti ir leisti knygas, privalėtų turėti ne tik laiko tokiam pomėgiui, pinigų, be kurių neišsiversi leisdamas knygas, bet ir talentą, atsakomybę ir galvą ant pečių, t.y. supratimą, kad savo kūrybą, prieš paleidžiant ją į pasaulį, vertėtų parodyti profesionaliam ir pripažintam literatūros kritikui.

Ilgėliau sustoti prie šios temos tenka dėl to, kad grafomanija šiandien labai plačiai paplitusi, tiek tarp žemaitiškai, tiek ir tarp bendrine lietuvių kalba rašančių mūsų tautiečių. Lietuviams būdingo kuklumo čia jau nėra su žiburiu nerasi. Ir jokių čia idėjų nėra. Žemaitiškumas naudojamas tik kaip priemonė mėginant prajuokinti žmones, rašyti plepalus. Tokie kūryba mes, žemaičiai, patys save sumenkiname, kai tuo tarpu turime Stasį Anglickį, Praną Genį, Justiną Kubilių, Oną Mileikienę, Teklę Džervienę, Edvardą Rudį, kitus žemaičių rašytojus ir jau galime pradėti kalbėti apie lietuvių profesionaliosios grožinės literatūros dalį, sukurtą žemaičių kalba.

„A mon sakaa?“ ir „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjai, apie penketą metų skelbę žemaitiškos poezijos konkursus, šio sumanymo atsisakė. Nenorima skatinti dar produktyviau dirbti redakciją savo „kūriniais“ užplūdusius mėgėjus rašyti „balabeikas“. Manome, kad tikroji kūryba turi subręsti savaime. Konkursų nebeorganizuojame, tačiau su didžiausiu džiaugsmu sutinkame kiekvieną išties meniškai parašytą kūrinių. Jie yra spausdinami žurnale, skelbiami redakcijos administruojamame ir atnaujinamame el. leidinyje „Žemaitija“ <http://samogitia.mch.mii.lt>, atrenkami būsimoms žemaitiškos poezijos ir prozos knygoms, kurias redakcija planuoja leisti artimiausiais metais.

Stasio Anglickio ir Prano Genio įkurtos Žemaičių rašytojų draugijos idėjos tęsiamos ir šiandien, nors tiek politinės, tiek ir kultūrinės sąlygos Lietuvoje jau kitos. Ar žemaičių rašytojų noras būti savimi ir kalbėti su savo skaitytojais, naudojantis Žemaičių rašytojų draugijos tribūna ir fonu, vėl kada nors taps poreikiu ir ar jis bus realizuotas, šiandien neįmanoma atsakyti. Tai parodys tik laikas.

MOKSLO ĮSTAIGŲ IR REGIONŲ VISUOMENINIŲ KULTŪROS ORGANIZACIJŲ BENDRADARBIAVIMAS

TVARKOMAS STASIO ANGLICKIO RAŠYTINIS PALIKIMAS

JURGITA ŽEMAITYTĖ

Gimiau 1905 m. gruodžio 23 d. (senoji st. gr. 2 d.) Žemaičių žemėje, Telšiu ap., Kreplaukų parapij., Bernotavo paraimė, kuriam žemaičių varduose buvo. Mano tėvai, tėtis ir motina Anglickiai, gyveno čia savo trobesiuose, kuriuos mano tėvas buvo prastatęs ant baigytinės žemės (5 ha.). Mūsų buvau devintajame klasių ir tėvų vaikas (patė maišinis), buvome neturtingi, ir norint atpažinti, kaip aš su tėviais pradėjau rašyti net universitete, susidaryti viena istorija. Vis dėlto Anglickiai nėra buvę nei valdžia, nei laukiamieji, jie yra buvę stambūs žemaičių lajorai. Yra išlikę dokumentai, rodantys, kad du Anglickiai yra daug savo 1915 m. sumišimose žemaičiuose net rašytojų vaidmenį. Jau Bernotave 19 m. aušriau moniami su vienu metų rėmimo pradėję mokytoją.

S. Anglickio rašytos autobiografijos fragmentas

Prieš keletą metų Vilniuje greta jau apie dešimtmetį veikiančios Žemaičių akademijos (rektorius Adomas Butrimas), Akademinių žemaičių jaunimo korporacijos „Samogitia“ (pirmininkė Loreta Sungailienė), „Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjų, šiuo metu susibūrusių į VO „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“ (pirmininkė Danutė Mukienė), Žemaičių kultūros draugijos Vilniaus skyriaus (pirmininkė Dalia Dirgėlienė) savo veiklą pradėjo ir Žemaičių kultūros fondas (pirmininkė prof. Viktorija Daujotytė). Fondas skatina jaunus, talentingus žmones rinktis studijas aukštosiose mokyklose, remia tuos, kam studijų pradžioje reikalinga finansinė parama.

Didžiausią dėmesį Fondas skiria mokslinei tiriamajai, kultūrinei veiklai. Fondo nariai talkina Žemaitijos ir kitų regionų visuomenėms, valstybinėms kultūros, švietimo įstaigoms rengiant mokslines konferencijas, dalyvauja jų darbe, konsultuoja sudarant, spaudai rengiant knygas, užsiima kita kultūrine ir šviečiamąja veikla.

Vienas iš reikšmingesnių iniciatyvų, kurių pastaraisiais metais ėmėsi Žemaičių kultūros fondas, tai žemaičių poezijos patriarcho, vertėjo, pedagogo, vieno iš Žemaičių rašytojų kultūrinio sambūrio, veikusio XX a. ketvirtajam–penktajam dešimtmėjam, įkūrėjo Stasio Anglickio (1905–1999) rašytinio palikimo, surasto literatūros kritiko

Ričardo Pakalniškio (1935–1994) archyve, nuoseklus tyrimas.

Iš Mosėdžio apylinkių (Skuodo r.) kilęs R. Pakalniškis daugelį metų rinko medžiagą apie S. Anglickį, XX a. I p. Žemaitijos literatūrinį gyvenimą, sukaupe nemažai poeto dienoraščių kopijų, kai kurių rankraščių originalų, pokalbių įrašų. R. Pakalniškis planavo parašyti knygą apie S. Anglickį, deja, jos užbaigti nespėjo.

Minint poeto 90-ąsias metines, Vilniaus universiteto profesorė V. Daujotytė iškėlė idėją, kad jei tik atsirastų galimybė, reikėtų užbaigti R. Pakalniškio pradėtą darbą. Buvo tikimasi, kad tuo užsiims R. Pakalniškio dukra, turinti aukštąjį humanitarinį išsilavinimą ir kartu su tėvu daug dirbusi šifruodama į garso juosteles įrašytus pokalbius su S. Anglickiu ir jo šeimos nariais. Iš pradžių kad ir norėjusi šio darbo imtis, susiklosčius atitinkamoms gyvenimo sąlygoms, dukra tolesnio darbo atsisakė. Netrukus po to, gavus S. Anglickio giminių, besirūpinančių poeto kūrybos puoselėjimu, atminimo įamžinimu, pritarimą, R. Pakalniškio archyvo dalis, susijusi su spaudai planuojama parengti knyga apie S. Anglickį, atsidadė Žemaičių kultūros fondo patalpose. Susipažinus su archyve sukauptomis bylomis, paaiškėjo, kad R. Pakalniškis nebuvo galutinai apsisprendęs, kokia tai bus knyga, nebuvo sudarytas ir jos turinys.

Minėtame archyve surasta dalis šiai knygai skirtų pokalbių su S. Anglickiu šifruočių, 1936–1942 metų dienoraščių kopijos, paties Stasio Anglickio ranka parašyta išsami autobiografija, daugelio jo sukurtų žemaitiškų eilėraščių originalai (paaiškėjo, kad kai kurių eilėraščių būta po kelis variantus), mašinraščių. Čia yra daugelyje Lietuvos spaudos leidinių anksčiau paskelbtų įvairaus žanro publikacijų apie S. Anglickį ir keliolika tekstų. Pastaruosius yra pagrindo priskirti R. Pakalniškio pradėti rašyti knygai apie S. Anglickį. Greta – dar keletas bylų, kuriose daugybė laikraščių kopijų, lapeliuose, popieriaus skiautelėse užfiksuotų R. Pakalniškio užrašų, pastabų. Juos kaupdamas literatūros kritikas turėjo savus tikslus, savo sistemą – šiandien ją atsekti jau gana sudėtinga.

Susipažinus su šiuo archyvu, pasidarė akivaizdu, kad parengti spaudai R. Pakalniškio planuotą išleisti knygą apie S. Anglickį neįmanoma – ta knyga neparašyta. Kokią knygos viziją turėjo literatūros kritikas ir poeto bičiulis, lieka neaišku. Mįslė lieka ir tai, kodėl R. Pakalniškis taip ilgai šios knygos neparašė (rinko medžiagą jai daugiau negu 10 metų!).

Taigi knygos nėra. Tačiau dalis archyve surastų dokumentų, prašyte prašo juos paskelbti, padaryti prieinamus visuomenei – čia užfiksuota daug vertingų ir kitur šiandien ko gero neįmanomų surastų faktų iš mūsų kultūros ir istorijos, buvusių įvykių vertinimų.

Tvarkant šį archyvą, prof. V. Daujotytė į talką pasikvietė Vilniaus universiteto studentus filologus – Laimą Kryževičiūtę ir Karolį Baublį.

Parengtas archyvo aprašas, kompiuteriu surinkti Stasio Anglickio dienoraščiai. Yra tikimybė, kad vertingiausia archyve esanti ir dar niekur nepublikuota R. Pakalniškio ir S. Anglickio rašytinio palikimo dalis bus paskelbta spaudoje ar net atskirame leidinyje.

Žemaičių kultūros fonde esantis S. Anglickio archyvas tyrinėjamas toliau. Tiems, kas domėsis S. Anglickio rašytiniu palikimu, daug darbo bus ir Lietuvos literatūros ir meno archyve. Čia saugomas atskiras S. Anglickio fondas (283), kuriame yra 85 bylos, juose – dokumentai nuo 1919 iki 1979 metų.

Šiame žurnalo numeryje publikuojame R. Pakalniškio surinkto S. Anglickio archyvo aprašą, fragmentus iš Stasio Anglickio 1936–1942 m. dienoraščio (tekstus surinko ir spaudai parengė LAIMA KRYŽEVIČIŪTĖ).

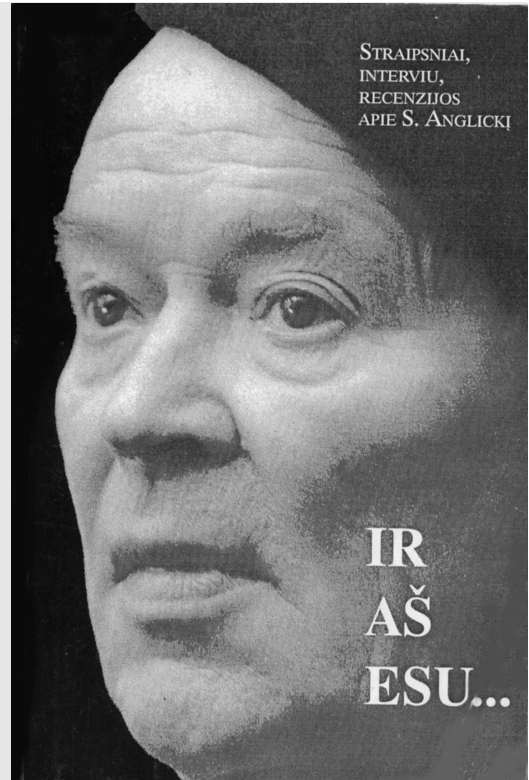
RIČARDO PAKALNIŠKIO

(1935–1994 m.) surinktas
archyvas apie Stasį
Anglickį (1905–1999 m.)

ARCHYVO APRAŠAS

PARENGĖ LAIMA KRYŽEVIČIŪTĖ, KAROLIS BAUBLYS

Nuotraukoje – 1996 m. išleistos knygos „Ir aš esu...“, viršelis. Fone – Stasio Anglickio nuotrauka. Fotografas S. Žižiūnas

Žemaičių kultūros fonde saugoma literatūrologo Ričardo Pakalniškio (1935–1994 m.) surinkta medžiaga apie žemaičių poetą ir prozininką Stasį Anglickį. Jame gausu straipsnių iš lietuviškosios spaudos (ypač „Literatūros ir meno“), esama recenzijų apie S. Anglickio kūrybą. R. Pakalniškio rankraščiuose kalbama apie rašytojo pasaulėžiūrą, bandoma atskleisti S. Anglickio kūrybos ypatumus, meninę vertę, pažymimas kultūrinis ir politinis kontekstas bei autoriaus vieta jame. R. Pakalniškio dokumentai (laiškai, kortelės, paskiri lapeliai su minčių nuotrupomis, probleminiais klausimais, citatomis iš knygų, pastabomis, klausimais poetui, biografijos fragmentais) neatskirti nuo paties rašytojo S. Anglickio dokumentų (laiškų įvairiems adresatams, atšviestų dienoraščių, mašinėle surinktų kūrybos fragmentų). Atsekti ir perprasti surinktos medžiagos sistemą sunku: dalis R. Pakalniškio rankraščių beveik neskaitomi.

Vertingiausia medžiaga – S. Anglickio dienoraščiai ir laiškai. Poeto dienoraščių kopijos – tai trys knygos, paties autoriaus pavadintos „Mano dienos“ ir suskirstytos pagal parašymo datą: I-oji apima 1936 m. kovo 1 d.–1937 m. sausio 27 d. dienoraščius, II-oji – 1937 m. vasario 17 d.–1938 m. vasario 31 d. laikotarpį, III-oji – laikotarpį nuo 1938 m. kovo 7 d. iki balandžio 4 d. ir nuo 1942 m. sausio 25 d. iki rugsėjo 25 d. Dienoraščiuose S. Anglickis, fiksuodamas asmeninio, intymaus gyvenimo faktus, pateikia pastabų apie savo kūrybą, Žemaičių antologijos redagavimo reikalus, kultūrinio gyvenimo realijas, santykius su kitais žymiais lietuvių rašytojais, kultūros veikėjais (K. Korsaku, A. Miškinium, B. Brazdžioniu, Vydūnu, P. Babicku, L. Dovydėnu ir kt.). Įdomiausia ir vertingiausia dienoraščių dalis – III-oji knyga. Čia užfiksuota vokiečių okupuoto Vilniaus padėtis, bombardavimai, hitlerinės vokiečių valdžios taktika,

represijos. Taip pat – lietuvių inteligento laikysena, vertinant represinę, demagoginę politiką, kasdieninės poeto grumtynės dėl būtiniausių išgyvenimo sąlygų.

Iš gana gausaus laiškų palikimo itin vertingas S. Anglickio ir R. Pakalniškio susirašinėjimas (laiškuose S. Anglickis atskleidžia savo santykius su kitais žymiais poetais: A. Miškinium, K. Binkium), taip pat laiškai „Literatūros ir meno“ redakcijai (ypač atsakas į Vytauto Skripkos recenziją). Verti dėmesio ir K. Korsako laiškai S. Anglickiui. Juose ryškėja ne tik oficialūs literatūriniai ryšiai (K. Korsakas recenzavo keletą S. Anglickio eilėraščių rinkinių), bet ir jūdvių bičiulystė (S. Anglickio kvietimas į svečius, K. Korsako žmonos Halinos noras susipažinti su Janina Anglickiene). Nereikėtų apeiti poetiškų B. Rutkūno laiškų; jų vertė – šiltas, bičiuliškas tonas, nuoširdumas ir atvirumas. Daugiausiai S. Anglickio laiškų rašyta žmonai Janinai. Nors juose mažai informacijos apie S. Anglickio literatūrinę veiklą, tačiau jie patrauklūs bendražmogiškais jausmais, dviejų mylinčių žmonių rūpinimusi vienas kitu.

Visa medžiaga grupuojama atskiruose segtuvuose pagal temas (*ne visuomet antraštė tiksliai atitinka segtuvo turinį*):

- Pokalbiai su S. Anglickiu. I egz.;
- Susitikimai su S. Anglickiu;
- S. Anglickis [?] radiofone: 1) liter. vakarų sudėtinė dalis - [?]
2) ryšiai, bendr.: [...];
- S. Anglickio proza: „Čiupikai“; [?]
- Mokytojas Šiauliuose;
- Šiauliuose: liter. veikla;
- „Didžioji kančia“ (1937 m.), „Literatūroje“ (1936 m.);

Tylenis;
 S. Anglickis „Karvinis Gružas“. Poema, Vilnius 1985;
 S. A. Curriculum vitae;
 S. Anglickis. Nespausdinti eilėraščiai, dainos;
 Knygai „Pokalbiai su S. Anglickiu“. Priedas. [?];
 Kauno universitete: profesorai;
 „Karvelėli mėlynasis“ (1991) [medžiaga ir mašinėle spausdinti
 S. Anglickio eilėraščiai];
 S. Anglickis. Autobiografija [medžiaga ir mašinėle spausdinta
 S. Anglickio autobiografija, 1957 01 16];
 S. Anglickis [iššifruoti magnetofono įrašai – pokalbiai su S. Anglickiu];
 S. Anglickis: medžiaga III – nuo pokario, 1945 m. – iki šiol;
 S. Anglickis. [?]. III [žemaitiški eilėraščiai; medžiaga apie „Židinio“ mokyklą 1928];
 S. A. apie savo gyvenimą ir kūrybą;
 Pokario švietimas;
 Vaikystė Bernotave (- Čiupikuose);
 S. Anglickio pasakojimai. Medžiaga knygai chronologine tvarka: reikėtų papildyti;
 Rašytojai, su kuriais bendrauta [S. Santvaras, A. Vaičiulaitis, E. Cinzas];
 S. A. [pastabos, užrašai];
 Iš S. Anglickio archyvų. Publikacijoms;
 „Septynios didžiosios nuodėmės“, 1935;
 S. A. kryžkelėje: 1944 [apie S. A. bičiulius, taip pat H. Radauską,
 A. Miškinį, J. Aistį, B. Brazdžionį ir kt.];
 „Didžioji kančia“, 1937;
 Telšių „Saulės“ gimnazijoje (II–IV klasės);
 1939–1940 [santykiai su lenkais ir kt.];
 „Prošvaistė“, 1937–1940;
 S. A. „Dienovidyje“;
 S. Anglickis ir bažnyčia;
 S. Anglickio dialogas;
 S. Anglickis ir K. Binkio „Antrieji vainikai“;
 S. Anglickis ir jo antipodai: A. Miškinis, J. Kossu-Aleksandravičius ir S. Nėris;
 S. Anglickio portretas;
 Įvadinė dalis: Vieta. Likimas [yra ir smulkesnė dalis – Žemaičių krašto kultūros tradicijos: [...];
 S. Daukantas, M. Valančius, Vaižgantas;
 [Stasys Anglickis ir Kostas Korsakas];
 Hitlerinės okupacijos metai. Pokaris;
 Žemaičių žemės balsas: medžiaga iš periodikos ir kt.;
 [Autoanalizė; „Pradalgės“ (1934 m.); „Skynimai (1933 m.)“; po „Linijos“; „Lietuvos studentas“ (1933–1934 m.), F. Nyčė];
 „Kraujo auka“ (1934 m.);
 „Žingsniai prie sfinkso“ (1931 m.);
 „Rūmai be pamato“ (1931 m.);
 „Granitas“ (1930 m.);
 S. Anglickis: atsiminimai;
 S. Anglickis ir Europos tautų tradicijos (rusų, lenkų, vokiečių...);
 S. Anglickis ir „Naujoji Romuva“;
 Šiauliuose;
 S. Anglickis ir moterys;
 Kita.
Parengta 2004 m. gruodžio–2005 m. sausio mėnesiais

„MANO DIENOS“

ANTOLOGIJOS „ŽEMAIČIAI“

GIMIMAS

STASIO ANGLICKIO DIENORAŠČIO FRAGMENTAI

1936 m. rugpjūčio 20 d.

(...) Rugp. 12 d. dalyvavau pirmame žemaičių rašytojų literatūros vakare Palangoje. (...)

1936 m. rugsėjo 10 d.

(...) Turiu baisiai daug darbo (...). Ryt 4 valandą po pietų mano vadovaujamas literatūros būrelis gimnazijos salėje rengia literatūros popietę [pabraukta S.A.]. Pirmą kartą Šiauliuose. Joje dalyvavo ir mergaičių gimnazijos 4 mergaitės, mokytojų seminarijos literatai. Sukviesti yra mokytojai ir tų trijų mokyklų mokiniai. Visi tokie darbeliai kai kam ir naudingi. Man jie jau pradeda įgristi. Bet nėra kaip to organizacinio darbo atsisakyti – nėra žmogaus, kuris iš manęs šį darbą galėtų perimti.

1936 m. spalio 4 d.

Šiandien Telšiuose šventė: naujos gimnazijos atidarymas, amatų mokyklos akto įmūrijimas, „Alkos“ muziejaus kertinio akmens pašventinimas ir naujos pradžios mokyklos atidarymas (buvusiuose [Leugaudų] namuose!). Reikia sau įsivaizduoti, kiek ten krapijimo ir frazių! Nevažiavau, nors kvietė. Džiaugiuosi dabar, kad nieks netrukdo. Mėgstu sėdėti vienas savo kambary ir taip sau ką nors [knypti], klausytis radijo arba šiaip sau tingėti ir tvinti mintimis.

Šiaip taip išgavau iš Klupšo salę literatūros vakarui, kuris vyks šių metų lapkričio 14 d. Taigi reiks pasidaruoti. Gal reiks žemaičių sukviesti, o gal ir iš kauniškių ieškot. (...)

1936 m. spalio 13 d.

Preitą sekmadienį įvyko pirmoji literatūros popietė. Suėjo apie 70 žmonių. Programoj dalyvavo šie jauni kūrėjai: Milašis, Kudžma, Kvietkas, Rudaitytė, Neverauskaitė, Varnauskas – poezija; Bernotavičiūtė, Šimkus, Paškūnas – proza. Protarpiais vyko gyvos diskusijos. Viešnios iš mergaičių gimnazijos suteikė mūsų vyriškam susibūrimui jaukumo ir šilumos.

Šiandien pradėjau rašyti laiškus Žemaičių rašytojams. Juose – kvietimai dalyvauti lapkričio 14 d. įvyksiančiame literatūros vakare.

Sekmadienį (X. 11.) parašiau pirmą eilėrašį iš ciklo „Truobalė pri opės“.

(Nukelta į 34 p.)

(Atkelta iš 33 p.)

1936 m. spalio 26 d.

Klupšas nebeduoda salės literatūros vakarui. Autoriai sukviesti. Ieva Simonaitytė, Butkų Juzė, Stasys Santvaras, Stasys Būdavas pranešė, kad sutinka atvykti skaityti savo kūrinį. Ir štai iš po kojų išsprūdo salė! Trys mergaitės susirgo skarlatina. Klupšas bijo, kad mes susirinkę [nejsk. žod.] jam salės. Tėvų komiteto balius lapkričio 7 dieną bus, o mums 14 dieną – jau nebegalima. Šito aš negaliu suprasti. Tada ir mums reiktų bijoti tos „epidemijos“ ir sėdėti susitraukus. Dabar negaliu pasiryžti, ar rengti tą vakarą mūsų mažutėj salėj, ar nuo jo visai atsisakyti.

Spalio 17–18 dienomis buvo atvažiuojęs Kostas Korsakas. Nakvojo pas mane dvi naktis. Išsikalbėjome apie Kauno gyvenimą. Išsivežė iš Šiaulių į Kauną „Kultūros“ administraciją.

1936 m. lapkričio 4 d.

Vėl įkliuvome dėl salės žemaičių rašytojų literatūros vakarui. Direktorius pasiūlė dar kartą kreiptis į Klupšą. Aš pasakiau, kad tai turėtų padaryti Janavičius, tėvų komiteto pirmininkas, nes man jau nepatogu. Šis apsiėmė tai padaryti tik per tėvų komiteto balių – lapkričio 7 d. (...) Tiek yra darbo tam vakarui ruošiantis ir dar reikia tokią pašalinę kovą vesti dėl salės!

1936 m. lapkričio 24 d.

Literatūros vakaras ir konferencija – praėjo. Gaila, kad tuo audringu metu nebebuvo laiko prie šios knygutės prieiti. Vakaras praėjo tvarkingai, konferencija – taip pat. Mane išrinko Žemaičių rašytojų draugijos pirmininku ir almanacho redaktoriumi. Tai uždės man daug naujų pareigų. Bet ką padarysi? Reikia veikti, jei jau nutarė, kad šiam darbui esu tinkamiausias.

1936 m. guodžio 12 d.

Rytoj 9 valandą iš ryto važiuoju Kaunan – į visuotinį Rašytojų draugijos susirinkimą. Kartais kaltinu save tingumu. Bet... tiek metų buvau gyvenimo vejamas [pabraukta S. A.]. Dabar, nors laiko ir nėra, bent sąžinė rami: joks tikslas nebestovi už mylių, kurio nepasiekus, žūtų viskas. Dabar apie daug ką galiu giliau pamąstyti, ko vejamas [pabraukta S. A.] negalėjau. Su kūryba, vienintele užsiliusia man, teks santykius pertvarkyti. Teks viską kurti daug lėčiau, teks ilgai laukti, kol nunoks nauji vaisiai. Kad tik nebesupainiočiau, nes taip greit norisi viską padaryti, taip iš karto sujudinti... Ką tik skaičiau Vaičiuliaičio „Valentiną“. Dabar esu linkęs daug skaityti.

1936 m. gruodžio 20 d.

(...) Vakar gavau iš „Spaudos Fondo“ laišką. Sutinką mano „Didžiąją kančią“ spausdinti ir duoda man 15% [bruto] visų egzempliorių kainos honoraro. Knyga jau atiduota rinkti. Vadinasi, visai žmoniškai. Tie ponai tenai, kurie gali pagal nuotaiką ir pakarti, ir palaiminti, man atrodo verti dar didesnio dėmesio.

1937 m. sausio 24 d.

Šiandien tiesiog istorinė diena – parašiau penkis laiškus: Kiškeiliui, broliui Petru, Liūnei Janušytei, Mazalaitėi (tiedviem antologijos reikalui) ir Spaudos Fondui. (...)

1937 m. vasario 18 d.

Mano gyvenimas – sunkus gyvenimas. Turiu daugybę darbo. Po pietų beveik kasdien – susirinkimas. Tai Raudonasis Kryžius, tai

literatūros mėgėjai. (...) Šį vakarą buvo literatų susirinkimas. Susirinko labai mažai, nes kažkas per pirmą pamoką suplėšė plakatą. Kudžma buvo labai susinervinęs.

Be to Naujosios Romuvos bičiuliai kviečia kovo 23 d. perskaityti paskaitą apie naująją mūsų poeziją. Jau kelis kartus atsisakiau, tai dabar nebeapatogu atsisakyti. O žemaičiai antologijai medžiagą ne taip jau greit siunčia, reikia rašyti laiškus pakartotinai. Iki šiol gavau tik iš 4: F. Neveravičiaus, S. Būdavo, N. Mazalaitės, M. Vaitkaus. Dar turiu Orintaitės 8 pamokas. Žodžiu, baigiu pražūti.

1937 m. vasario 26 d.

Esu gerokai pavargęs, nes šiuo laiku, baigiantis trimestriui, gimnazijoje yra labai įtemptas darbas. Pirmadienį jau turiu p. Orintaitę grįžti į darbą. Sumazės man darbo, tačiau kartu ir atlyginimas.

Vasario 23 d., antradienį, buvau Mažeikiuose ir skaičiau paskaitą „Naujosios Romuvos“ bičiuliams – „Estetinė mokykla mūsų naujojoje poezijoje“. Negaliu suprasti, kodėl jie manęs nepabijoję: gal jie tiek mažai žino apie mūsų literatūrą, kad dar nieko negirdėjo apie mano nuomonę! Susirinkimas buvo vaikų darželio patalpose ir reikėjo sėdėti ant žemų vaikiškų suolų. Iš pradžių padarė slegiantį įspūdį. Paskui – pripratom. Visų veiduose buvo jaučiama katalikiška dvasia. Dauguma dalyvių – ponios. Yra, matyt, ir juoką suprantančių. Lietuvos banko direktorius Matulionis, pas kurį teko sustoti, žmogus atrodo neblogas ir praprusęs.

1937 m. vasario 28 d.

(...) Vargą turiu su žemaičių rašytojais: nežūrint pakartotinių mano raginimų, nesiuočia rankraščių antologijai ir tiek. Tai kažkokia velniava – šėtonija, pasyvi masė. Pakalbėti, sumanyti kiekvienas moka, o kai reikia padirbti, nors persiplėšk. Tarsi kiekvienas nori atsiųsti paskutinis... ir tęsiasi be galo. Net patys iniciatoriai – Butkų Juzė ir Pranas Genys – vis dar nesijudina. Aš tokio nekultūringo nevalyvu- mo nelaukiau, mane tai labai pykina. Reikia tiesiog iš proto išeiti – norėdamas paprasčiausią darbą atlikti turi dėti milžiniškas pastangas ir kalnus nuversti. Jei taip toliau tęsis, aš atsisakysiu pirmininkavimo ir redagavimo. Nenoriu būti snaudalių žadintoju.

1937 m. kovo 8 d.

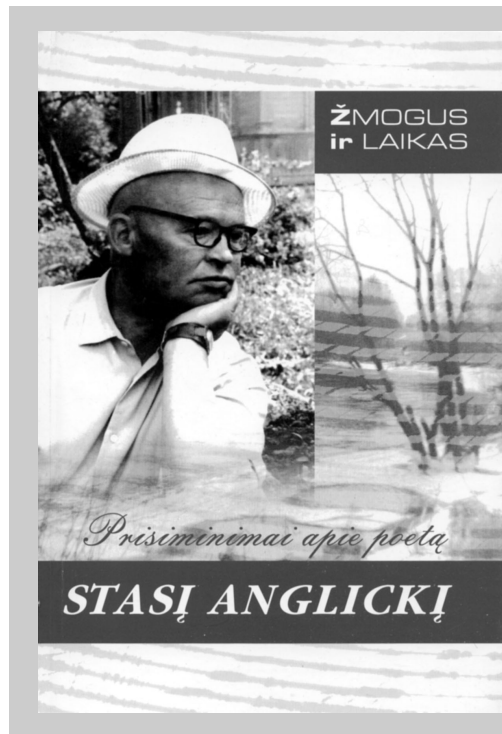
Spaudos Fondas parašė atsiprašantį laišką. Pagaliau jie atsiuntė visą mano knygos korektūrą, kurią jau ištaisiau ir išsiunčiau. Dabar yra rekolekcijos. Aš turiu pasirošti literatūros vakarui, kuris vyks Telšiuose kovo 14 d., parengti medžiagą „Žemaičių“ antologijai.

1937 m. kovo 16 d.

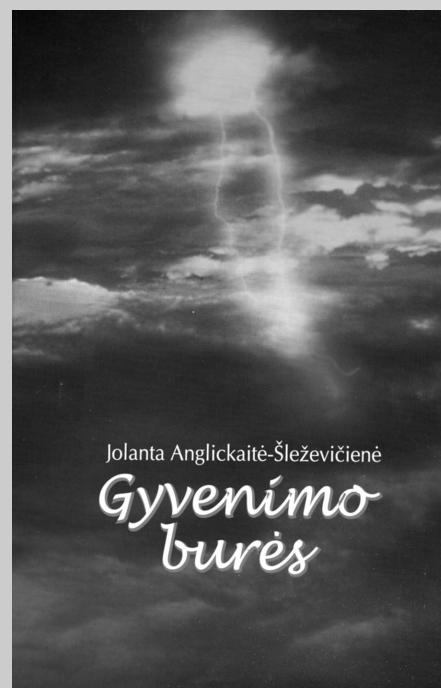
Pastaruojau laiku buvo tiek daug darbo, kaip reta kada nors anksčiau. Gal pats pikčiausias – tai knygos korektūra. Siunčiau net po tris kartus kiekvieną lanką. Pirmi du lankai jau visai yra atiduoti spausdinti, o kitų dviejų liko tik paskutinė korektūra. Kovo 14 d. vyko trečiasis žemaičių rašytojų vakaras Telšiuose. Šis buvo transliuojamas per radiją. Renginys vyko labai puikiose naujos gimnazijos patalpose. Publikos buvo labai daug ir šiaip viskas praėjo labai šauniai. Aš skaičiau savo žemaitišką manifestą. Gero pasisekimo sulaukė „Trobalė pri opės“. Už poros dienų parvažiuos Kiškeilis. Taigi, prasidės kitoks gyvenimas. Tiesa, be žemaičių tame vakare dalyvavo ir B. Brazdžionis. Jis labai sukleikalėjo. Pradeda formuotis nemaloni jo būdo ypatybė.

1937 m. balandžio 6 d.

Parėjau iš Čikagos operos primadonos Katerinos Jarboro, neg-

Kairėje – 2002 m. išleistos knygos „Gyvenimo burės“ viršelis. Autorė – Stasio Anglickio dukra Jolanta Anglickaitė-Šlezevičienė. Dešinėje – 2000 m. išleistos knygos „Žmogus ir laikas. Prisiminimai apie Stasi Anglickį“ (sudarė Stasys Rumbinas ir Raimonda Rumbinaitė) viršelis. Knygas išleido Lietuvos kultūros fondo Šiaulių krašto leidykla „Saulės delta“.

rės, koncerto, vykusio Šiauliuose. (...) Gavau iš Vydūno medžiagą antologijai. Per radiją šį vakarą paminėjo mano „Didžiąją kančią“.

1937 m. balandžio 21 d.

Vakar „Akademiko“ septintame numeryje pasirodė pirmoji recenzija apie „Didžiąją Kančią“. Rašo tūlas J. Bivainis. Labai „susi-jaudinęs“ kalba apie formą. Lyg jis vienas tik apie formą nusimanytų, lyg forma būtų jo monopolis. Pripasakojo daugybę tiesiog dangaus keršto šaukiančių nesąmonių. Gal pasiseks „Lietuvos Žinio-se“ tokiems balvonams užkimšti gerkles! (...)

1937 m. balandžio 26 d.

Balandžio 22 d. pagaliau gavau savo knygos 70 egz. Po knygą užrašiau šiems asmenims: 1) Žilinskiams, 2) Kortanui, 3) Krausui, 4) P. Oriantai, 5) Br. Brazdžioniui, 6) B. Babrauskui, 7) Pr. Geniui, 8) Vydūnui, 9) levai Simonaitytei, 10) Petruui Gintalui, 11) St. Santvairui, 12) Prof. Krėvei-Mickevičiui, 13) K. Ubeikai, 14) Korsakui-Radžvilui, 15) J. Šimkui, 16) P. Aleksandravičiui, 17) Žygeliui, 18) [nejsk.žod.], 19) Prof. H. Engertui.

Dabar jau galima sakyti, kad iš mano pusės „Didžiąjai Kančiai“ viskas padaryta. Jau galima pagalvoti, ką naujo rašyti, nors po „recenzijos“ „Akademike“ labai bloga nuotaika ir labai blogas skonis burnoj... Kam rašyti? Kam tiek kentėti ir pakelti ant savo pečių Alpių spaudimą? Ar tam, kad iš tavęs pagaliau pasityčiotų? Kad pasijuoktų iš Tavęs? Ne, nors tu angelų ir sirenų balsais prabiltum, nepalenktum įsavo pusėn akmeninių širdžių, arba geriau – beširdžių, neįkvėptum jų dvasios, gyvybės... Jie tai yra numatę, daro tai tikslingai.

Vakar skambino iš Telšių Pr. Genys. Jis rūpinasi, kad mane paskirtų Jagauda įpėdiniu. Tai pašėlusį idėja... Bet taip turėtų būti, jei tie, nuo kurių tai priklauso, imtų idealiai galvoti.

1937 m. gegužės 6 d.

Tris dienas išbuva pas Kiškelį Klaipėdoj (...). Tiesa, būdamas

Klaipėdoj aplankiau leivą Simonaitytę. Dar tik savaitė, kaip išėjusi iš ligoninės. Stalas apverstas rankraščiais. Griebiasi, matyt, darbo, bet sako, daugiau padirbėjus, galva svaigstanti.

1937 m. birželio 1 d.

(...) P. Genys pranešė įdomią naujieną: Butkų Juzė su tūla ponia Laucevičiene nuo Kuršėnų Žemaičių rašytojų draugijos vardu išnuomoja visam sezonui Palangos kurhauzą. Mūsų sambūrio nariams duos viską už pusę kainos. Parašėm jam įgaliojimą tvarkyti šiuos reikalus.

1937 m. birželio 26 d.

(...) Skulptorius P. Aleksandravičius baigė mano biustą. Šiandien gavau originalo, padaryto molyje, fotografiją. Šiandien liejo iš gipso, bet dar nebaigė.

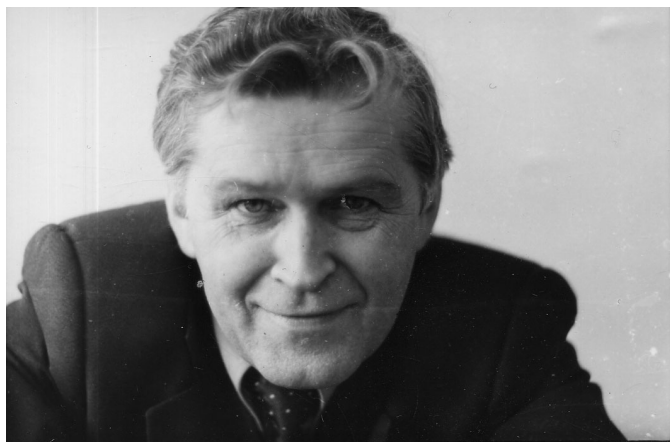
Aš pats visą tą laiką prasėdėjau prie žemaičių rašytojų: S. Daukanto „Darbu senųjų Lietuvių yr Žemaičyziu“, „Būdo“, Vinco Laurinaičio, S. Daukanto jaunatvės kūrybos, Valančiaus raštų. Visos tos knygos guli atverstos prieš mane įpusėtos ar baigiamos skaityti. Stalas apkrautas rankraščiais, kur jų pradžia, kur pabaiga, aš vienas nežinau. Taip turi būti galutinai užbaigtas žemaitiškas pasisakymas žemaičių antologijai. Zuikelio parvažiavimas bus tarsi viesulas tam ramiam darbui, bet, manau, kaip nors susitvarkysiu.

Tiesa, tuo tarpu dar parašiau du naujus žemaitiškus eilėraščius. Su „Trobale pri opes“, kuri taip visiems patiko (Bernardui Brazdžioniui, levai Simonaitytei), tai jau bus viso labo trys.

1937 m. liepos 11 d.

(...) Dabar jau vėl susitvarkiau ir skaitau toliau žemaičių rašytojus. Kai užbaigsiu antologiją, vešiu ją Kaunan, o tuomet jau reiks pasukti Palangon. Su Palanga dalykai pasikeitė. Butkų Juzė parašė

(Nukelta į 36 p.)

Apolinaras Juodpusis. Nuotrauka iš A. Juopusio archyvo

Viekšniškis baletu šokėjas Jonas Katakinas. 1984

NUOTRAUKOSE, PIEŠINIUOSE – gimtojo krašto žmonės

JURGITA ŽEMAITYTĖ

(Atkelta iš 35 p.)

atsisakęs nuo Kurhauzo. Mat P. Genys nespėjo oficialiai patvirtinti Žemaičių rašytojų draugijos įstatų, todėl negalima laikyti ir Kurhauzo žemaičių rašytojų vardu. Vadinasi, Kurhauze gyventi neteks, na, bet užtat nebus nė rūpesčio.

Mano biustas jau yra pas mane. Gilus, graudus ir bent kiek skeptiškas susimąstymas, suminkštintas balto kaip sniegas gipso, pastoviai žiūri iš to naujo žmogaus. Rodos, žiūrėtum žiūrėtum be galo į jį ir vis nenusibostų, ir vis surastum naujų šešėlių ir vis taip gera, lengva širdyje. Tai bene bus mano didžiausias turtas. Puikią dovaną man padarė draugas Aleksandravičius, nes aš jam užmokėjau tik už technines išlaidas.

1937 m. liepos 7 d.

Rytoj iš ryto važiuoju Kaunan. Pagaliau užbaigiau „Žemaičių“ antologiją. Vešiu atiduoti leidėjui. Dar nėra abiejų feljetonistų – L. Janušytės ir A. Griciaus. Gal reiks juos nebedėti, nes vis dėlto feljetonai priklauso prie žurnalistikos. Gal geriau vietoj jų pakviesti M. Linkevičių ir Klemą Dulkę, prieš kuriuos kolektyvas buvo nusistatęs. Jie vis dėlto nėra iš blogiausių.

1937 m. liepos 9 d.

Iš Kauno grįžau 18 val. Negalėjau galutinai sutvarkyti visų antologijos reikalų: kniukšta išvažiavęs vienam mėnesiui užsienin, o Spaudos Fondo taryba taip pat vasaroja. Būčiau galutinai atidavęs „Sakalui“, jei būčiau suradęs kniukštą. Dabar palikau rankraštį S. F., bet gal be reikalo, nes Žygelis priėmė nelabai norėdamas. Gal jis

Apolinaras Juodpusis prieš keletą metų, ruošdamasis išvykti gyventi į Vilnių, atsisveikindamas su bičiuliais, kolegomis, Naujojoje Akmenėje surengė savo kūrybos parodą. Jai pasibaigus, viską tvarkingai susidėjo ir atsivežė į Vilnių, pas vaikus, kur jau keletą metų ir gyvena. Nenuobodžiauja jis čia.

– Iš spektaklio – į spektaklį, iš koncerto – į koncertą, tarsi norėtume už visą praėjusį laiką atsiimti, – taip pastarųjų metų gyvenimą sostinėje apibūdina jis. Vis dėlto Akmenės jis pasiilgsta, ir to gyvenimo, kuris ten nugyventas, trūksta. Gerai, kad bent tos nuotraukos, tie paveikslai, kurie šiandien tokie iškalbingi, po ranka. Istorijų istorijas apie kiekvieną iš jų galėtų papasakoti. Klausyda-

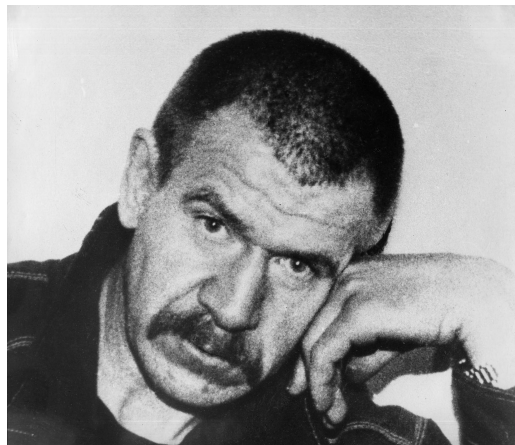
pyksta, kam aš laviruoju tarp „Sakalo“ ir jo. (...)

1937 m. liepos 16 d.

Jau trečia diena, kaip Palangoj. 14 d. atvykau ir suradau kambary. Apsigyvenau viloje „Giraitė“. (...) Kambarių šiais metais yra apie 20 neišnuomotų, o kitais metais visai nebebūdavo, mat, Paryžius daugelį paviliojo. Kaip čia jaučiuos, sunku pasakyti, nes jausmams išreikšti visuomet reikia daug pastangų, kantrybės ir noro, o tų privalumų dabar kaip tik ir trūksta. Vis dėlto smagu praleisti dieną pajūryje, kepintis saulėje, kariauti su bangomis, žiūrėti į tokią margą publiką, užsukti į pajūrio restoraną ir pašokti su poniu ar panele, apsivilkusia vien tik pižama arba tik kostiumėliu ir t.t. Per tas tris dienas jau du kartu buvau pajūrio restorane ir vieną kartą Kurhauze su Butkų Juze, su kuriuo rengiamės Žemaičių rašytojų sambūrio vardu rugpjūčio 4 d. Palangoj surengti literatūros vakarą. Bet aš dar taip tingiu tokiais dalykais užsiimti, nors, matyt, ir reikės.

1937 m. rugpjūčio 4 d.

(...) Palangoj gyvenant aplankė mane Vydūnas. Tai Žmogus [pabrūkta S.A.], apie kurį čionai reiktų daug rašyti, bet mano nuotaika tam reikalui jau išsenka, gal dėl to, kad buvau pertrauktas p. Ubeikos, kuris išvyksta užsienin ir buvo atėjęs atsisveikinti, ir ta proga nuoširdžiai pasikalbėjom, gal dėl to, kad jau yra gili naktis. Apie Vydūną kitą kartą. Aplankė mus Palangoj dar ir Ben. Rutkauskas, poetas su atverta širdimi. Jis, kadangi nėra baigęs universiteto, jau nebemokytojaus. Ieško vietos Kaune. Jis prižadėjo padėti man „prasiimti“, nes aš tą vakarą buvau baisiai pesimistiškos nuotaikos ir

Poetas Juozas Erlickas

Žemaičių rašytojų sambūrio narė, ilgametė Naujosios Akmenės teatro režisierė, Stasė Niūniavaitė

Vytautas Juozapaitis 1984 m. „Žemaitiško smuikelio“ šventėje

mas jų, Akmenės krašto XX a. antrosios pusės kultūros istoriją galėtum parašyti. Apolinaras buvo ne jos stebėtojas, o tiesioginis dalyvis. Tuo, ką žino ir patyrė, jis maloniai ir su kitais dalinasi. 2005 m. pradžioje savo darbėlius Apolinaras atnešė ir į „Žemaičių žemės“ redakciją. Anotacijoje – paties Apolinaro parašyta: „Esu gimęs 1934 m. rugsėjo 13 d. buvusios Mažeikių apskrities Viekšnių valsčiaus Kegrių kaime. Baigiau Viekšnių vidurinę mokyklą, o Vilniaus universitete – žurnalistikos studijas. Redagavau daugiataražinį laikraštį „Cementininkas“, daugelį metų (tiesa, su maža pertrauka) dirbau Akmenės rajono laikraščio („Pergalės vėliava“, „Vienybė“) redakcijoje.

Visą tą laiką domėjausi fotografija, kitais menais, pats dainavau chore, buvau ilgametis Naujosios Akmenės liaudies teatro aktorius, nuo jaunystės išsaugojau pomėgį piešti. Dirbdamas spaudoje buvau dviejų kūrybinių sąjungų – Žurnalistų ir Fotomenininkų – narys. Savo nuotraukų, piešinių esu eksponavęs Lietuvoje ir užsienyje surengtose parodose. Turiu sukaupęs didelį Naujosios Akmenės miesto ir „Akmenės cemento“ nuotraukų archyvą, taip pat nemažai fotografijų iš įvairių kultūrinių renginių.

Dabar gyvenu Vilniuje.

Laikas, praleistas kuriant, turtino mano dvasią, skaidrino kasdienybę.“

maniau, kad mano dainelė jau sudainuota. Pirmą kartą jis mane tokį palaužtą matė. Mes praleidom vakarą pajūrio restorane.

1937 m. rugpjūčio 17 d.

Vakar atėjo pas mane Drazdauskas ir pasiūlė leisti literatūros žurnalą grynai literatūriniais pagrindais. Įsivaizduoji, koks kuriozas. Šiandien išsiunčiau paskutinę medžiagą „Žemaičių“ antologijai – M. Linkevičių ir K. Dulkę. (...)

1937 m. lapkričio 16 d.

Lapkričio 12 d. buvau Kaune „Žemaičių“ antologijos [laužyti]. Nakvojau pas Korsakus. Kalbėjomės apie literatūrą. Šiurpu nuvažiuot į Kauną, nuvažiuot be pinigų ir slankiot gatvėmis, žinant, kad nebeužtenka kelionei į namus. Gavau iš „Sakalo“ 20 litų. Kada aš pagaliau nebeturėsiu finansinių sunkumų! Tryliktos dienos vakare jau buvau Dotnuvoj – žemaičių rašytojų literatūros vakare. Dalyvavo: Talmantas (skaitė paskaitą apie žemaičių humorą), leva Simonaitytė, Pranas Genys, Butkų Juzė ir aš. Vakarą praėjo nepaprastai gyvai. Itin smagios buvo vaišės, kuriose dalyvavo pats rektorius ir prof. Gaigalaitis. Studentai buvo pašėlusiai smagūs: tol šaukė ir gėrė, kol nuo kojų nuvirto... Smagu buvo po 5 metų vėl būti tarp studentų.

Dabar vėl turiu taisyti korektūrą ir krūvas sąsiuvinį, nes baigia si trimestras.

Raulinaitis man parvežė iš Rygos latviškai-vokišką žodyną ir savamokslį. Negaliu nueiti pas jį pasiimti knygų, nes neturiu pinigų užsimokėti. Kiekvieną kartą man gėda jį susitikti...

Šiandien sumušiau termosą ir tarnaitė Juzė man davė savo pinigų (10 Lt) naujam nupirkti.

Tik dabar aš supratau, kad laimingas tas, kuris baigia mokslus savais pinigais.

1938 m. sausio 20 d.

Laukiu, tiesiog liguistai laukiu kelių dalykų... Kada pagaliau pasirodys „Žemaičiai“. Pernai taip per Naujuosius metus persvėrė, lyg mėgindami mano kantrumą, mano knygą „Didžiąją Kančią“, šiemet – antologiją. Rodos, patį velnią nuo to, kai pasirodė pirmosios korektūros ir lankai, galėjo išspausdinti. Jau, rodos, išeis, tačiau kaip nėra, taip nėra. Iš nusiminimo pradėdau net įtarinėti. Jei šiuo metu, kai svarstomos premijos, išeitų mano redaguota antologija, tai mano svoris žymiai [trūksta kelių dienoraščio puslapių].

1938 m. vasario 4 d.

(...) O „Sakalas“ antologijos „Žemaičiai“ vis neišleidžia, matyt, stengiasi nutęsti, kol bus išdalytos premijos. Ko šitas taip mano likimu yra susirūpinęs, negaliu suprasti?

Pavargau nuo gyvenimo mašinos. O, kad galėčiau vien tą dirbti, ką mėgstu, kam turiu pašaukimą!

1938 m. vasario 11 d.

Išėjo „Žemaičiai“. Žiūriu ir svaigstu – tokia graži knyga. Visi sako, kad tokios antologijos pas mus dar nebuvo. Labai gražiai atrodo mano biusto atvaizdas. „Sakalas“ man atsiuntė 10 egzempliorių. Neužtenka visiems. (...)

PASAKOJAMOJI žemaičių tautosaka

„Žemaičių žemės“ žurnalo leidėjams bendradarbiaujant su dramaturge, daugelio knygų apie Lietuvos kultūros veikėjus sumanytoja Rasa Andrašiūnaite (mirė 2003 m.), gimė idėja išleisti knygą apie būdingiausius žemaičių krašto kultūros bruožus.

R. Andrašiūnaitės domėjimasis Žemaitija ir jos kultūra buvo neatsitiktinis. Daugelis ją iki šiol atsimena kaip Klaipėdos dramos teatro literatūrinės dalies vedėją, žurnalistę. Ji mėgo uostamiestį, Žemaitiją. Noras giliau pažinti šį kraštą ir jo savitumą Rasą atvedė ir į „Žemaičių žemės“ žurnalo redakciją. Bendromis jėgomis buvo parengtas leidybos projektas, užsakytos publikacijos ir pradėtos lėšų, reikalingų būsimam leidiniui, paieškos. Tais metais programos įgyvendinimui reikalingų lėšų iš kultūros, švietimo projektus remiančių fondų negauta. Negalėdami išleisti knygos, gavę autorių sutikimą, nutarėme dalį planuotai knygai parengtų publikacijų paskelbti kituose leidiniuose, elektroninėje svetainėje „Žemaitija“ <http://samogitia.mch.mii.lt>. Vis dėlto noras išleisti tokią knygą ir viltis, kad toks leidinys kada nors pasirodys, neišblėso. Tai padaryti įpareigoja ir R. Andrašiūnaitės atminimas.

Genutė Jacėnaitė. „Perkūnas“

Vieną iš publikacijų planuotai knygai buvo parengusi Klaipėdos universiteto dėytoja, iškilī Žemaitijos etninės kultūros tyrinėtoja MARIJA RADAUSKIENĖ. Jos studiją apie svarbiausius žemaičių tautosakos tyrinėjimus ir jos autorius publikuojame šiame numeryje.

MARIJA RADAUSKIENĖ

PASAKOJAMOSIOS TAUTOSAKOS ESMINIAI BRUOŽAI

Regioninė liaudies kūryba – dar labai menkai eksploatuota folkloristikos sritis, kuriai gražų postūmį davė Norbertas Vėlius savo studija „Senovės baltų pasaulėžiūra“. Čia įrodoma, kad Žemaitija, kaip Vakarų ir Vidurio Lietuvos tarpinė grandis, labiau susijusi su žemės ir požemio mitinėmis sferomis, linkusi kurti mįsles bei pasakojamąją tautosaką. Dainavimas esąs priešingas chtoninių būtybių (velnio, giltinės) prigimčiai. Taigi nors pirmieji lietuvių liaudies dainų rinkiniai parengti iš Vakarų Lietuvos ir Žemaitijos, tačiau šiems kraštams pirmiausia pripažįstama prigimtinė pasakojamosios tautosakos kūrimo ir sekimo galia.

Pasakojamoji tautosaka – tai proza, epiniai, neeiluota kalba sekami kūriniai. Nors reikia pasakyti, kad toks apibūdinimas gana reliatyvus, mat yra ir epinių dainų, ir pasakų su eiliuotais intarpais arba net išties dainuojamų. Negana to, folkloristai atkreipė dėmesį į dvi pasakojamosios tautosakos rūšis: a) nepasakinę, kuri glaudžiai susijusi su pirmųkščiais genčių tikėjimais, pateikiamais kaip faktais, kuriais reikia tikėti (mitologinės ir etiologinės sakmės, padavimai, legendos); b) pasakinę – kaip sąmoningą fantazavimą, poetinę išmonę, nors iš dalies taip pat nulemtą senosios mitinės pasaulėžiūros (visi pasakų žanrai).

PASAKOS

Kai kalbėsime apie regioninės pasakojamosios tautosakos rinkimo, skelbimo pradžią, jos pobūdį, visų pirma galvosime apie

pasaką. Beje, to darbo pradžioje dar ir nebuvo įvardijamos nei rūšys, nei žanrai. „Pasaka“ – ir viskas. Šis terminas į raštų kalbą atėjo XIX a. pr. pasirodant pirmiesiems tautinio sąjūdžio daigams, kai žemaičių švietėjai, susirūpinę lietuvių kalbos gaivinimo, o kartu ir didaktinėmis problemomis, atkreipė dėmesį į liaudies kūrybą. Tada terminas „pasaka“ aprėpė ir rašytinę kūrybą – pasakėčias (S. Daukanto, J. Želvavičiaus, L. Rėzos ir kt. raštuose).

Šiuo žodžiu ir šiandien įvardijama žmogaus šneka, paliudijimas. Sakoma: „Papasakosiu kitą kartą, nes tai ilga pasaka (istorija)“; arba: „nu anuo pasakas (žem.) (~anot jo, pasak jo)“. O posakiai „nesek man pasakų“, „tai sena pasaka“ (~maža tiesos, pasenusi žinia) jau rodo, kad terminu „pasaka“ apibūdinamas ne tikrovės faktas, o išgalvotas dalykas, melas. Tad nenuostabu, kad anksčiau minėti veikėjai ieškojo specialių terminų, apibūdinančių tuos išgalvotus dalykus. S. Daukantas: „Pasaka arba *žebelė*, arba *zauna* yra gimusi žiloje senovėje („zaunyti“ žemaičiui – įkyriai plepėti, „loti“, „žebeliūti“ – nesąmonės šnekėti). O Antanas Savickis savo verstų pasakėčių pratarmėje primena: „*Išmislis*, arba *baikas*, kurias vadina pasakomis“ (18; p. 98, 139.).

Terminų įvairovę, matyt, gimdė supratimas, kad pasaka ir pasakėčia nėra visiškai tapatūs dalykai. Antai Juozapas Želvavičius (1822–1886), aiškindamasis, kad savų pasakų dar nesusirinkome, todėl vertęs iš Krylovo, prakalboje sako, kad iš pat senovės yra visur turėtos *kalbesio* ir *rašto* pasakos (18; p. 23). S. Daukantas dar patikslina pasakos terminą: „Pasaka vadinasi ta kalba apie kokį daiktą, kuri ne raštais saugojama, bet žmonių minėseną ir minavimu užlaikoma“ (18; p. 39). O pasakėčios prie „minėsenos“ šliejamos, aišku, dėl to, kad tai geras akivaizdus pavyzdys, kokie įdomūs, reikalingi mokymui ir auklėjimui dalykai, drauge savo gyvūnų pasauliu analogiški pasakoms.

1861 m. išleistą dialektinio pobūdžio eiliuotų humoristinių feljtonų rinkinėlį kupiškėnas Kapelionas Aleknavičius pavadino „Pasakos, pritikimai ir giesmės“, o suvalkietis J. Tatarė 1836 m. dialektinių apsakymų, artimų pasakėčioms, rinkinį vadina „pamokslais“. Taigi – įvairovė (18; p. 177, 206).

Net folkloristas Jonas Balys sako: „Pamokomąjį pobūdį turi ir viena pasakų apie gyvulius rūšis, vad., *pasakėčios*...“ Matyt, tokius teiginius suformuoja tai, kad sunku nustatyti, ar pasakėtininkas Ezopas buvo pasakų rinkėjas, perdirbėjas ar kūrėjas, paleidęs pasaulin daugelį gyvulinių pasakų motyvų, įsitvirtinusių liaudies kūryboje.

Su šia pasakos ir pasakėčios giminyste susidursime dar ne kartą, aptardami pasakojamosios tautosakos publikacijas. Ir pirmuosius teorinius samprotavimus apie „pasakos būdą“ S. Daukantas pateikė prie savo Fedro pasakėčių vertimo („Pasakos Fedro“, 18). Visą šneką apie pasakojamą žemaičių tautosaką turime pradėti nuo S. Daukanto.

PASAKOJAMOSIOS ŽEMAIČIŲ tautosakos leidiniai, šios tautosakos rinkėjai, tyrinėtojai

SIMONAS DAUKANTAS IR ŽEMAIČIŲ TAUTOSAKA

Simonas Daukantas, senojo Vilniaus universiteto auklėtinis, be paliaubos „turėjęs žemaitiškai rašyti dėlei naudos vientaučių“ (pagal įrašą Papilėje), pirmasis lietuviškai rašęs istorinius veikalus, teikęs knygelių liaudies švietimui, yra ir pirmasis tarp lietuvių tautosakos rinkėjų, kuris ėmėsi visų tautosakos sričių. Gerai žinojęs savo meto tautosakinius darbus, jis pats rinko ir kitus ragino rinkti tautosaką. To triūsą vaisius – dainų rinkinys (1848 m.), pluoštai užrašytos smulkiosios tautosakos, išbarstytos įvairiuose jo veikaluose, verstinės, perdirbtos ar paties sukurtos pasakėčios. („Abecialoje lietuvių – kalnienu ir žemaičių kalbos“, 1842; „Pasakose Fedro“ ir kt.). Apie šią S. Daukanto veiklos sritį jau nemaža yra rašę tyrinėtojai. Tačiau čia dar kartą norisi aktualizuoti kai kuriuos jo teorinius teiginius. Jei „Dainų žemaičių“ prakalboje dainose jis ieško tautos dvasios, charakterio, gyvenimo būdo atspindžių, tai pasakojamajai tautosakai skiria kitokius uždavinius. Jau 1824 m. parengtame (tik vėliau išleistame) leidinyje „Pasakos Fedro“ pirmiausia akcentuojamas didaktinis pasakos vaidmuo, jomis mokoma jaunuomenė, „kaip sviete elgtis“, kaip „gudriu ir kukliu vyru tapti“, „doru ir išmintingu pastoti“. Ir šalia labai netikėtai tam laikotarpiui, bet teisingai pastebima, kad į tokius pasakų (zaunių, žebelių), kuriuos „skaitytoji nemaž nemoko, bet savo monais jį džiugina“ (5; p. 286) herojus nereikia lygiuotis. Vėlesni folkloristai šią pasakos vaidmens dalį ypač akcentuoja laikydami tai pasakos gyvastingumo akstinu „tai žmogaus linkimas į žaidimą, reikalavimas patenkinti žmogaus kūrybinės fantazijos veržimąsi“ (1; p. 256). Leidinio skyriuje „Pasakos būdas“ S. Daukantas, remdamasis Fedro pasakėčiomis, pirmą kartą lietuvių folkloristikos istorijoje aptaria pasakos teorinius pagrindus. Čia pateiktas ir pagrindinis pasakos kaip žanro apibūdinimas: „Visa, kas yra žmonių pasakojama apie būtus ir nebūtus daiktus (...), vadinasi pasaka“. Visą pasakojamosios tautosakos bloką bando sisteminti, skirstyti į skyrius pagal ryšio su tikrove pobūdį (5; p. 286).

Paskatintas lenkiško 1803 m. Fedro pasakėčių leidimo pratarinės, S. Daukantas pirmą kartą ne tik folkloristikos, bet ir lietuvių literatūros istorijoje bandė aptarti pasakos (pasakėčios) meistris-kumo teorinius pamatus, kurti joms terminus. Nurodo pagrindinius kompozicijos taškus: sumezgimą ir išmezgimą, kurie turi vykti natūraliai, bet neįprastai ir kad padėtų atskleisti pagrindinę kūrinio mintį. O veikėjai – „monininkai“ – privalo veikti pagal savo prigimtį taip, kad skaitytoją įtikintų, kad elgesys būtų motyvuotas: „...Reikia idant skaitytojas ar klausytojas galėtų bent padūmoti, jog ynai (tikrai), kaip liūtas, lapė, ažuolas, nendrė tokiose dingstyse pagal savo privalumus darė ar sakė arba galėjo daryti ar sakyti ...“ Apibūdinamas pasakėčios kalbą ir stilių, jis rašė, kad „pasaka turi sau privalių kalbos būdą“. Tą būdą turi bent kasdieninė šnekamoji kalba, patarlės, priežodžiai.

Nepamirštas ir kūrinio moralas – „pamokslas“, kuris turėtų būti regimas, bet dar geriau būsią, jei klausytojas jo pats sieks arba jis bus „įduotas į burną vienam monininkui“ (veikėjui). Tuo laikotarpiu literatūrologiniu požiūriu tai buvo labai pažangi išvada.

Kokį ryšį ši platoka S. Daukanto teorinių samprotavimų apžvalga turi su žemaičių pasakojamąja tautosaka? Jeigu mus domina ne tik žemaitiška liaudies kūrybos dvasia, o ir jos rinkimo, skelbimo ir tyrinėjimo istorija, tai turime pripažinti, kad Fedro pasakėčių leidimas, ypač jo pratarinė, turėjo paskatinti lietuvių pasakų rinkimą. S. Daukantas troško – „idant rastųsi koksai vyras, kaip rados senovėj Ezopas, tas ryminis Fedras, kuris sulasė pasakas savo tautos, kursai, brūzdamas tarp žmonių mūsų tautos, sulasytų jų pasakas, po Lietuvos svieta nuo kalnėnu ir žemaičių pasakojamas“. Pats skatintojas S. Daukantas įtraukė į pasakų rinkimą keletą žmonių ir jau 1835 m. sudarė pirmąjį Lietuvoje pasakų rinkinį.

Tautosakos rinkimas – tai dalis XIX a. pradžios žemaičių švietėjų sukurtu visuomeninio judėjimo, siekusio per gimtosios kalbos gaivinimą pažadinti lietuvių sąmonę, kelti tautos išlikimo idėjas. Šio sąjūdžio sukeltos bangos išjudino ne vieną veikėją, net ir kitakalbių būrį. Pirmąjį pastebimą impulsą davė K. Bogušo studija „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę“ (1808 m.). Joje įrodinėjama, kad lietuviai nuo seno gyvena Lietuvoje, kad lietuvių kalba labai sena, tinka grožinei literatūrai ir turi teisę būti vartojama kultūriname gyvenime. Pabrėžtas lietuvių kalbos turtingumas. Daugelis lietuvių kalba imasi domėtis kaip nykstančios tautos kalba. Tuo tarpu universiteto studentai, daugiausia žemaičiai ir jiems priklausantys (S. Valiūnas, D. Poška, S. Stanevičius, M. Valančius, L. Jucevičius, J. Pabrėža, L. Ivinskis ir kt.), į kalbą žiūrėjo kitaip. S. Daukantui kalba – pagrindinis tautybės nustatymo principas. „Kaipo gi giminė viso gali nustoti – turtų, namų, pačios tėvynės, bet kalba jas visuomet ne jo pasiliks...“ rašė dar 1822 m. pasirodžiusiame veikale „Darbai senovės lietuvių ir žemaičių“. Apgailėstauja, kad toji sena ir graži kalba kaip nušarmojusi bruknelė niekinama svetimųjų ir net lenkuojančių savųjų. S. Daukantui pritarė ir kiti žemaičių švietėjai. Štai L. Jucevičius savo veikale „Lietuva“ (Litva, 1846) sielojasi: „Nežinau, kodėl taip dedasi, kad toji kalba, tokia kosmosinga, tokia taisyklinga ir gramatikos atžvilgiu tobula (...) taip maža iki šiol tesusilaukė gerbėjų“ (11; p. 62). Aišku, nemažo poveikio šioms nuotaikoms susiformuoti turėjo ir Mažosios Lietuvos kalbinė bei tautosakinė veikla. Tačiau tai nebuvo vien noras demonstruoti lietuvių kalbą. Buvo siekiama ir kraštotyriinių tikslų – rinkti tautos dvasinį palikimą. „Nes užlaikyti senovės paminklus, kurie jau pamažu pradeda nykti, yra didžiausia paslauga tautai“ (L. Jucevičius).

(Nukelta į 40 p.)

Genutė Jacėnaitė. „Babaušis“

(Atkelta iš 39 p.)

Taigi grįžkime prie S. Daukanto, pirmojo Lietuvoje pasakojamosios tautosakos leidinio organizatoriaus. S. Daukanto pažintis su lietuvių tautosaka, be abejo, prasidėjo vaikystės metais gimtojo kaimo aplinkoje. Čia jis patyrė, kad žemaičiai senovės pasakas geba pasakoti ir jomis mokyti savo jaunuomenę. Šis betarpiškas susidūrimas su tautosakine aplinka padėjo S. Daukantui istorikui-romantikui darbuose panaudoti tautosaką (ypač smulkiają, pasakojamosios ir dainuojamosios nuotrupas) be egzaltacijos ir pseudoliaudiškumo. Ji padėjo charakterizuoti lietuvių būdą, jo gyvenamąją aplinką. Jau 20 metų būdamas, 1813 m. turėjo rankraštį „Prižodey“ (1813 m.). Vėliau smulkiosios tautosakos gausiai paberta visose S. Daukanto parengtose knygose: „Abeceloje“, istoriniuose veikaluose, leidinyje „Dainės Žemaitiu“ ir kt. Tačiau labiausiai jis domėjosi pasakomis. Ne tik pats bendravo su kaimo žmonėmis, bet ieškojo ir talkininkų. Jų rado. Minėtini: Jurgis Pabrėža, Juozapas Giniotas ir, matyt, daugelis rinkėjų mums nežinomomis pavardėmis. Rinkinio rankraštį sudarė 9 nevienodos apimties ir skirtingomis rašyšenomis rašytų pluoštų (K. Grigas 3, p.35). Viso – 96 pasakos. Paties sudarytojo ranka užrašyta antraštė: „Pasakos Masiū surasitas 1835 metuose apigardosi Kretiu, Palangos, Gundenės“. Deja, kaip ir kai kurių kitų veikalų, S. Daukantui ir šio rinkinio nepasisėkė išspausdinti. Jis išleistas tik 1932 m. Rinkinyje pateikti visų pagrindinių lietuvių liaudies pasakų žanrų pavyzdžiai. „Rinkinyje gana daug lietuviams būdingais siužetais sekamų pasakų.

Tarp jų nemaža chrestomatinių, iš liaudies tradicijos į populiarius pasakų leidinius patekusių siužetų“ (K. Grigas, 3; p.37).

SIMONO DAUKANTO ŽEMAIČIŲ TAUTOSAKOS DVITOMIS

1984 m. K. Aleksyno, K. Grigo, L. Laukės parengtoje S. Daukanto žemaičių tautosakos dvitomio antroje knygoje ši graži medžiaga pateikta kiek paredaguota ir pagal žanrus – laikantis šių dienų folkloristams priimtinių skirstymo žanrais principų.

Didžiausią grupę sudaro stebuklinės (28 vnt.), po to – žvėrių (gyvulinės), nuotykių ir kt. pasakų žanrai. Šiandien S. Daukanto laikų pasakojamosios tautosakos tradicija dar labai gyva, nes vyravo gana palankios sąlygos sekti ilgus kūrinčius ir, palyginti, gana „išgrynintais“ žanrais (šito beveik nebeužtinka šių dienų rinkėjai). Įdomu tik, kad S. Daukanto rankraščiuose rastos tik septynios sakmės, kai tyrinėtojų teigiama, kad mitologinė sakmė – žemaičiams būdingas žanras. Mintimis sugrįžus į vaikystę, šis teiginys iš tiesų pasiteisina. Tačiau, matyt, nei to meto rinkėjai, nei pateikėjai nemanė, kad tie trumpi, gyvenamosios aplinkos faktais pajavairinti pasakojimai yra vertingas dalykas, galintis sudominti tautosakos rinkimo organizatorių.

Trumpa minėto rinkinio charakteristika ir moksliniai kūrinių komentarai pateikti dvitomio pabaigoje ir įvadiniame žodyje (K. Grigas, S. Daukantas ir lietuvių tautosaka. 3, p. 11–42).

Gyvulinės pasakos, skirtingai nuo rinkinyje pateiktų stebuklinių, išlaikiusios motyvo grynumą, beveik nekontaminuotos. Priešingai – kiek įmanoma – lakoniškos. Net „Žiemos trobelės“ („kitą kartą lapė su ožiu ėjo buduvotis“) pasaka iki minimumo glausta. Beje, įdomu ir tai, kad trobelės statytojas yra ne įprastinis kituose Lietuvos regionuose pasitaikantis pasakų veikėjas (jautis, avinas), o ožys, kaip labiau chtoniška būtybė. Be to, šis naminis gyvūnas bendrauja (taikiai) su laukiniu – lapė. O ir kitos rinkinio pasakos dar rodo išlaikytą pagarbą laukiniams gyvūnams, nėra ryškios priešpriešos (kaip vėlesniuose variantuose) tarp gyvulių ir žvėrių.

Rinkinio gyvulinių pasakų skyreliui priskirtinos ir trumputės pasakėlės senųjų pasakėtininkų (Fedro, Ezopo) siužetais.

Stebuklinės rinkinio pasakos tiek savo sandara, tiek stiliumi labai artimos Rytprūsių A. Šleicherio bei K. Jurkšaičio surinktomis pasakoms. Sutampa ir daugelis vaizdinių. Kompoziciniu atžvilgiu – gausios kontaminacijos, daug dėmesio skiriama nuotykiui. Pasigendama raganos (ir pamotės, ir mitinės būtybės, gyvenančios trobelėje ant vištos kojos) vaizdinio. Vietoj to – laumės arba Kaulo boba. Užtat gausu milžinų ir herojų – stipruolių. Ryškus vyriško prado dominavimas buitinėje plotmėje – šeimose. („Karalius turėjęs tris dukras“, „Trys broliai“, „Broliai penki“, „Kupčius turėjo vieną sūnų“ ir t.t.).

Dažnas arklio vaizdinys rinkinio užrašymus sieja su vidurio arealo pasakomis. Kirmino, lervos, žalčio vaizdiniai transformuoti į krikščioniškus vaizdinius. Pvz., nelaukta pasakos „Karaliaus duktė su žalčiu apsiženijus“ pabaiga. Daugelyje kraštų populiarius žalčio apsiyviojimo apie merginos kaklą motyvus, vedybos, žalčio virtimas jaunikačiu. S. Daukanto pasakos pabaigoje pasirodo, kad žaltys „aniolas“ buvęs. Baigęs skaityti pasaką, su nuostaba grįžti į pradžią ir supranti: žaltys mergaitę užtiko darželyje, rūtas beskabantią. Tai jau lyg ir ne pasaka, o giliapasmė simbolinė novelė.

Daugelis pasakų dvelkia archaiška spalvinga fantastika, išaugusia iš mitinio mąstymo relikto („Eželis“, „Trakimas“, „Trys broliai“ ir kt.). Archaiškumą rodo ir ryškus jų sakmiškasis elementas („Nesčestlyva ponja ir generolas“, „Laume, laume, tavo mute jou-

da“, „Apie žmogų kad į banketą ėjęs“ ir kt.). Dėl to šiose pasakose dar nedominuoja tik iš vėlesnių pasakų pažįstama laiminga pabaiga.

Kaip ir didžiojoje daly žemaičių pasakų, taip ir S. Daukanto rinkinyje nerandame pasakų su eiliuotais (dainuojamaisiais) intarpais. Nors tradicinis (prozinis) kartojimas, sudaręs eilinį kampo karkasą, bendrosios pasakų vietos – formulės – dažnas reiškinys. Įdomu, kad įvykių kartojimą, bendrąsias vietas lydi specifiniai, krašto kalbai būdingi posakiai: „Kaip sviets svieta...“, „ale visa dar žiedai, ale bus ir obulai...“, „nes ten buvo per bankieta, tad bugštu, bugštu (...)“. Didelė dalis pasakų turi tradicinius, dažnai humoristinius posakius, artimus oracijų stiliui, o kartais žemaitiškai stačiokiškus kalambūrus („Jei vakar nenumirė, ir šiandien tebegyvena“). Nežinau, ar tai liaudies pasakotojų, ar sudarytojų, paveiktų posakių poetikos, iniciatyva kai kurios pasakos baigiamos moralu, pvz., pasakoje „Karalius turėjęs tris sūnus“: „O taip čionai gali kožnas suprasti...“.

Stebuklinės pasakos apeigiškumo, archainių ritualų transformacijos, pasireiškiančios kartojimais, veiksmo eigos sulėtinimu suteikia pasakai iškilmingumo, savotiškos poezijos, skiria ją nuo gyvulinių ir ypač nuo buitinių pasakų. Tačiau S. Daukanto pasakų poetiškasis fantazijos audinys primarginamas buitinėmis smulkmenomis ar pasakojimo stiliumi kontrastuojančiu pasakojimo iškilmingumui. Štai paslaptiname dvare po susidūrimo su biesais herojus pasiliko „bemiegęs nosį pastatęs“ („Terba“). Arba: arklelis, jau šešis kartus atneša pasakų herojų Joną pas čerauninką reikiamo daikto gauti, šešis kartus priekaištauja herojui už tabu sulaužymą, bet čerauninkui ištarus šeštąjį kartą senąją formulę: „Nu nu, ateisi ir septintą kartą“, Jonas šūkteli: „Čerauninkė sena boba, patriūbyk man į subinę“ („Dvylika brolių“). Net nuo magiškojo stiklo kalno vyresnieji broliai, patyrę nesėkmę, „subinę nuvažiavusiu“. (Nė nepalyginsi, tarkim, su rytų regiono devyniablolių ar žalčio pačios tipo pasakomis, kupinomis pakilaus apeigiškumo, lyg ir nepalytėto buitinės kasdienybės.) Ir apskritai, reikėtų ilgos kalbos apie S. Daukanto posakių kalbą ir stilių, tačiau tai nėra pagrindinis šio rašinio tikslas. Šį kartą pasitenkimsiu nuomone, kad pasakos pateiktos gyva šnekamąja kalba, vaizdžia leksika, ekspresyviais veiksmažodžiais, charakteringomis žemaitybėmis („juokais negaliu tvertis“, „vilkas susprogęs bebėgdamas“, „taip smūtnu, negalinti nė tvertis, per šliūbą mergina padeda ranką, o žaltys – kramę...“). Ir kartu, kaip savaimė suprantamas daiktas, veiksmai ir objektai vadinami dažniausiai tikriniais vardais (šūdas, myžti...), ką mes šiandien vadiname nesceniškais išsireiškimais, vulgarizmais.

Apie panašius dalykus, pasitaikančius K. Donelaičio „Metuose“, jau yra kalbėję literatūrologai (žiūr. L. Gineitis: Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, 1990), radę tam ir paaiškinimą, ir pateisinimą. D. Sauka, aptardamas Žemaitės veikėjų kalbos vulgarizmus. Autorius primena, kad kalbėjimo būdą apsprendžia etninės kalbėtojo savybės (23; p. 185–197). Kas vienai etninei grupei atrodo normalu, natūralu, kitai – juokinga, net kelia pasipiktinimą. Antai D. Sauka nurodo šiaulėniškius, kurie žemaičių su jų kalba „prie gerų žmonių“ nė leisti neleisti (net lakštingalos jiems ne čiulba, o „luo kap kalės“). Žemaitiškasis kalbos grubumas, kaip nurodo D. Sauka, – tai savotiška kaukė, gynimasis nuo sentimentalumo, kuris gali būti nenuoširdus. „Nelipšnus, atšakus žemaičio būdas, kaip žinom, istorinio izoliuotumo ir pasmerkimo (karų su kryžiuočiais epochoje) sąlygotas, labiau nei bet kurios kitos savybės įspraudžia tiesioginį pėdsaką kalbinėje išraiškoje“ (D. Sauka).

J. Balyš stiliaus stačiokiškumo šaknų ieško XVI a. romaniškųjų tautų įtakotame kalbėjimo būde,ėjusiame per pasakas ir apskritai

Petronėlės Gerlikienės (1905–1979) 1976 m. siuvinėtas gobelenas „Eglė žalčių karalienė“. Saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. 2005 m. pradžioje eksponuotas Vilniuje, Radvilų rūmuose surengtoje jubiliejinėje dailininkės kūrinių parodoje. D. Mukienės nuotr.

per grožinę literatūrą. Taigi, kaip teigia M. Biržiška, žemaičiui būdinga griežtų sprendimų, stačiokiško sąmojaus, aiškumo, griežtumo liaupsinimas. Tad ir S. Daukanto pasakėčių atviras žodis ar juokas nėra nepadorumo ar palaido liežuvio išraiška, o istorinio-etninio sąlygotumo vaisius. O pačią žemaičio būdo esmę L. Jucevičius taip nusako: „Niekur nėra tokių mandagių, tokių vaišingų ir tokių dievobaimingų paprastų žmonių, kaip Žemaičiuose“ (p. 57). Trumpai žvilgtelėję į S. Daukanto pasakas, pastebėjome ir kai kurias žemaičių pasakų ypatybes. Pratęsdami toliau žemaičių folkloristikos raidos apžvalgą, susidursime ir su kitais pasakojamosios tautosakos žanrais ir aspektų savitumu.

Kaip minėta, pačiam S. Daukantui gyvam esant, nepasisekė išspausdinti „Pasakų masių“.

To meto žemaitiškai lietuviškame folkloriniame sąjūdyje dalyvavo ir daug kitų veikėjų. Jie stengėsi taikyti lietuvių kalbą viešajame gyvenime, taikydami ir prie kitokia tarpe kalbančių. Tiesa, daugiausia buvo skelbiama smulkioji ir dainuojamoji tautosaka, etnografinė medžiaga. Tačiau šis tas buvo paskelbta ir iš pasakojamosios tautosakos. Tik čia pat reikia pastebėti, kad vyravo tendencija autorizuoti šios tautosakos rūšies kūrinius arba motyvus. Skelbėjai per tautosaką siekė išreikšti savas idėjas: didaktines, tautines, krikščioniškas ir kt.

LAURYNAS IVINSKIS

Pirmiausia reikėtų paminėti iš Laukuvos parapijos kilusį Lauryną Ivinskį, priklausiusį XIX a. vidurio inteligentams, „kurių šviečiamam“ (Nukelta į 42 p.)

(Atkelta iš 41 p.)

jai veiklai būdingas aiškus tautinis apsisprendimas“ (10; p.3). Jis – pirmųjų lietuviškų kalendorių leidėjas, kone 20 metų jų pagalba skleidęs šviesą paprastam valstiečiui. Skurdžios mokytojo dalios persekiojamas jis sugebėjo domėtis ir veikti daugelyje kultūros sričių. Jau darbuodamasis Rietave domėjosi kalbos dalykais, literatūra. „Ėmėsi jis registruoti ir kaupti šnekamosios žemaičių tarmės žodžius, užrašinėti liaudies dainas, pasakas, mįsles, patarles ir priežodžius. Ir pats mėgino plunksną...“ (22; p. 29). Rietave 1845 m. jis parengia pirmąjį Lietuvos kalendorių, o 1851 m. numeriui parengė pirmąjį literatūrinį priedą, kur šalia literatūrinių dalykų spausdino ir tautosaką, nes tais metais sudaryto rinkinio „Pasakos“ išspausdinti nepasisekė. Tai buvo didaktinių apsakymėlių rinkinys¹. Vienus L. Ivinskis vertė ir perdirbinėjo iš kitų autorių siužetų, kitus rašė pats tautosakos motyvais. Štai apsakymėlyje (ar pasakėčioje) „Apgynėjimas (Oželis)“ panaudotas gyvulinės pasakos Oželio – namų statytojo – motyvas. Literatūriniu stiliumi išplėtos situacijos, vidiniai veikėjų išgyvenimai, o tai jau liaudies pasakai nebūdinga. („Bepigu žmonėms, kurie turi dailidžius, kalvius ir kitus amatininkus, o aš vargdienis patsai vienas nuog ko gausiu padėjimą ir kas su manimi kilnos sunkius darbus“). Išplėtoti dialogai, nepaisoma apeigiškumo paslapties, o svarbiausia – pradžia ir pabaiga paskirta moralai („Juk tas pat dedas ir tarp žmonių“). Taip perdirbta ir kita iš S. Daukanto rinkinio mums pažįstama legendinė pasaka „Biesas žmogų apgavęs nespravedlyvai, nieko negavo“. Čia, tiesa, išvengta esminio siužeto keitimo ir tiesioginių pamokymų, tačiau mažiau dėmesio teskiriama pasakos nuotykiams, o barokiniu stiliumi plėtojama pragaro, kur turėjo patekti žmogžudys, vaizdai (keleivis „...prisiartino prie šėtono, kursai sėdėjo ant sosto, ant galvos turėdamas peklos karūną, o ant kelių savo laikė Judošių, vien jį bučiuodamas ir sukąsdamas lūpas, kurios kožnu kartu vėl ataugo“) ir atgailos už nusikaltimus sunkumą. Taigi pačios situacijos turėjo atlikti moralizuojantį, pamokomąjį vaidmenį. Bene arčiausiai liaudiškojo pasakojimo išsilaiškė metų pasakos interpretacija „Trys broliai ir melagystė“. Ir kompozicija, ir stilius, ir išmonė, ir humoras beveik adekvatūs liaudies metų pasakoms. Pagaliau metų pasakos labiausiai mėgstamos rašytojų humoristų, ir kartais nelengva suvokti, kas, tarkim, iš „Miunhauzeno“, o kas – iš liaudies gudročiaus. Patrauklus autoriaus pasakojimas ir pretenzingas stilius, liaudiškas humoras šią autorizuotą L. Ivinskio pasaką išskiria iš kitų („Buvom mitą kartą trys broliai: du pusgalviu, o aš, tretysis, beprotis... Rainius, girdėdamas tokį apsakymą, nuog didelio juoko dvilinkas susirietė ir mažne iš krėslo nuvirto. Atsiklunėjęs liepė tolesniai apsakinti...“). Ne mažiau įdomi, nors ryškiau autorizuota ir kita metų pasaka. Tai – „Du melagiu“. Be išankstinių nuostatų, žaismingai sueiliuota etiologinė sakmė apie voro kupros atsiradimą („Voras, kuris žmogų apskundė“). Šiokį tokį ryšį su tautosaka dar turi kūrinėliai „Amatininkas ir cėbatorius“, „Susimokymas“, „Vilkas ir avinas“ ir kt. Kita dalis – didaktinės miniatiūros, pasakėčios.

Savo kalendoriuose L. Ivinskis paskelbė septynias pasakas: „Trys juodvarniai“ (1861), „Apie pavargusį liosininką, kuris palaimintas pastojo“ (1866), „Du melagiu“ (1862), „Trys broliai ir melagystė“ (1863) (iš nepaskelbtojo apsakymų rinkinėlio), „Vaisinimas“ (1863), „Pasigobėjimas“ (1863) (taip pat iš rinkinio), „Lapė“ (1861). Tai beveik autorizuotos pasakos, ypač stebuklinės (anksčiau minėtosios: „Trys juodvarniai“ ir „Apie pavargusį liosininką...“). Beje, L. Sau-

kos teigimu, L. Ivinskis pirmasis lietuvių kalba paskelbė Europos ir Azijos tautose paplitusį siužetą apie užburta stulę, avinėlį ir lazdele su magišku užkeikimu (p. 35–38). Šią ir Lietuvoje žinomą pasaką randame lietuvių tautosakos penkiatomio trečiajame tome (p. 381).

Pasakoje „Trys juodvarniai“ panaudotas netikėtai nugirstų kalbančių paukščių, išduodančių išsigelbėjimo paslaptis, motyvas, įremintas į dialektinį pasakojimą apie tėvų ir vaikų santykius.

„Lapė“ – gyvulinė pasaka. Paimtas iš lapės ciklo vienas epizodas – kaip gudruolę, besislapstančią nuo šuns, pražudo uodega. Pridedamas ir pamokymas: „Ne pražudyti ir to, kurs tau rodos nereikalingu, nes ir pats drauge gali pražūti“.

„Pasigobėjimo“ motyvas – velniui užrašyta siela, kvailas kelmas apgaunamas. Su didaktiniais elementais. O „Vaisinimas“ – didaktinė miniatiūra.

Pasakų pasirodymas kalendoriuose skatino ir kitus rinkti tautosaką. L. Ivinskiui ją siuntė nemažas būrys talkininkų. Rankraštiniame jo palikime yra likę 8 pasakojamosios tautosakos tekstai su siuntėjo pastabomis (D. Petkevičiūtė). Dalis šių pasakų 1981 m. paskelbta knygoje „Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės“. Rinkinio įžangos autorė B. Perkelytė yra pastebėjusi, kad L. Ivinskio korespondentą (manoma, kad ir patį L. Ivinskį) labiausiai domino pasakų turinys. Todėl tiek anksčiau minėtos, L. Ivinskio skelbtos, tiek jo korespondento pateiktos pasakos nesiekė atspindėti pasakų formos bei kalbinės išraiškos, tekstų kalbą gerokai priartino prie raštijos kalbos“ (25). Tačiau minėtame rinkinyje skelbtoji pasaka „Žmogaus imtynės su velniu“ gražiai išlaiko tretiškinę sistemą, neįjaučiame tendencingo autoriaus įsikišimo. Priešingai: lakoniška, bet vaizdžia, labai gyva, ekspresyvia žemaičių kalba pateikiami dialogai ir veiksmo eiga. Antai velnias klausia sėjantį žmogų:

– Ką tu čia dirbi? Šis atsakė:

– (...) žadu tą ežerą užraukti.

– Susimildamas nerauk, – tarė velnias. – Juk čia mano senis tėvas gyvena.“

O kiek ekspresijos šioje situacijoje: „Kipšas neklausė ir norėjo gvoltu išveržti. Žmogus, pamirkęs vatą švėstame vandenyje, kaip pils anam už akių, tai tas nežinojo kur pulti“ (10; p. 33).

Negalima užversti puslapio nepaminėjus žemaičių kalbai būdingų perdėjimų, hiperbolių: „Sušuko bjaurybė, kaip iš dešimties arimotų būtų šovęs, žemė sudrebėjo, lapai nuo medžių nubyrėjo“. Arba: „Kaip šaus anam į kaktą su kūju – tad tam ir smegenyse subildėjo, ir dvylika bažnyčių pasirodė“. Kaip ir S. Daukanto pasakas, taip ir šią praturtina charakteringi regionui frazeologizmai: „Širdį paėdė“, „Kiaules per tvorą, kaip užkulius išlaidė“ (34, 35) ir kt. Kas dabar pasakys: pateikėjas ar užrašinėtojas pagrindiniu pasakos herojumi, pergudravusiu patį velnią, padarė žemaitį? Kitos pasakėlės („Velnias pusininkas“, „Boba už velnią gudresnė“, „Šunburniai ir miškiniai žmonės“) trumpesnės ir su didaktiniais priedais rankraščiuose. („Velnias pusininkas“ tarsi patvirtina pirmosios pasakos mintį, kad žmogus gudresnis už velnią. Tačiau L. Ivinskio korespondentų pasakos moralas savotiškai „suaktualina“ pasaką: „O idant taip guviais būtų žemaičiai ir kituose daiktuose, kas prie Dievo ar išganyto dūšias priguli – idant niekadės neklausytų suvedžiojimo ir pagundymo šėtono prakeikto“ (10, p. 329). Ta pačia proga paminėsiu, kad tiek S. Daukanto, tiek minėtos L. Ivinskio ir jo korespondentų pasakos gerai iliustruoja, koks populiarus žemaičių pasakų veikėjas yra velnias. Dažniausiai to paties tipo žemaitiškose pasakose jis meškos vaizdinio vietoje. O būdingų žemaičiams pasakų žmogaus

imtynių su velniu epizode varžybų objektu tampa kiaulė. Tai chtoniškojo pasaulio vaizdiniai, labiau populiarūs Vakarų arealo tautosakoje.

Iki šiol beveik ištisai kalbėjome tik apie pasakinę tautosaką, kuri iš tiesų pirmųjų rinkėjų repertuare ir dominavo. Nepasakinė (sakmės, padavimai, pasakojimai) imta gausiau užrašinėti ir skelbti pradėjus užrašinėti papročius, apeigas, senųjų tikėjimų liekanas.

LIUDVIKAS JUCEVIČIUS

J. Balys pirmu tikroju Žemaičių etnografu laiko Liudviką Jucevičių (1813–1846 Liudvikas iš Pakėvio). Nors užaugęs žemaičių bajorų, daugiausia kalbančių lietuviškai, aplinkoje, nors brangino ir net idealizavo paprastą valstietį, rūpinosi krašto kultūra bei jo kalbos atgimimu, bet rašė lenkiškai, nors ir su gausiomis lietuviškomis citatomis. „Per šimtą su viršum metų, kurie skiria mus nuo L. Jucevičiaus raštų pasirodymo, nė viena jo knyga nebuvo nei išversta į lietuvių kalbą, nei pakartota antru leidimu,“ – rašo M. Lukšienė 1953 m. pirmą kartą lietuviškai išleistų L. Jucevičiaus „Raštų“ pratarinėje. Lietuviškajam leidiniui etnografinė medžiaga parinkta iš L. Jucevičiaus knygos „Žemaičių žemės prisiminimai“ („Wspomnienia Żmudzi“, 1842) ir leidinio „Litwa“ (Litwa, 1846)². Įvairi ir įdomi šių leidinių medžiaga, etnografiniai pasakojimai, samprotavimai apie žemaičių krašto žmonių būdą, dainos, smulkioji bei pasakojamoji tautosaka, laiškai ir kt. Tačiau medžiagos šaltinių autorius nėra nurodęs, o ir su tautosakine medžiaga elgtasi laisvai, ne visur ji skiriama nuo literatūrinės kūrybos.

Tik viena aišku: pagrindinis jo etnografinių bei folklorinių faktų aruodas buvo valstiečiai ir lietuvių kalbą tebevartoję bajorija (M. Lukšienė). „Lietuvos“ prakalboje L. Jucevičius prisimena, kaip „jaunas berniukas būdamas“ bėgdavęs į savo šeimyną ir klausydavęsis „mūsų verpėjų šnektų, sakmių ir dainų“. Ragina ir kitus tyrinėti savo krašto dvasinį palikimą: „Nepasididžiukime užėti į mūsų dorų artojų dūminę pirkelę: tai tik pas juos vienus išsilaiškė senovinis protėvių buities paprastumas, jų vienoda gyvensena ir šiandien tebėra tokia pat, kokia buvo prieš keliolika šimtmečių...“ (11, p. 57).

Nelengva sisteminti L. Jucevičiaus pateiktąją tautosaką, tačiau tvirtai galima teigti, kad jis vienas pirmųjų taip gausiai skelbė nepasakinę tautosaką – „Žemaičių žemės prisiminimuose“ bei „Lietuvoje“. Jis charakterizavo kai kuriuos lietuvių mitologijos faktus, užrašė pluoštą mitologinių sakmių: „Laumė“, „Laimė“, „Kaukai“, „Undinė“ ir kt. Tiesa, chtoninių būtybių paminėjimai ne fabuliniai, o tik memoratinių pobūdžio charakteristikos („Laimė [...]“, pasak žmonių padavimo, esanti dievaitė, kuri globojanti žemės vaisius. Ji gali apsireikšti žmonėms su trejopos spalvos rūbais“). Primenama, kas tie kaukai, kokios jų funkcijos, kaip reaguoja į paniekimą. Užsimenama ir apie aitvarą, vaizdinį, būdingą daugiau rytų regiono tautosakai. Tačiau, pasiremdamas T. Narbutu, ir šią oro bei ugnies būtybę nukelia į žemę, aiškindamas vardo etimologiją – užtvaramis. Už tvoros guli moterys, o jis pasileidimo dievaitis, besisukiojęs apie gulinčiąsias. Tabulatu galima laikyti sakmę apie laumę (p. 79), tik labai netikėtu rakursu pateikiama laumės funkcija: ji – dangaus deivė, nuostabaus grožio gundytoja, pamilusi žemės vaikiną ir pagimdžiusį sūnų Meilų. Vyriausiasis dievas ją nubaudęs, sukapojęs. Taip atsiradę akmenėliai „Laumės papai“ (aukštaičių – perkūno kulkos). Kitoje sakmėje laumė siejama su laumės juosta – Linksmine (p. 76). Didžiojoje dalyje mūsų mitologinių sakmių lau-

mę matome kenkiančią žemėje, tarp žmonių ir dažnai nepatrauklios išvaizdos. L. Jucevičiaus paminėjimuose laumė – „stebuklingo gražumo deivė, ji gyvenusi debesyse“ (p. 75). M. Gimbutienės teigimu, toks laumės vaizdinys yra archaiškesnis, dar be demonizacijos elementų. „Šalia laumės tarp žmonių išliko kosminės dimensijos pasireiškimo motyvas, susijęs su lietumi, – tai Laumės arba Vaivos juosta“ (p. 35). Tačiau to paties L. Jucevičiaus minima ir žemaitiškoji laumė. O daugelio pagoniškujų dievų ir deivių charakteristikoms naudotasi T. Narbuto pateikta mitologijos medžiaga (jos šaltiniai taip pat ne visi žinomi). Net tas pats Laumės juostos pavadinimas – Linksmynė – narbutiškas. Užtat žavi tokie autentiški dalykai, kaip sakmės apie paparčio žiedą (11, p. 45) arba apie Kūčių naktį kalbančius jaučius. Be autorinių samprotavimų, pateikta ir sakmė apie Perkūno ir Velnio nesantaiką (aiškinant posakį „Kavojasi kaip kipšas nuo perkūno“) (11, p. 514). Vertingas čia pateikėjo liudijimas, kad „Žemaičiuose eina per žmones padavimas“, kaip kartą, užėjus liūčiai, į vienus namus įpuolęs sušilti vokietukas. Jam išėjęs ir išmetus kėdę, ant kurios vokietukas sėdėjo, perkūnas tuoj ją į druzgus sudaužė, „... o vokietukas, nusijuokęs balsu, ir dingęs“. Iš tiesų žemaičių sakmėse velnias dažniau, negu kitur, pasirodo skrybėlėto vokiečiuko pavidalu (matyt, tai mitinio mąstymo kategorijos – savas-svetimas – principas).

Pasakojimuose apie šv. Jono naktį vykstančią raganų puotą ant Šatrijos kalno, taip pat sakoma: „Atrodo tenai prisirinkus daugybę moterų ir vyrų, apsirengusių vokiškais rūbais su skrybėlėmis, iš kurių kyšojo dideliausi ragai“ (11; p. 405).

Stambesnę pluoštą negu mitologinės sakmės sudaro L. Jucevičiaus pateiktos etiologinės sakmės. Tai pasakojimai apie pasaulio kūrimosi įvykius, apie katino, gaidžio, gandro, šuns, žąsies, įvairių augalų – uosio, šermukšnio – atsiradimą.

Detaliau nėra prasmės gilintis, nes daugelyje vėlesnių leidinių pasikartoja beveik tie patys motyvai ir, galima sakyti, yra bendri visoms etninėms grupėms. Katė – iš pirštinės, žąsis – iš kvailos gerklingos mergos, gandras – iš smalsių bobų ir kt.

Atskirai norisi pakalbėti apie sakmę „Gegužė“, kuri dar tarpukario Lietuvos vaikams visam gyvenimui įsimindavo iš mokyklinių chrestomatijų. Žinoma, to meto vaikai nežinojo, kas ir kada parašė tą kūrinių, skaitė ir patys sekė jį kaip liaudies sakmę. Skaudžiu aidu atsimušinėjo širdyse žodžiai: „Baigęsis karas, išdūmė į kitapus Nemuno pergašdinti kryžiuočiai, lietuvių atšipę kalvijai jau ilsėjėsi makštyse, – grįžę mūsų riteriai namo. Tiktai kurgi narsieji jaunuoliai? – laukusi nesulaukusi jų išsiverkusioji sesuo; jie kritę mūsų lauke“. Turtingo bajoro duktė, trijų brolių sesuo, išsėina į girią malšinti savo skausmą. Čia jos pasigaili Aukščiausiasis Dievas ir paverčia gegute. „Raudančios našlės, marčios, našlaitės, seselės virtimo gegute motyvas žinomas, kaip sako pats L. Jucevičius, ir Žemaičiuose, ir visoje Lietuvoje“. Tačiau įtaigumą jam teikia romantiniu literatūriniu stiliumi perpasakotas siužetas apie kunigaikštį Kęstutį, kryžiuočius, lietuvaitei konkretnimas. L. Jucevičiaus Raštų paaiškinimuose ne be pagrindo teigiama, kad šis padavimas (sakmė) veikiausiai yra paties L. Jucevičiaus perkurtas ir papildytas (11; p. 625).

Padavimo žanro pasakojimai išbarstyti beveik visose minėtose L. Jucevičiaus knygos, kartais pasikartojantys tai siaurinant, tai išplečiant pasakojimą („Apie Jūrą“, „Alcio žmoną Jauterytę“ ir kt.).

(Atkelta iš 43 p.)

Vieni jų daugiau, kiti mažiau suliteratūrinti, o galbūt ir paties autoriaus sukurti. Tačiau pasakojimų kilmė neginčytina, ypač tų, kurie aiškina priežodžių ir patarlių kilmę („Atsiliepia kaip Varnių varpas Lūkste“).

L. Jucevičiaus pateiktuose padavimuose yra ir milžinų – archaiskiausių reljefo kūrėjų – motyvai. Iš pasakojimo į pasakojimą keliauja milžinas Džiugas, Džiugo kalno valdovas, Telšių įkūrėjas bei visų pelkių sutraukėjas į vieną vietą, iš ko atsiradęs Mascio ežeras. O Šatrijos kalnas – tai kito Žemaičių milžino – Alcio – žmonos kapas, supiltas sielvartaujancio vyro. Girgždūtės ir Medvėgalio šeimininkės milžinės dalijasi nuo kalnų samčiais ir ragauja viena kitos patiekalus.

Į atskirą grupę reikėtų skirti padavimus „Gudruolis Uburtis ir velnias“ (11, p. 419) ir „Husčinas ir gudriausiasis velnias“ (p. 507). Žanrinio požiūriu, tai saviti padavimo ir pasakos hibridai. Pasakojimas apie Uburtį pradedamas kaip padavimas apie vaidinimąsi prie Džiugo kalno. Konkrečios vietovės bei kaimo vaikino drąsuolio Uburčio paminėjimas taip pat yra padavimo požymis. Tolimesniame pasakojime jau įpinamas pasakos apie kvailą velnią motyvas. Laimėjęs varžybas su velniu Urbutis vėl kaip realus kaimo vyrukas „prisipirko medaus, degtinės ir kasdieną gėrė krupniką“. O pasakojimas baigiamas tradiciniu paposakiu: „Ir aš ten buvau, valgiau, gėriau ir gėriau, per barzdą varvėjo, dantys neregėjo. Čia pasakos galas“. Vertinga, kad autorius pastebi kai kuriuos tradicinius liaudies pasakos bruožus ir gal pirmą kartą lietuvių folkloristikoje išnašose paaiškina, kad posakis esanti bendra visų lietuviškųjų pasakojimų užbaigos formulė. Tačiau kūrinio žanrų kontaminacija greičiausiai taip pat yra paties autoriaus darbas.

Iš padavimų, sakmių, pasakų motyvų supintas ir pasakojimas apie Hurciną, gyvenantį Palangos apylinkėse, dėl pinigų pasidavusį velniui, kuris ilgai tarnavęs ponui, galiausiai nužudo jo vaikus. Dėl to jų motinos siela pavirto gegute. Verkia čia ir kunigaikštienė Birutė, išvadavusi kiemionis iš nuožmios žiauraus Hurčio nevalios.

Tautosakininkai dažniausiai L. Jucevičių mini dėl paskelbto padavimo-sakmės apie gintaro atsiradimą, apie Jūrą ir Kastytį. L. Jucevičius pirmasis jį paskelbė 1836 m. lenkų leidinyje „Visuotinė enciklopedija“. Vėliau praplėstas ir pakartotas šis padavimas buvo išspausdintas dar du kartus: „Žemaičių žemės prisiminimuose“ ir „Lietuvoje“ (žiūr. „Raštas“, p. 80–81, 430–434). Daugelis tyrinėtojų abejojo padavimo autentiškumu, tačiau dalis komentatorių, tyrinėdami padavimo variantus, jų autentiškumo laipsnį, vis dėlto pripažįsta, kad „pajūrio lietuviai galėjo turėti pasakojimų apie „jūros mergas“ ir jų ryšius su žvejų jaunikaičiais (21, p. 10). Pagaliau padavime jaučiamas sakmiškumo pamatas, ypač mitologinių sakmių tragizmas, atsirandantis dėl sulaužyto tabu, susidūrus su nepermdaujama likimo lėmimu, žmonėms ar dievybėms patekus į aukščiausiųjų gamtos galių nemalonę.

Šis L. Jucevičiaus pateiktas padavimas, buvo ne kartą perdirtas (lenkas J. Kraševskis, P. Zafarskis, rusas N. Ogariovas, A. Fromas-Gužutis, čekas J. Zajeris, Maironis ir kt.). Todėl šiandien, išgirdus Jūrą ir Kastyčio istoriją, sunku nustatyti, ar tai liaudies pasakojimas, ar literatūrinio padavimo perpasakojimas. Su tokiu faktu yra susidūręs pamaryje Petras Babickas. 1938 m. leidinyje „Gintaro krantas“ jis yra paskelbęs pokalbį su pamario žveju Jonu. „O tu girdėjai apie Kastytį ir Jūrą, – klausia autorius. Ir Jonas ima pasakoti: „– Čia labai liūdna istorija. Gyveno, vadinas, toks vienas žvejys Kastytis. Žvejoti jam sekė. Jis tik sėdėdavo ant jūros kranto

ir dainuodavo, o žuvis, vadinas, jam pačios į tinklus sulįsdavo“. Toliau pasakoja apie Jūrą susidomėjęmą, nes gauda jos žuvis. Siunčia pasiuntinius sužinoti. O tie sugrįžę viską pasako karalaitėi. Karalaitė iš saloje esančių gintarinių rūmų šimtu laivų atplaukia pas Kastytį, bet, išgirdusi dainuojant, nustoja rūstauti ir pasako: „Žmogus, kuris dainuoja, negali daryti nieko blogo“. Toliau Jonas pasakoja, kaip Jūratei patiko Kastytis, nes buvęs gražus ir protingas, nes pats pažadėjęs daugiau karalaitės žuvų nebegaudyti. O baigia pamarietis savo pasakojimą taip: „Kaip ten toliau buvo, aš nežinau, tik jie vienas antrą, pats žinai, supranti, pamilo. Ir apie tai sužinojo Perkūnas. Jis baisiai supyko: – Kaip? Jūrų karalaitė įsimylėjo kažkokį žveją“. Pabaigą pasako pats klausytojas. Gaila, kad P. Babickas nebecharakterizavo pasakotojo, ypač kilmės, iš kur išgirdęs pasakojimą ir kt.

MOTIEJUS VALANČIUS

XIX a. viduryje minėtinas dar vienas, anot M. Biržiškos, pats žemaitiškiausias žemaitis – Motiejus Valančius. Jo didaktinio ir kraštotyros, etnografinio pobūdžio darbai – neįkainojamas turtas mūsų kultūros istorijai. Pamokslais, anekdotais ir kitokiais prozos kūriniais M. Valančius mokė žmones doros, darbštumo, žadino norą šviestis, ugdė meilę gimtajam kraštui. Nors be smulkiosios tautosakos dalykų M. Valančius atskirai pasakojamosios tautosakos nėra skelbęs, bet visi jo raštai, savitu literatūriniu stiliumi pateikia rašytojo glaudų ryšį su ja. Tai ir anekdotinės situacijos apie nesuskalbėjimus „Vaikų knygelėje“, „Paaugusių žmonių knygelėje“. „Pasakojimuose Antano Tretininko“ (Pvz. „Apie Šeškų“ (27, p. 305). Tai padavimai apie Plungės, Laukuvos ir kt. bažnyčių bei šventų vietų atsiradimą. Tai folkloro elementų turintys iš T. Narbuto rašytų bei P. Duisburgiečio kronikos paimti pasakojimai apie žemaičių kovas su kryžiuočiais: „Vokiečiai pas Varnius“, „Kare pas pilį vadinamą Medviogalis“, „Senkų kalną“ ir kt. Jau vien ko vertas kalbos atžvilgiu biblinis pasakojimo pateikimas apie pasaulio pradžią ir pirmuosius žmones, jų nupuolimą („Apie sutvėrimą pasaulio“, 322): po to, kai Adomas „triaukš-triaukš“ – suvalgo levos pasiūlytą obuolį, pasigirsta Dievo balsai: „Adomai, kame esi?“ Šis, pakereję kiūtodamas, atsiliepė. „Oi Viešpatie, esmi plikas, gėdinos tavo šviesios akis išėiti“. Tarė Viešpats: „Bet kas tau pasakė jogei pliku esi, bene kandai tik tai užginto vaisiaus?“ Šis atsakė: „Je, Viešpatie, gal aš būčiau ir nekandęs, bet moteriškė, kurią man davei, ta paragino ir kandau“. Klausė Viešpats: „O tu, leva, dėl ko tai padarei?“ Ši: „Je, matai, tėveli, žaltys, bjaurybė mane apgavo“. Taip sodriai, lyg suėję žemaičių valstiečiai, pasikalba Viešpats su Adomu.

„Raštų“ I tome (1972 m., p. 405–411) paskelbtas ankščiau į rinkinius neįėjęs kūrinys „Bičiuliai“, kurį autorius pavadino „pasaka“. Jis pradėdamas realistiniu pasakojimu apie Šilalės padvariijoje gyvenusį ūkininką Gričių, užtikusį jo avilius bekopinėjančią mešką. Kai šią užgriūva rąstas, žmogus mešką išgelbsti ir dar pamaitina („Meška grobė kiaulės kinką, triaukš triaukš kaulą sutratino, gurkšt prarijo ir atsigėrė klane vandens“), meška, grasindama žmogų pražudyti, stojasi piestu. Tolimesniame pasakojime sugestyviu stiliumi plėtojamas gyvulinės pasakos motyvas – ar visada geru už gera atsilyginama. Jo tikslas – moralas: žmonės neturi elgtis kaip laukiniai žvėrys. Mat meška, išklausiusi šuns, ubago, lapės pasakojimus apie patirtas neteisybes, „sugrobė Gričių į klėbį ir taip

širdingai prie savęs prispaudė, jogei to keturi šonkauliai trakš-trakš sulūžo. Paskui sviedė į žemę it molio šmotą ir užmušė“.

M. Valančiaus raštuose gausu pasakojimų, priartėjančių prie mitologinių sakmių. Tai senųjų tikėjimų liekanų, prietarų, būrimų, raganavimo aprašymai. Pvz., „Apent užaugino savo namuose žalčius ir gyvates, už dievaičius paskaitytas, kaukoles žalčių ir kramės gyvačių, praurbinę ir ant siūlo pavėrę, nešiojo ant kaklo savo, vildamos, jog tokie rožančiai apgins juos nuo ligų ir turtų padaugins“ (28, p.87).

Tik prabėgom žvilgterėję į vieną kitą M. Valančiaus kūrybos puslapį, pastebėjome, kad jo kūrybinis pasaulis tiesiog skendi liaudies kūrybos stichijoje, kad barokinį kalbėjimo būdą nustelbia sakytinio folkloro stilius, jo humoras, liaudiškas kalbėjimas. Rašytojas šią liaudiškąją medžiagą naudoja švietėjiškiems tikslams, neturėdamas tikslo (be „Patarlių žemaičių“ leid.) specialiai skelbti tautosaką. Nors „Palangos Juzės“ autorius, etnografas ir tautosakininkas, galima sakyti, pralenkia didaktiką.

Autentiškos pasakojamosios tautosakos leidimo neturime. Rašytojai ir geriausių norų turėdami, ir brangindami liaudies kūrybą, dar vis neskiria jos nuo grožinės literatūros. Dėl to ir neturime teisės praeiti jų literatūrinės-kalbinės tendencijos.

ŽEMAITĖ

Dar vienas leidinukas – „Rinkinėlis vaikams“. Tai pasakėlės, apsakymėliai, dainelės, žaislai, mįslės“ (1904) – rašytojos Žemaitės dovana vaikučiams (30, p. 425–465). Jau daugelis tų dalykelių virtę chrestomatiniiais, vertais visapusiško pasigėrėjimo. Tarp jų randame keletą beveik be literatūrinio įsikišimo pasakaičių („Senis ir ožka“, „Žvirblis ir katinėlis“ ir kt.). Dalis – pasakėčių perdirbiniai („Varna ir lapė“, „Varlė ir jautis“ ir kt.), kita dalis – tik pasakų fragmentai (matyt, kad nepabostų vaikui) („Ožka ir ožkelis“). Galiausiai, pasinaudojant kelių pasakų motyvais, sudaryta nauja pasaka („Du prieteliai“, „Pasaka“). Perkūrimuose Žemaitė tautosakinę medžiagą interpretuoja demonstruodama gerą skonį, įkyriai nemoralizuodama, puikiai jausdama liaudies kūrybos dvasią. Ir neuostabu, į tautosakos ir etnografinės medžiagos rinkimo darbą ją įtraukė Povilas Višinskis, labiau išgryninęs šį darbą. Pradėjęs rašyti konkursinį darbą „Antropologinė žemaičių charakteristika“, jis ėmė kaupti ne tik antropologinius, bet ir dvasinės kūrybos faktus: tikėjimus, papročius, tautosaką. Tam darbui telkė pagalbininkus. Viena tokių ir buvo Žemaitė ir net jos šeimos nariai. Leidinyje „Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės“ – poetikos pluoštas J. Žymantienės-Žemaitės surinktų sakmių (10 mitologinių, daugiausia apie laumes ir gyvates, 2 – etiologinės ir viena pasakaitė). Tai autentiška liaudies kūryba. Kitas P. Višinskio korespondentas (spėjama, kad tai Žemaitės sūnus Antanas Žymantas) pateikė Užvenčio apylinkėse užrašytų tradicinių, labai charakteringų žemaičių žemės pasakų. Minėtame leidinyje (19, p. 152–157) skelbiama dešimt pasakų. Nekartosime knygos gale (p. 345–347) pateiktų trumpų ir vertingų komentarų. Iš tiesų, pasakos vertos plačių studijų, nes įdomios archainiais vaizdais, turinio ir raiškos savitumu. Išlikusi pagarba protėvių kultui ir dėmesys anapusiniams pasauliams („Karalaitė ant stiklo kalno“, „Apie geležinį Vilką“). Daug dėmesio arkliai stebuklingam padėjėjui – kaip anapusinio pasaulio pasiuntiniui, sugebančiam atgaivinti mirusiuosius („Apie du senelius, girioj

gyvenusius“). Pirmykščių tautų mitologijoje arklis suvokiamas kaip chtoninė būtybė, siejama su ugnimi ir vandeniu, kaip gyvastį teikiančiam ir kartu pasižyminti pavojingomis jėgomis. Kanopomis jis gali išmušti iš žemės šaltinius (p. 23) (lietuvių kalėdinėje dainoje dainuojama: „Želk, želmuo, po žirgeliu...“). Pasakų sandaros pamatas – ritualinių elementų relikvai, būrimo paslaptys, magiškų skaičių variacijos. Tai gali pailiustruoti kad ir trumputė ištraukėlė iš pasakos „Du seneliu...“: „– Nu dabar paimk tą duoną, atkąsk dvylika kąsnių, vienuolika kąsnių pamesk nuo savęs, o dvylika pasi-dėk sau ant kelių“. Taip pataria arklelis herojui, pasiūstam sugauti 12 stebuklingų paukščių.

P. Višinskio korespondento pasakos žavi liaudies išminties, sąmojaus, naivios gudrybės pertekliumi. Ypač tai pasakytina apie nuotykių pasakas. Nors jos ir paplitusios įvairiais variantais visoje Lietuvoje, tačiau atskiri „peiliukai“ lyg ir ryškiau išsiskiria. Antai durnasis brolis parduoda savo palikimą – „kalbančios“ ožkelės skūrą – karčemininkui („Apie tris broliū“). Šis suabejoja: „– O jeigu ana kartais nenorėtų šnekėt, ką daryti?“ – „Iškūrenk šiltai pečių, iššluostyk anglis ir pamesk, tada ana viską pasakys“, – rimčiausiu veidu „patarė“ geradaris. Žinoma, degdama skūra „kalbės“. Gavęs karalaitę, tretysis brolis atsisako brolių pagarbos: „Į ranką durniams nebučiuoja“ („Karalaitė ant stiklo kalno“). O kai pasakos herojus sugebėjo pernakt atlikti pono užduotį – padirbti trijų metų vaikelį, o šis, tik pasirodęs ponui, išskrenda pro langą, nustebusiam oponentui paaiškina: „Greitai dirbtas buvo, greitai pražuvo“. Krinta į akis ir tai, kad žemaitiškose pasakose nevingiama intymų scenų. Pasakoje „Apie vieną labai gražią mergaitę“ karaliaus pavaldinys prievartauja karalienę: „– Jeigu tu su manim negulėsi, tai yra nebrajysi, tai aš tavi nušauunu ant vietos“. O labai turtingo pono sūnus („Apie sūnų labai turtingo pono“) šviečiančių akmenėlių pagalba įsvilioja mergaitę į lovą. „Anai ten ir patiko. Pradėjo eiti gulėti prie to aprodnyko (apsimetėlis) ponvaikio“. Žinoma, per ilgą gulėjimą atsirado didelė meilė, o iš meilės pasidarė „tarp anų negerai“. Panašių scenų esama ir S. Daukanto pasakose. Šį žemaitišką tiesmukumą yra pastebėjęs ir N. Vėlius, lygindamas Lietuvos vidurio ir rytų arealų anekdotus (29, p. 92).

Tokiu pat stačiokiškumu pasižymi ir pasakos apie karalaitės prajuokinimą. Dažnai ji prajuokinama obsceniškai pateiktu vaizdu. Tuo galime įsitikinti susipažinę su P. Višinskio korespondento pasaka „Apie vaikiną ir gspadorių“. Pasakas apie karalaitės prajuokinimą folkloristas V. Propas gan įtikinamai sieja su ritualiniu, magišku juoku, o pačią karalaitę su žemdirbystės dievybėmis (p. 92). Vadinasi, juo labiau natūralistinė scena, juo galėtų siekti tolimesnę praeitį. Grynai buitinių pasakų minėtame pluošte nėra. Ir apskritai to meto pateikėjai ar rinkėjai mažiau dėmesio teikė buitiniams pasakoms. Todėl ir progos apie jas kalbėti čia lyg ir nebuvo.

Ankščiau minėtų pasakojamosios tautosakos rinkinio bei skelbimo iniciatorių medžiaga, kaip matėme, buvo išblaškyta įvairiuose leidiniuose, žurnaluose ar ilgus metus likusi rankraščiuose. Žinoma, negalime pamiršti, kad kaimynystėje, Mažojoje Lietuvoje, jau 1857 m. A. Šleicheris buvo išleidęs pirmąjį rinkinį, kuriame gausiausią dalį sudaro pasakojamoji tautosaka (Litauisches Lesebuch und Glassar), kad 1896 m. pasirodė K. Jurkšaičio pasakų knyga (Litauische Märchen und Erzählungen), kad tautosakos faktai buvo fiksuojami ir tuo metu pasirodžiusiuose Prūsijos žemės etnografiniuose darbuose. Šie ir nemažai kitų folklorinės-kalbinės veik-

(Nukelta į 46 p.)

(Atkelta iš 45 p.)

los faktų, aišku, turėjo poveikio ir Lietuvai. Ir čia nemažai dalykų iš žemaičių tautosakos skelbta ne lietuvių kalba (E. Fekenštetas, N. Kukolnikas, M. E. Evenšteinas, K. Šamievičius, J. Kibartas ir kt.), nepamirštant ir jau aptartos L. Jucevičiaus veiklos.

MEČISLOVAS DAVAINIS-SILVESTRAITIS (SILVESTRAVIČIUS)

1884 m. Varšuvoje išspausdintas pirmasis pasakojamosios tautosakos rinkinys (lenkų k.) „Žemaičių padavimai“ („Podania Żmudzkie“). Tai žemaičių bajoro Mečislovo Davainio-Silvestraičio folklorinės veiklos rezultatas. M. Davainis-Silvestraitis ir jo talkininkai medžiagą rinko Raseinių apskrityje, vidurio Lietuvoje ir tolimesnėse apylinkėse.

Pats M. Davainis-Silvestraitis buvo gimęs Živeliskės km., netoli Kalnųjų (dab. Raseinių r.). Jam tautosaka – tautos gyvybės išraiška. M. Davainio įsitikinimu, tautosaka „prisidės prie išaiškinimo ne vieno moksliško užklauso dalyko lietuviškos kalbos ir ištyrinėjimo senovės lietuvių tikėjimo“. Nuo 1867 m. pradėjęs rinkti liaudies kūrybą, jis sukaupe didžiulį dvasinį tautos turtą. Vien pasakų surinkta 700 vienetų. Jį veikė bendra to meto tendencija – domėtis lietuvių mitologija ir istorija. Imponavo D. Poškos veikla, o ypač lemtinga buvo pažintis su J. Basanavičiumi. Negalime pamiršti ir vokiečio E. Fekenšteto, išleidusio „Žemaičių mitus“, kuriais susidomėjęs M. Davainis-Silvestraitis susisiekią su lenkų tautosakininku ir etnografu Jonu Karlovičiumi. Pastarasis abejojo kai kurios E. Fekenšteto medžiagos autentiškumu ir skatino M. Davainį-Silvestraitį rinkti liaudies kūrybos faktus ir kartu išsiaiškinti, ar liaudyje esama E. Fekenšteto paskelbtų dalykų.

Pačioje darbo pradžioje M. Davainiui-Silvestraičiui, matyt, sunkiai sekėsi užrašinėti. Valstiečiai nelabai pasitikėjo ponaičiu, o ir nesuprato darbo prasmės. Tada jis ėmė ieškoti padėjėjų tarp pačių valstiečių. Anot V. Girininkienės (8; p. 8), rinkėjui talkininkavo net 247 žmonės. Tačiau geriausias talkininkas, kaip mini M. Davainis-Silvestraitis, buvo Palendrių dvaro darbininkas varguolis Vincas Bakutis, vos mokėjęs rašyti, tačiau žinojęs ir pateikęs dešimtis tautosakos dalykų ir kitų užrašęs. Dalis V. Bakučio ir kt. talkininkų pasakų sudėta į I ir II „Žemaičių padavimų“ knygas. Deja, didelė dalis M. Davainio pasakų rankraščių dingę. Šiandieninis tautosakos mėgėjas gali susipažinti su nedidele M. Davainio sukaupta pasakojamąja tautosaka – ji išspausdinta Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1973 m. išleistoje knygoje „Pasakos, sakmės, oracijos“. Rengėjai išsaugojo tekstų autentiškumą, pateikė komentarus. Tiek komentarai, tiek įrodymai (B. Kerbelytės ir K. Aleksyno straipsniai) išsamiai charakterizuoja M. Davainio tautosakinę veiklą ir pateikto folkloro specifinius bruožus. „Dauguma M. Davainio ir jo talkininkų užrašytų pasakų bei sakmių yra tradiciniai, Lietuvoje daug kartų užrašyti kūriniai, tačiau yra ir unikalių, kitų tautosakos rinkėjų neužfiksuotų tekstų [...]. M. Davainio sukaupta medžiaga leidžia lietuvių tautosakos tyrinėtojams pajusti, kokia turtinga pasakų sekimo tradicija buvo tais laikais (20, p. 39). Iš tiesų, žvelgiant į M. Davainio rinktinę anksčiau aptartas pasakojamosios žemaičių tautosakos kontekste, galime pastebėti nemažai savitumų. Juos apsprendė ir kito regiono (Pietų Že-

maitijos) užrašymai ir rinkėjų, pateikėjų nuostatos. Be leidinio komentaruose pažymėtų unikalių dalykų („Sietynas“, „Žvaigždžių vardai“, „levos sutvėrimas“, kt.), norisi nors prabėgomis akcentuoti keletą formos ir turinio savitumų. (Aptariame tik I, II, III knygos skyrius: Raseinių apylinkių ir Vincento Bakučio pasakos – iš viso 98 vnt.)

Daugelis rinktinės stebuklinių pasakų neturi tradicinės pradžios – „seniai, labai seniai“ arba „už devynių jūrų...“. Jeigu ir pradeda nuo laiko kategorijų (būdinga žemaičių pasakų pradžioms), tai pagal sakmiškąją tradiciją skubama sukonkretinti vietovę ir pateikti ne tradicinius apibendrintus posakius, veikėjų pavadinimus, o, matyt, žinomas pateikėjams pavardes ir vardus: „Senovės vienas žmogus atkeliavo nuo Dunojaus, kaip sakė, į Žemaičius, į tą kraštą, kur šiandien vadinasi Viduklė“ (Bakučis ir Vincentas). „Mat, kad kitą sykį gyveno tas Jonas Didleibis Raseiniūs. Turėjo anas vieną sūnų, tą patį Joną vardu, ir vieną dukterį Elzą („Jonas Didleibis ir anuo sūnus“). Arba dar paprasčiau: „Vienas gaspadorius, vardu Striungas, kur gyveno Dainiuose, arti Raseinių...“ („Užaugimas giliuko“). Laikantis stebuklinės (arba nuotykių) pasakos logikos, herojus turi išvykti iš namų. Jis ir išvyksta. Tik dažniausiai dėl labai buitiškai įvardytos priežasties. Pasakoje „Velnius ir trys vyrai“ trys žemaičių vaikinai išeina „visokios vigados, kokios tik yra ant svieto“, ieškoti. O pono (velnio) pagalba ją suradę, „jau ima neužkėsti savo trečiojo tvariščiaus“ ir tarsi savo gimtajame kieme „tai durniumi, tai durniumi, tai išsižiojėlium, visai vadino ir visai pravardžiojos“.

Pastebėtina, kad vienas iš konkretizuojamų objektų (veikėjų ar kilmės prasme) – žemaičiai, žemaitis. „Vienas žemaitis Beduonis gyveno netoli Viduklės“ („Nakties šauksmas“); „...kad dar mažai mieste buvo žmonių, o visur girios niūksojo kaip mūrai, o labiausiai apie Žemaičių kraštą“ („Pliurzis ir pyragas žirnis“) ir pan. Giliau šio reiškinio nepatyrinėjęs ndrįstume daryti kategoriškų išvadų, kodėl taip yra. Tačiau tikėtina, kad pasakų skelbėjų veikė patriotinės XIX a. pr. žemaičių sąjūdžio idėjos, o tuo pačiu – grožinė literatūra. Kaip teigiama leidinio „Pasakos, sakmės, oracijos“ komentaruose, nebūdinga kitoms pasakoms ir tai, kad pasakiškoji šalis vadinama rytų šalimi: „Kad vienas žmogus rytų žemėje gyveno...“, – pradėdamos kai kurios M. Davainio pasakos. Veikėjai, net būrai, būna iš rytų šalies atkeliavę. Tačiau, nepaisant to, kad rytų žemė žymi ne savą, o svetimą pasaulį, butis ir veikėjų elgesys mena žemaitiško kaimo gyvenimą. Kartais ta tolma „svetima šalis“ yra Kijevas arba žemė „prie Dunojaus upės“, „prie masės Baltosios“.

Reta pasaka teturi ir puošnią pabaigą – posakį. Dažnai pasitenkinama stačiokišku: „Amen burt, kumelė klupt. Man rūra, ponui skūra...“; „Amen burt. Gana“.

Krinta į akis ir pasakų veikėjų lyg ir prislopintas spalvingumas. Nebūdinga raganos, slibinai devynagalviai šalia ūkininkų, trobelininkų, karalių, kunigaikščių, veikia velniai, seneliai, ubagai. Paslaptingi dovanotojai ar stebuklingi padėjėjai, o dažnai Senelio Dievo analogai, kaip ir etnologinėse sakmėse atlygina geriesiems, baudžia šykštuolius ir tinginius. Iš stebuklingųjų padėjėjų minėtini paukščiai (antis) bei arkliai. Daug dėmesio skiriama gamtos dvasių – Vėjo, Saulės, Mėnulio, Šalčio ir pan. – veiklai.

Gana archaiškas pasakos variantas apie merginos sužieduotuves su meška. Herojus – pusiau meškiukas. Toks jis, kaip toteminio matymo reliktas, lieka ir pasakos pabaigoje. Randame pasakų ir apie gerą velnią – padėjėją, išlaikiusį senovės baltų pomirtinio pasaulio valdovo Velnio bruožus.

Tačiau daugelyje pasakų jau glaudžiai susipynę senieji ir krikščioniškieji tikėjimai. Paslaptinga pasakiška būtybė, pasirodo, esanti Panelė Švenčiausia, o vyriausias dangaus dievas Perkūnas (vienas iš keturių perkūnų), jau besivadinaš Šlubiu Gabrieliumi (angelo vardu). Gal pats įdomiausias epizodas, kur herojus, atsidūręs Biblijos pragare, samsto nuo verdančios smalos putas ir parneša į žemę. Ten jos virsta avelėmis – išgelbėtų žmonių vėlėmis („Pliurzis ir pyragas žirninis“). Pagal pagoniškąją mitologiją vėlės dažnai gyvena vandens paviršiuje putų pavidalu.

Rinkinyje mišriai pateikti įvairūs žanrai: sakmės, pasakos, mitai, oracijos, papročių aprašymai. Tuo tarpu dažnai viename kūrinyje, ypač pasakoje, susipina visi šie žanrai. Norisi dar pažymėti, kad nepaisant polinkio konkretizuoti, nusakyti realistiškai buitį, vis dėlto buitinės pasakos užima nežymią vietą. Negausu ir pasakų apie gyvūnus, tačiau viena jų („Gaidukas, katinas ir lapė“) pateikta su eiluotais intarpais. O tai, kaip minėta, retas faktas žemaičių pasakose.

Šis vienas kitas analitiškas grybštelėjimas toli gražu dar neparodo viso M. Davainio-Silvestraičio pasakų grožio ir įdomumo, kur gyvenamojo meto aktualijos ir senovinio mąstymo reliktai rodo turtingą žemaičio dvasinį gyvenimą, apgaubtą poetiškos užkeikimo paslapties: „Veržk, žiede, nerimk širdis! Aš dabar tavęs ieškojau, o tu dabar manęs ieškosi. Rasi mane už pieno upės, už medaus girios, aukštam svirne, viršuj gulgė...“.

Su M. Davainio-Silvestraičio pasakomis lyg ir nutrūksta XIX a. pradžioje žemaičių šviesuolių pradėta arti vaga. Priežasčių yra bent kelios. Vieną iš jų M. Biržiška aptaria taip: „Žemaičių ir žemaitiškuo įsigalėjimui tautiniame sąjūdyje ir raštijoje ateina galas. Vienkiemiškas žemaičių individualizmas, kietai savo besilaikąs, nebuvo pakankamai tvirtas pagrindas kelių veikėjų kurstomam savarankiškai visuomeniško tautinio sąjūdžio formavimui“ (2; p. 23). Bet ir šie įtikinantys argumentai nekeičia šiandieninių mūsų istoriografų tvirtos nuomonės, kad tų „kelių veikėjų“ pradėtas kurstyti sąjūdis išgelbėjo tautą nuo prapulties.

JONAS BASANAVIČIUS

Kita priežastis – keitėsi požiūris į tautosaką, ypač nuo XIX a. vidurio, įsigalėjęs lyginamajai kalbotyrai. Padidėjo dėmesys tautosakos studijoms, moksliniam jos pateikimui. Į šį darbą įsijungia ir nemažas skaičius autoritetingų svetimtaučių. Kuriasi mokslinės draugijos: Mažosios Lietuvos lietuvių literatūrinė draugija, Rusų geografinė draugija, 1907 m. – Lietuvių mokslo draugija. Su Rusų geografinė draugija jau M. Davainis-Silvestraitis buvo susijęs savo veikla, o su kitomis aktyviausiai bendradarbiauja Jonas Basanavičius (1857–1927). Pasitelkęs pagalbininkų, surenka (pasinaudoja ir spausdinta medžiaga) ir paskelbia bent septynis pasakojamosios tautosakos tomus (1898–1905), kur sukaupti įvairių Lietuvos regionų pasakojamieji kūriniai. Pluoštą žemaitiškų pasakų, sakmių paskelbė 1902 m. leidinyje „Lietuviškos pasakos įvairios“, II knyga. Medžiaga pateikta žemaičių tome, nors ir be nuoseklesnio formų išlaikymo (žiūr.: „Tekstologinės pastabos“ 1995 m. leidinys). Pateiktoji medžiaga metrikuojama, kai yra galimybė, nurodoma pateikėjo, užrašinėtojo pavardė, šaltinių, vietovės pavadinimas.

Kaip ir visas tomas, taip ir žemaičių pasakų pluoštelis (apie 40 vnt.) pasižymi žanrų įvairove. Čia ir nuotaikingos etiologinės sakmės apie vėžio akis, grybų sėklas, tabaką ir kt., ir smagūs anekdo-

tai apie „ligonius“, apie „tris durnius“, bent trečią dalį sudaro nuotykių (novelinės pasakos), apie gudrius vagis, sumanius patarėjus, gudrius klausimus ir atsakymus („Apie gudrų senį“, „Apie tris brolius“, „Apie karaliaus sūnų“ ir kt.). Vyrauja stebuklinės pasakos, įskaitant ir legendą bei pasakas apie kvailą velnią. Buitinių ir žvėrių (gyvulinių) – vos viena kita. Sandaros požiūriu daug kontaminuotų pasakų, mažiau dėmesio tradiciniams kompozicijos elementams. Turinyje šalia tradicinės gėrio ir blogio, gudrumo ir kvailybės kovos, jauniausiojo brolio idealizacijos vyrauja ir civilizacijos, miesto gyvenimo aktualijos: „maliorius“ gali nutapyti portretą, nemaža paslapčių sužinoma iš knygų bei laikraščių, vaikai leidžiami į „klases“ (mokslius) ir pan. Ne tik novelinėse, bet ir kitų žanrų pasakose ypatingai vertinamas nuotykis, intriga, o taip pat plati humoro upė, šmaikštus žodis, vaizdus posakis.

Plačiau aptarinėdami J. Basanavičiaus žemaitiškąsias pasakas, kartotume tai, kas jau pasakyta apie ankstyvesnes publikacijas.

PASKUTINIŲJŲ METŲ ŽEMAIČIŲ PASAKOJAMOSIOS TAUTOSAKOS PUBLIKACIJOS

Sekdami žemaičių pasakojamosios tautosakos rinkimo ir skelbimo istorija, daugiau dėmesio skyrėme pasakinei tautosakai (pasakoms). Išskyrus L. Jucevičių, visų minėtų skelbėjų dėmesio centre ir buvo pasakos (sakmės, padavimai taip pat joms priskirti). Be to, mūsų aptariamoju laikotarpiu atskirai nepasakinės tautosakos žanrų leidimo ir nebūta. Tarpukario Lietuvoje J. Elizarto, J. Balio, J. Dovydaičio ir kt. sudaryti rinkiniai bei pastarųjų dešimtmečių pasakojamosios tautosakos leidiniai nesudarinijami regioniniu principu. Šiek tiek medžiagos teikia atskirų vietovių monografiniai leidiniai, o pastaruju metu – ir regioninės tautosakos. Žemaičių kultūros draugijos Telšių pavietas 1993 m. išleido pirmąją žemaičių padavimų, legendų, sakmių knygutę „Džiugo varpai“. Mitologinių sakmių bei etiologinių padavimų paskelbta M. Vėtraus sudarytuose leidiniuose bei tautosakos antologijos IV tome.

Peržvelgus šiuos leidinius, dar nedrąsu daryti kategoriškas išvadas apie žemaitiškąją nepasakinės tautosakos dalį, nes dar didžiuoliai turiai tebeglūdi rankraščiuose, kuriuos tyrinėja ir katalogizuoja mūsų mokslininkai tautosakininkai (D. Sauka, L. Sauka, B. Kerbelytė, K. Aleksynas ir kt.). Trumpi mūsų pastebėjimai patvirtina šių mokslininkų pateiktas mintis. Visų pirma, N. Vėliaus tyrinėjimai, paskelbti knygoje „Senovės baltų pasaulėžiūra“ (p. 53–54).

Mitologinėse sakmėse pastebimai vyrauja moteriškos mitinės būtybės. Tai daugiausia laumės, susijusios su moteriškais darbais, su kūdikiais, kartais sutinkamos kelyje, palydinčios žmones (kartais jos vadinamos deivelėmis). Dažnas ir raganų-burtininkų vaizdinys. Taip pat užburti lobiai bei su jais susiję įvairiais pavidalais veikiantys velniai. Populiarios sakmės apie slogutes ir ypač klystžvakes (žiburinius). Dažnas aitvaro ir kaulo vaizdinys. Kaip ir visose sakmėse, taip ir žemaitiškose žmogus su mitinėmis būtybėmis susiduria savo gyvenamoje aplinkoje, bet pasirodžius mitinei būtybei, ta aplinka jam tampa priešiška, kelianti siaubą arba nuostabą. Ne visada žmogus žino, kaip pasielgti (išmeta surastus angliukus, o ten būta Kauko atneštų pinigų – „Besisiūlantys aitva-

(Nukelta į 48 p.)

(Atkelta iš 47 p.)

rai“). Tačiau dažnai būna, kad žmogus apkvailina dvasias (sakmėje „Šekit garo“ laumės periasi pirtyje, žmogus, pradaręs duris, „tiktai pyrst, pyrst į pirtį ir sako: – Šekit garo, šekit garo!“). Laumės supyksta, nori žmogui atkeršyti, bet nepasiseka ir pan.). Skelbtosios etiologinės sakmės didesnių skirtumų nerodo. Jos originalesnės savo humoru. Arklio, ožio, šunų atsiradimo motyvai dažnesni. Krinta į akis varlės, ypač „rupkės“ ir kirmino įvaizdis. Vyrauja su žeme ir požemiu susiję augalai: karklai, alksniai, gluosnis, net alyva, o taip pat pasakojama apie rugį, kurio varpa kiek šuo apžioja, apie grybų ir tabako atsiradimą, ankštinius augalus. Ypač domina sakmės apie kalvius bei ugnies kilmę. Blezdinga, pasirodo, yra tas tikrasis Prometėjas, pavogęs iš pragaro velnių ugnį ir atnešęs žmonėms. Tiesa, besivejantys velniai yra apgadinę šio paukštelio uodegą. („Blezdinga – ugnies parnešėja...“).

Krypo žemaičio žvilgsnis ir į dangaus skliautą, ypač į žvaigždynus, kuriems davė savus vardus, aiškino (Vakarinė žvaigždė – mėnesio tarnas, Didieji Grįžulo ratai – Griužo ratai: „Būk tai koki pana nabažna važiavusi ing rojų, ale kad bevažiuojant užkliuvo ratai už peklos kerčios. Taip ana jėmė šaukti pri sava dievo, kokį garbino. Taip tas dievas pasiuntė aną su ratais į žvaigždes, kurios dabar vadinasi Griužo ratai. O ratai tie vadinasi nuo to, kad anos tėvas buvo Griužas...“ – M. Davainis-Silvestraitis, p.162). O ir mėnulio tamsių dėmių, primenančių žmones, atsiradimą reikėjo paaiškinti: tai Kainas, Abelį užmušęs, ten ištremtas (girdėta – M. R.), tai vandens nešėjo, burnojusio, kad mėnulis nepakankamai šviečia. Kaip ir visos sakmės, stebina liaudies žmogaus smalsumas, pastabumas, noras išaiškinti pasaulį, poetiškai išsiaiškinti ir jaustis ramiam. Pagal mistiškumą padavimai įsiterpia tarp mitologinių ir etiologinių sakmių. Čia ir tolimesnė pasaulio kūrimo tąsa, bet tas pasaulis – Lietuva ir jos geografinės vietovės, reljefas, ir istoriniai įvykiai, savo nepaprastumu palikę pėdsakus šalies paviršiuje ir žmonių atmintyje. Pačios archaiškiausios būtybės, reljefo keitėjai – milžinai, kurie „Ėjo ėjo ir atėjo į Žemaičius, išbėrė iš klumpių smėlį, ir rados kalnas, pravirko, ir rados ežeras, numirę pasilaidojo ir liko milžinų kapai. Iš N. Vėliaus leidinio (6) paskelbtų padavimų apie milžinus, net 30 proc.– iš žemaičių žemės. Dominuoja ir piliakalnių, kovų su priešais motyvai. Ir dar populiarnė tema, susijusi su ežerais ir kalnais – nugrimzdusių miestų, rūmų, bažnyčių padavimų tipas. Iš B. Kerbelytės padavimų katalogo matyti, kad šie padavimai sudaro 38 tipus. Iš jų apie 100 padavimų užrašyti Žemaičiuose. Ypač mėgstama pasakoti apie požemio pasaulio gyventojus (juodų-baltų moterų, kumelių, rupūžių, šunų ir panašiu pavidalu), besivaidenančius žemės gyventojams, kurių prašoma išvaduoti. Tik, deja, žmogui pritrūksta ryžto. Kai iš Šatrijos kalno išėjusi mergaitė paprašė arkliaganį pabučiuoti baidyklės, jis pabučiavo ir vieną, ir antrą, ir trečią... „Paliko tik pati didžiausia ir baisiausia. Tą pačią akimirką baidyklės, kurias pabučiavo žmogus, virto bažnyčių vėliavomis, šventaisiais paveikslais, altoriumi ir kitais bažnytiniais daiktais. Staiga atsiradusi mergaitė pasakė: – Kodėl tu nepabučiavai didžiosios? Šatrijos kalnas būtų pavirtęs į didžiulę bažnyčią...“ („Užkeikta bažnyčia“).

J. Basanavičius, pirmasis pradėjęs tirti lietuvių padavimus, apžvelgęs keleto padavimų apie upių ir ežerų keliavimo siužetus, teigė, kad juose atsispindi vardų davimas šiems gamtos objektams (N. Vėlius). Žemaičių padavimuose, šalia upių, ežerų, kalnų

pavadinimų kilmės, daugiausia aiškinama vietovių, gyvenviečių vardų kilmė. Tai ir nuo atsitiktinai ištarto žodžio ar frazės („Dyvai, dyvai! Kaip tas ežeras galėjo pereiti“ – apie Dyvytį), pavardės (nuo ūkininko Ubo – Ubiškės), nuo žodžių dažnai kartojamo derinio („Lipk lauk“ – Lieplaukė) ir pan. Liaudiškoms etimologijoms skirta didelė padavimų dalis. Mažai padavimų apie statybų aukas, paskendusius varpus, ypatingus akmenis ir visai neužtikinama siužetų apie akmenis.

Padavimai ir šiandien visokio amžiaus žmogui kelia pasigerėjimą. „Mus patraukia padavimų paprastumas ir tobulumas, vaizdų reljefiškumas, įvykių nekasdieniškumas bei mistiškumas“. Šie N. Vėliaus žodžiai tinka ir žemaičių padavimams.

Baigdami šį pasidairymą po žemaičių pasakojamąją tautosaką, galime teigti, kad ši tautosaka, ypač pasakos, pasakorių ir rinkėjų valia turėjo šviesti paprastą žmogų, suteikti jam informacijos, mokė mylėti gimtąją žemę ir jos žmones, siekė apsaugoti juos nuo pikto, smerkdami melą, išdavystę, per didelį patiklumą, gobšumą. Tam naudojo turtingą savo tarmę, šmaikštų žodį, sodrų humorą. Tam pritaikė ir pasakos sandarą: kai ką sutrumpindami, kai kuriuos kūrinius kontaminuodami, sulygindami įvairius žanrus net tautosakos rūšis, pasitelkdami pasakėtiškąjį moralą. Tai savotiška XIX a. Lietuvos švietėjų programos išraiška.

Be to, visa liaudies kūryba, papročių studijos, P. Višinskio teigimu, padeda suprasti žemaičius kaip žmones, išsiskiriančius savo prigimtimi, būdu, dvasiniu gyvenimu, tautiniu savitumu (25, p.140).

LITERATŪRA

1. Balys J. Tautosakos darbai. T. 2. - Kaunas, 1934.
2. Biržiška M. Žemaičiai. / Politika, 1990 m., Nr. 7.
3. Daukantas S. Žemaičių tautosaka. T. 1. - V., 1983.
4. Daukantas S. Žemaičių tautosaka. T. 2. - V., 1984.
5. Daukantas S. Rinktiniai raštai. - V., 1955.
6. Ežeras ant milžino delno. - V., 1995.
7. Gimbutienė M. Baltų mitologija / Mokslas ir gyvenimas. 1989, Nr. 3.
8. Girininkienė V. Kalnujų apylinkių pasakoriai ir aušrininkai. / Mūsų kraštas, 1995.
9. Gineitis L. Kristijonas Donelaitis ir jo epocha. - V., 1990.
10. Ivinskis L. Raštai. - V., 1995.
11. Jucevičius L.A. Raštai. - V., 1959.
12. Kai milžinai gyveno. Padavimai apie miestus, ežerus kalnus, akmenis. - V., 1969.
13. Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimų katalogas. - V., 1973.
14. Laumių dovanos. Lietuvių mitologinės sakmės. - V., 1979.
15. Lietuviškos pasakos įvairios. Antra knyga. Surinko Jonas Basanavičius. - V., 1995.
16. Lietuvių tautosaka. T.3. - V., 1965.
17. Lietuvių tautosaka. T.4. - V., 1967.
18. Lietuvių literatūros chrestomatija. XIX a. pirmoji pusė. - V., 1986.
19. Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės. Parengė B. Kerbelytė. - V., 1981.
20. Pasakos, sakmės, oracijos (surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis) - V., 1973.
21. Piročkinas A., Žuravliovas L. Nuostabus L. Jucevičiaus padavimo pasisekimas. / Gimtasis žodis. - 1993, Nr.11.
22. Petkevičiūtė D. Laurynas Ivinskis. - V., 1988.
23. Sauka D. Žemaitės stebuklas. - V., 1988.
24. Sauka L. Lietuvių tautosaka – Mokymo priemonė X klasei. - Kaunas, 1989.
25. Sprindis A. Povilas Višinskis. - V., 1978.
26. Sužeistas vėjas. Lietuvių liaudies mitologinės sakmės. - V., 1987.
27. Valančius M. Raštai. T. 1. - V., 1972.
28. Valančius M. Raštai. T. 2. - V., 1972.
29. Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. - V., 1983.
30. Žemaitė. Raštai. T. 4. - V., 1957.

ŽEMAIČIUOS

Mykolas KARČIAUSKAS

žemaičiuos daugiau paleistuvių
maldaknygių ir peklos paveikslėlių

žemaičiai rašo knygas
tarsitais taip ir gyveno
rašo eilėraščius apie meilę
niekada neužrašydami
bet skaitosi
aiškiai gerai

jie sėdi savo koplyčiose
ir primena didelį rūpestį
kiekvienai dulkelei
žydėjimo metu

laimingas jų moteris
spalvoja aukštaičiai
jurginų spalvom
valdyt ir aukotis
galinčias

jos myli
kartu su dievais kalvelėse
papelkėlius prie ežerų
nes žino kad žemaitija
yra žemai
dar žemiau
kol ranka išsitiesia

jų krūtys
auga iš atminties
kaip žemuogės
laukiniai obaliukai
Minijos slėniuose
ties Kartena

sauja pilna šilimos
jų vyrus svaigina
lyg pienių žieduos
klydinėjanti bitė

jie myli tiktai save
nes mokosi tik iš savęs

jie užkasa savo minkles
tikėjimų savo kalnuos

ūkanom žy dint
išauga akmenais
Vembutuos

kavoliai juos nukala
iš nesančių

jie yra išimtis
nes visada alkani

kai sekasi
pirsteli net
ir bažnyčioj
šventoj

niekada neklausinėja savęs
todėl visada teisūs

jie niekad nenori laimėti,
nes žino kad visos vergijos
ateina tiktai nugalėjus

nevaikšto niekad į svečius
subinę pirštu užspaudę

jie išrado ežias
kad galėtų įrėminti savo žemes
kaip Telesforo Valiaus paveikslus

jie sukūrė kelius
kad suvertų piliakalnių rožinius

šaukiami niekada neatsiliepia
nes bijo išprotėti klausinėjami
kodėl neatsiliepia

jie gali pereiti lieptą
nesvyruodami
nes nekuria savo nelaimių
istorijos

lizduoja
kaip dvasios
galūksnių aukštybėse uosiuose
drevėse protėvių įsčiose
klampynių skaidriuos
praversmėliuos

todėl niekada nesugrįžta
nes niekad nebuvo išėję

kiekvienas kaip Daukantas
po laikus ir laukus daukinėja

jie leidžia savo pinigus
ir niekada jų neturi
bet nori norėti
kuo daugiau Lietuvos

jie kalba retai ir mažai
nes kalba jų
ilsisi krikštasuolėję
už Dievo motinos
laimingos šypsenos
tarp kantiškų kalendorių
mokesčių kvitelių

žiemą jie mezga
baltais šešėliais
pavasario sapnus

juos guodžia
viltis paskutinė
kad šunišką gyvenimą
pakavoja žmogiška mirtis

mirę jie eina į kalną
visą gyvenimą kaip dangumi
slenka į savo šatras
ant šatrijų savo
išsiliedami prakaito
lašeliais

visi taip susirenka
į Platelių ežerą.

Platelių ežeras. D. Mukienės nuotr.

DŽERVIENĒ TEKLĒ

ĒNO PAR PĒIVA

Vingiouts takieli, sugierēs
dugībēs žingsniū aida,
ar rēktom tava vingius
laikītē ož klaida?

Gal pērmāsis keleivis
kelē ēiškuojē sausa,
vo rasiēt skobiejē, nuoriedams
nuētē tēisiausē.

Rast' nanuoriejē primintē
žuolīna ar krūma
ēr pasoka aplinkou
diel sava šērdēis geroma.

Gal taikies napabaidītē
pēmpēs, topontēs lēzdē,
ēr aplēnkē. Vo mes šaukam,
kad vingēs ēnontis klīst.

Kuo gera, tūsē vingiūsē
daug gerūm nuoru sotēlpa...
Tad ar reikiētom peiktē
nuors vēina takelē kēlpa?..

PĒLALĒS KALNS

Vēiškeli, vēiškelāli,
Kēik matē, kēik gērdiejē?
Vedē na tēn, kor nuoriejē,
vo tēn, kor žmuonis keliava,
klaidžiuodamē, atsēgrēzdamē,
ēiškuodamē, narasdamē,
vo radēn, viel pamesdamē...
Ar dieltuo kēlpuoms raitās
aplink kalna kaubori?
Priš tou kalna – karklu krūmalis,
kraujē klanē ožaugēs.
Puo kalno – pražovosiu kaulā.
Ont kalna – akmou,
nasoprontamā ēšrašīts.

VAKARS

Sošalosius somorosius
dainellems atšēldā.
Sograibiosi žuodiu ēš pasaku
kroupinē paskanēni.

Plateliai. Inkiļū medis. D. Mukienės nuotr.

Nutraukosi nu dongaus
puo žvaigždelē naktē idoudi,
kad ramē mēiguotomem,
gražē sapnoutomem...

Sapnoujo Tavi, Mama,
So žvaigždē delnūsē...
Žēnau, ka švēis ana monēi
Lig kelē pabonguos.

VĒINMETEMS

Če ēr sostuok –
tava mēiguos žuodē ēšseka.
Je dar kuoki ēr ēškrapštā,
anuo niekam nabrēk –
nabier dākta, katron
tas žuodis ivardēj.

Tad ba rēkala vargsti, nuoriedams
Ožpēldītē dēinūm toštībē
Svetēmās, prisironkiuotās žuodēs.
Tavējē
baveik vēsē išejē
vēnkart so tava vēinmetēs.

GĒRDĒNIS ALEKSĒNDRA

PRI VĒNTUOS

A to Vēntuos bepasiļgsti?
Aš – ta nē. I nesupronto,
A ta opēs tēik pasikēitē,
A kas muni pagadēna.

Kap i pērmiau, tīkos ondou,
Pašalē apžielē tonkē.
Kap i seniau, linksmas blēzgēs
Blikčiuo saulie kap ognelēs.

Kap i toukart, beržā baltē
Švēit ir undinie, i dongou,
Tiktā šērdēs šēndēin neplazd
Nu poikoma i nu griaudoma.

Ondou dabar bier tik ondou,
Kad i kāp ons rēboliuotom:
Niekor nebviluio i nebšauk,
Kap jaunistie ka liūb šauks.

Liūb sakīs, ka Vēnta – švēnta.
Kažēn, a besaka kas šēndēin?
Je sakītom, – nebtikiečiuo:
Gal i be anuos gīventē.

2004-08-26

BALTS EILIERAŠTIS

Pēlkiesē zoikē pirtis kūrēn –
Kēlst kap sēina baltē garā.
Tuorū nematītē, nie truobū,
Krūmā susimaišē su pēivuoms.

Stuovi – bokšto žēngtē be šakalē:
Ruoduos, nugarmiesi bevēizint'
I maurīnus tus baisiausius
Ar i stolpa kuoki atsitrinksi.

Ir alsouji kaikāp sunkiau,
I vēs tonkiau šērdēs daužuos –
I tikis kap vāks, ka mēgti,
Ka tas vēskas tier tik sapnie.

Vuo ka tas baltoms pasibēng,
Pruo mēglas prasimoš mienou,
Ēsi tuoks laimings, ka tēkrā
Vēsus zuikius išbočioutumi, –

Je tik anei būtom drōsē,
Jego nusipierē lauktom
Pri tū pirčiū, pri tū pēlkiu,
Džiaugdamuos, ka tēik išgondēna.

Vilniou, 2004-09-07

RODOU

Vėskas praein dėdlė greitā:
Va, i vasaras nebtorem.
Ir apėnt prasided rodou – –
Bjaurės dėinas, bjaurė lītā,
Dėbėsis kap degots joudė.

Galem kriukktė, dainioutė a jouktėis –
Dėinū atgal nebatsoxsem.
Rėks apėntās vargtė su bulbiems,
Su batvėnės, su vagorklās,
Muorkās, sietėnės, cėbuliems.

Kas dā nesam nusikūlē,
Pėktė pakėimės lakstīsem:
Vės kombainininkus keiksem,
Ka darbutėis nebipaslenk,
Tiktā mėigt a slunkiuo gėrtė.

Vuo saulelė vės mėnkiau bešvėis,
I šešoulītė būs ēlgesnė.
Laukus vuortinglė apipėn,
Vasara kaikamė kavuojeis, –
Spind kap cėdabrėnės druotės.

Kū be paukščiū dėrbsem dabā?
Išlek blezdingas, vuo žvėrblē
Senė kažikor prapoulė –
Nebėnt varnu kartās atlieks
A nupliūrusi kuoki šarka?

Vėina laimė, je laiko mėdžiu
Prisivėlkuom, prisiskaldiem:
Kad i būs nedėdlė linksmā –
Šėlčiau būs bumbietė pri pečiaus,
Ka i kuoks pėktoms užėitom.

Vilniou, 2004-08-31

UŽJAUSKEM ŽILĖLĖ!

Žilėlė maža, kėik to vargsti
Čė par tuokės ēlgas žėimas!
Kamė šaltuoms naktims mėigti?
Kāp nenūšali? Kū lėsi?

Senė vabalelė vėsė
Kap užmėrė gol po žemiems.
Stuorė stuorė snėigā vėršou –
Kas gal pruo anus pralistė?

Šakas krapštiniėji, ēiškā –
Nesam matė, ka kū rastumi,
Vuo balsielis aiškos vėstėik
I sparnelė vėstėik greitė.

Ta pamuokik mumis, paukštiei,
Tuos kuntrībės, tuo gīvoma!
Kailės stuorās apsilaužė, –
Vėstėik atsivėipė vėrpam.

Vuo je truoba kartās atšal, –
Ruoduos, pabonga pasaulė!..
Ir vėsā nepagalvuojem,
Kāp to, žilėle maža, vargsti.

Vilniou, 2004-09-19

DĖIVAKŪNĀ

Vėsuos suoduos vėsė vākā
Liūbam lauksem Dėivakūnu,
Kad i mėnkā težėnuojem,
Kas tas kūns i kas tas Pondėivs.

Tėik žaliuos liūb vėsė krūmā,
Vėsė laukā, vėsė suodnā!
Blezdingelės būriū būrės
Šaudis, žuolės užkabindamas.

Šėlts lītėlios kartās užėis –
Mes taškisemuos puo pelkės:
Lītou mėrktė nebūs maluonė,
Bet išaugtė nuoriejuom dėdelė!

Vuo ka, dėbėsis iveikusi,
Nušvės saulė – i mes nušvėsem.
Žėidus, žalės šakas rinksem–
Pinsem vainėkelius margus.

Parlīdiesem nomėi karvės
Kap jaunuosės nu altuoriaus.

Ir atruodīs karts, ka paukštė
Su varguonās anuoms grajėj.

Vuo pri laidara – švėisi, linksma –
Lauks mamātė, pastačiusi viedrus:
– Biekėt, vakalė, i alkierio:
Skanė sūrė lauk tən senė!

I priėjusi mums par galvas
Parbrauks smagė, šėlto ronko –
Palėks lėngvė tėik i gerā,
Kad i sūrius tus užmėršem!

Vilniou, 2004-10-11

PAVAKARĖS

Pavakarės liūbam tonkė
Pri gunkieliu susistuosem
Ir užtrauksem aiškės balsās:
„Kuoks tən lėngvos pailsielis!“

Dainie plauks par kelės suodas –
Tuoki tėkra, tuoki griaudi!

Ir atruodīs mums, ka vėsė
Vėsus vėso šėrdė mīlem.

I mergelė iškėls tau širdie,
Kor gīven tən tuolėi tuolėi.
Netrumps lig anuos kelielis,
Vuo atruodīs, kad ana gėrd.

„Jego nugėrdā, klausikės,
Svėrna durelės atdariusi:
Tiktā tavėi aš dainiuoju,
Pri gunkieliu atsistuojės“ – – –

Kniošteriejau kap iš mėiga:
Jau seniausė nieka jug nebier!..
Dainės išmėrė, vuo mergelė ta
Senė su kėto nuvītusi.

Vilniou, 2004-08-31

TIK ŠEŠOULĪTĖ

Je nebūtumi žuodė ištarusi,
Būčio pramuoglėnės kap pruo svetėma.
Jezau, kėik to parsimainiusi!
Kū padėrba tēi baisė metā!

Tik ka akis nūsoko kėtor,
Gėrdo balsa tū pati, kap tumėt,
Ka liūb širdi kap stīga suvirpis
Patis paprastėjė žuodė.

Kam maloutė? I dabā junto
Šėlėma – beveik tuokė kap toukart,
Ka joukouji, ka rokoujis,
Ka joukis – tėik smolkė, smolkė.

Bet paveizo – šiurpis pārein
Par krotėnė, par nogara... Nuorio
Riektė kap vāks, ka senė nebier
Tuo, kas tėkrā bova gīvenėms, –

Kurī atmėnam dā kartās,
Tiktā suvėso be rėkala:
Jug šešoulītė belėkuom –
Tėi, kor blunk i prapol brieškstont.

Vilniou, 2004-09-14

IŠNĪKĖ TAKĀ

Senė senė nieka jau nebier:
Ne tuos daržinies, kor šuokuov,
Ne koskelės, kor smoka tau žemien,
Ka glousniavuovuos nedrōsė.
I takelė tēi išnikė,
Korės kap užtėrpė ējuov,
Ka līdiejau tavi nomėi
Laimingiausiji pėrmūji karta.

(Nukelta i 52 p.)

(Atkelta iš 51 p.)

Tiktā mienou gal tas pats dar,
Bet ir ons – neb tuoks kap toukart:
Bova giedings i siauros siauros,
Bet tuoks gers i brongos vedom.
Gal i dongos nepasikēitē:
Tomsos bova, apkēbēs žvaizdiems.
Žvaizdēs švēitē i vēsuos pelkiesē –
Suvēs nesenē bova lijusī.

Ir atruodē – tarp dvijū dungū
Sklendam kap dēdējē paukštē –
Tuokēi pat kap anēi lēngvē,
Žemie rūpesnius palēkē.
Rūpesnius užmēršē vēsus,
Vēsus sava i kētū vargus.
Ruodies – omžēnā gīvensēm
Ir kēts kēta brunginsem omžēs.

Nebier nieka – i to jau žemie...
Vuo ir aš – vēsā jau neb tas.
Gerā dar, ka kartās šērdēs
Panašē suvērēp kap toukart,
Kad atsīmeno tū vakara,
Ka laimingē, poikē ējuom,
Tō koskelē – tuokē lēngvē kap mēgla,
Dailē nu galvuos nuslinkosē.

Vilniou, 2004-10-12

Mērtē jau rēks, vuo kēik nenuorio!
Kuoki brungi kuožna dēina!
Kad i skaut i kuojēs, i nogara,
Kad i šērdēs retā bemoš,
Kad i slunkiuoji kap šešoultis
I jaunims velis puo kuojiems.

Jug žēnau, ka TĒN būs tīliu:
Omžēns atilsis – kap gēismiesē.
Nieks nepīksēs, nieks nerēisēs –
Net i tēi, kor kiaurā pjuovies,
Tikē būs, sulaiduotē šalēp,
Kap i tēi, kor mīl kēts kēta.

Bet ka pažvėlgi i aukštī,
Negalī dongo atsidžiaugtē.
Kuožnos debesēs – vēs kētuoks,
Kuožnos aukštā lakstous gondros.
I vēsā netrauk tēn, dongou,
Laimie omžēnuo gēiduotē.

Alksniu tū jug tēn nerasem,
Ne tū klevū, ne tū beržu –
Tuokiū baltū kap golbelē,
Kap mergelēs par pērma komonējē
Su žvakeliems, žalēs rūtās
Mažuosē vėrpunčiuosē ronkeliesē.

I jau nieka nebipadėrbsem,
Žuodē – i tuo jau nebištarsem.
Vuo kū būsem čē pasakē,
Dēdlē greitā vēsē užmērš:

Negīven be žmuogaus žuodē –
Tėrpst kap mēgla, nīkst kap dūmā.

Vilniou, 2004-09-17

KARA DĒINŪ ŽĪDKAPIŪSĒ

Poikē, aukštē žmuoniū sūnā
Jumis vēsus čē ištratēna –
Vīrus, muotrēškas, vākūkščius;
Negesintās skalkēs užbierē,
Užvertē akminimis smagēs
I žviroutuoms pėlkuoms žemiems.

Nepalēka niekuokē žėnkla –
Nie mėnkiausiuojē stėibėlē!
I kap tīčiuoms tiktā kelē
Mėnkē medgalē išdīgē –
Ka i žuolie mėnkā težel.
Gal čē kromslē par daug stombē?
Skalkē šaknis gal nujiedē?

Mes i dabā dēdlē tonkē
Laužuom galvas – nesuprontam:
Kam jūs maišiet, kou užkliuvuot, –
Dielkuo jums gīventē neleida?

Nie kaulieliu jūsa gal nebier,
Bet, atruoda, ka vēstėik šaukat
Burnuoms negīvuoms iš žemēs:
„Nepasitikiekēt žmuonims!
Žvierėis nier baisesnē už žmuogo:
Maldas užmēršt, Pondėiva užmēršt,
Tieva muotinas švėntus žuodžius,
Je tik bepruotis kuoks atsirond
I joudėms darbams pakorsta“.

Kapā šauk! A vēsē gėrdam?
A beatmėnam, kāp tratėna
Mūsa žemelie būriū būrius
Vīru, muotrēšku, vākūkščiu?
Šaudē jug tuokēi patis vaikē,
Tuokēi patis žmuoniū sūnā,
Poikē, aukštē ligu lėipa...

2004-08-26

LAIMĒ PUO LĒIPUOMS

Piningā puo lėipuoms degē –
Čiopkem luopėtas ir eišmus!
Išsikasem skrinės auksa
I gīvensēm sau kap puonā.

Alaus, vīna ir arielkas
Būs kap ondėns. Nu kėlbasu
Kamėnūsē traties tik akstis;
Šiepā skeldies nu drabužiū.

Derlės martės aplink pečio
Soksēs – valkēs kap eīvuonā.

Tuolėmausiu suodū vaikē
Pols pri dokterū i kraičiu.

Paskou pasipėls vākūkštē
Kap tēi žėrnē, unkštīems spruogus'.
Apalē būs kap roboilē,
Kap katītē mažē – meilē.

Akiū nedraskīs prakotē,
Nelakstīs su suoduos gagrės,
Lungū nedaužīs susiedams,
Žuodēs nepoikēs nešaudīs.

Vuo jau truobas, mūsa truobas!
Puo klevās švities kap žvakēs.
Longā iš brongiausē stėkla
Patē saulē šauks i vėdo.

Vuo ka jau nukaršem dailē,
Kalnus rieš cėdabra trūbā.
Krīžē aukštē, žvaizdiems spindō,
Mums par umžius kapus sėrgies...

Neguliekem, nedejoukem,
Ka gīvenėms par daug sunkos. –
Čiopkem luopėtas aštriausēs:
Piningā puo lėipuoms degē!

Daubarē, 2004-08-12

ŽEMAITEMS

Čē mes esam – umžiu omžēs.
Pārējē par mumis vilniū vilnis.
Ir aukliejē, i muokē čē vēsēp,
I ruskius, i lėnkus vertē, –
Bet kas buvuom, tas i lėkuom –
Rimtē, užsispirē, kėitē,
Kap tēi külē šalēp keliū;
Svetēmėms – kap ašaka gerklie.

I kap brunginibē dēdžiausējē,
Tėp kap duora muotina kūdikī,
Savōjē žemē i kalba mīliejuom –
Neturiejuom nieka vertesnē.
Ne už dėmuntus, ne auksus
Nieks nupėrkēs nebūtom anū,
Ne joudžiausē baisē jiego
Pasigruobēs ar atiemēs.

Neblėks kalbuos – mūsu neblėks!
Lėksem tik pasaulē klajūnā –
Be garbies, be švėntū vardū,
Tievus pruotievius užmēršē...
Unt tuo – junto – krīpst, bēt vēstėik
Kap užborts – švėnčiausē tēko:
Tuokēs vilnis išturiejē, –
Niekumet išnīktē negalem!

Vilniou, 2004-09-17

Nuotrauka iš leidinio „Gadalaiki“. Ryga, 1984

MARKAVIČIENĖ DALĖ

ŽEMAITĖŠKS RUOMANSOS

Nebatmėno nieka.
Tik raušklys jau renkas...
Ėr akis, ėr žuode –
kap kondis i švėisa.

Nebvuožojo nieka.
Nuors tėrpst tava ronkas,
Paruodiosės plėka
ėr gelontė tėisa.

Tik rodou, kap lapa
begruobstidams vieji,
Tik ons keravuo
ne tik dėina – ėr nakti:
Ons klūpuo po longo
kap kuoks ėšspruotiejės –
No ašaru mona
nebauduos sošlaptė.

Ons vėns toravuo mon,
ka sapnie aš kauko –
Kap paršauta vėlkė –
kraujoujontė šėrdė.
Būk spakainos –
tavės jau senė neblauko!..
Nuors kažėn, a to
kumat nuors moni girdi...

Nestruošisio – nebier
ni dielkuo, ni ož kou.

Mon ruoduos, gīvenėms
tebova tik kinė –
Ne vedo tou sobata
toncio ėšmuokuov...
Tau rasint ne pėrma...
Vo mon – paskutini.

Je kumat regiesi,
kaštanams pražidos,
Pri slėnkstė sostingosė
rītmėtė rasa,
Pavierik – tėik senė
to esi paklīdės!..
Ka ėiesa pargrīžtė
par omžio nebrasi.

KETORĖS ZELKUORIAUS ŠOKĖS

PĒRMUOJI

Aš parėsio, ka neblauksi ėr nebšauksi.
Ka ėėzies sostirės ėiesos ajierās.
Ka po kuojiems bėrs tik spalė auksos.
Bet i širdi lėpta nebatas.

To dīvuosīs – tikė kap budīniuo.
Tiktā gerklė kažkas katoliou...
Ėr ni pats nejusi, ka primīnė
Vardus, kor nobiega patekliuo.

Tebibūs tēp pat. Bet pasėruodīs,
Ka tik retiū kaktuo dėdlė daug...
Ont kelalės, grėistės tava žuodės,
Vėn tik osnis ėr balondas aug.

ONTRUOJI

To paveiziesi, bet nesoprasi –
Ėivu žėidelės sning i pat plaukus!..
Kuožnamė mona širdi atrasi...
Jeigo tuo būsi ėirā solaukės.

Dongos – i kliebi... Saulė – pri kuoju...
Tiktā pavierik – gal juk tēp būtė!..
Vo ta nedielė jau pastaruoji –
Senė bebova viejė tep pūtė!..

Vedo priginsiau lito ėr vieji...
Abruožda vėina kraujo paišisiau...
Vėskou, kam širint nebier nadiejės,
Naktėis padėrbtė dėina prašisiau.

TRETIUOJI

Tež par stėkla saulelė –
Šėšoulietė tīst i skrėta.
Ėr dongos notop pri kelė,
Katrou tėik metu ėto.

Katramė dėlst mona pėdas –
Stėipas i vėršo tik lėipas...
Prapol rūpesnė ėr biedas,
Tiktė lidekā palėipos:

Akminis štivė – nepova –
Prišakie monės rėitiejė...
Vo tavės nier!... Je nebova,
Ka vėsū nuogniausė reikiejė.

KETVĒRTUOJI

Tava akis līn i mona longus.
Žuodiu kvietkas bėrst mon ont krūtėnės.
A tik dieltuo ir tas vakars brongos,
Ka jau kėts bebūs tik po Žuolėnės?!

Bet juk gal tuo kėta ėr nebūtė:
Vies jau kėlst... Ėr šaltis svėlėn kaulus...
Ne rodou – tik pradė tier rogpjūtė!..
Nuors jau dongou beveik nebier saulės.

Tad ėr ruoduos – dzieguorė be balsa
Gen aplinkou tuoki pėlka ėiesa!..
Bet, žėnau, – ruodīkliu neprikalsio,
Nuors ėr dėdlė dėdlė tuo nuoriesio.

Kažkas būs... Bet geriau nežėnuotė.
Neregietė ėr nejostė nieka.
Eitio tuo, kas bova jau, ėiškuotė...
Bet ka sīluos ėtė jau neblėka.

AKMOU SO VELNĒ PIEDO

II DALĒS

DŽERVIENĒ TEKLĒ

2000-āsēs metās „Žemaitiu žemės“ žornala leidiejē parēngē spaudā ēr išleida pērmoujē žemaitiškas eruotēnēs pruzas kningelē – Alītaus rajuona Puniuos miesteliē gīvenontēs poetēs ēr pruzozinikēs žemaitēs Džervienēs Teklēs nuovelē „Akmou so velnē piedo“. Ana sokorta pagal žemaitiška leģēnda, katra pasakuo, kāp gal sosēkluostītē žmuogaus gīvenēms, je ons, ka ēr vēsā tuo nanuoriedams, nažēnuodams, vēina dēina šiuos žemēs maluonomu praded ēiškuotē pri pašuonie golēntē akmēnēis (žemaitiškā – kūlē), katramē sava pīeda īr ispaudēs pats kēpšātis.

Knīngelē bova šēltā sotēkta skaitītuojū. Na vēns iš anū tēik autoorēs, tēik ēr leidieju vēs klausēniejē, vuo kumet pasēruodīs aprašītas istuorējēs tēsēnīs. Anuo ni tuo knīngelīē, ni onkstiau „Žemaitiu žemie“ pasēruodīos tuos nuovelēs īštraukuoms, skaitītuojems nežadīejuom. Bet... Autoorē tēp susēgīvena so nuovelēs heruojēs, anū lēkēmās, ka, kāp pati saka, ta anū tuolesnē gīvenēma istuorējē, einont laikou, lig so kuožno dēino vēs aiškesnē daries, ēr vēina karta ivīka tas, kas toriejē iviktē. Anopris, Ruozalējē, vo so anās ēr Gedvē viel pasēšaukē autoorē ēr jau nabipaleida anuos tuol, kuol ta naaprašē anū tuolesnē gīvenēma knīngelēs „Akmou so velnē piedo“ ontroujie dalie. Anou šemē žornala nūmarīē ēr spausdēnam.

IŠVERSTS IŠ KLUMPIU

Anopris goliejē mamālēs prišēnīkie, ronkas ožmetēs ož galvuos, ēr spuoksuojē par longāli i saulēs pazarus. Dongos bova krovēnā rauduons, matīt, rituo būs viejouta dēina. Laužtuojē kuojē, itverta i lazdiņu kartis, tīsuojē palei sēina kap kuoks rōstgalis. Šalēp luovas asluo goliejē kriokē – bruolis paskuolēna sosiedūsē. Veiziejē vaikis par longāli ēr mēslējē, kad laiks vēs dieltuo slenk. Žmuonis jau bolvēs nusēkasē. Dabar vīrā tēkriusē dērvas ar. Mosiet jau ēr rogē pasietē. Kap gerā būtom ētē paskou plūga, karts nu karta sobrēngont arklīus. Žemelē vērstom ēš puo nuoraga kap ežera vēlnēs, aplīnkou lakiuotom kuovarnē, sekiuodamē paskou ar-

Vlado Gaudiešiaus nuotrauka

tuoji, kērmēnus nu vagūm ronkiuodamē. Bet dabar Anopris ton galiejē tik sapnūtē ar ožsēmerkēs prisēmintē. Nuors mēslēs ēr nabibova tuokēs skaudēs, kap ton prakeikta panedielnīnka, vo ēr puo tam...

Kas bova tou dēina ēr puo tam, ons ni pamēslītē nanuoriejē, bet ēr atsēkratītē tās prisēmēnēmās namuokiejē... Ka sogrižēs ēš Ločīnskē svērna pasēšnekiejē so Petruonē, goltē žēnuomās nabejē. Nabibova laika, vo ēr ožmēgtē vargo ar būtom galiejēs. Jug prižadiejē Ločīnskems, kad atsakīs gaspadoriou sava vēita ēr taisīsēs veselē. Kāp ons ēšaiškins gaspadoriou sava išejēma ēr kāp tā veselē taisīsēs, nīkāp nanumanē. Pērms ketēnēms bova druožtē ēš Paežerīūm naatsēsokont, tuoliau nu Gedvēs, nu anuos bruoliu ēr tievūm. Rasiet pavīktom i kuoki miesta pasēdoutē, vo rasiet i Amerika ēšvažioutē... Bet tēi ožmēslā bova naaiškē ēr natēkrē. Ligo par mēglas patraukē arklīūm soveizietē. Atejē pri posrītēs kap drēgnīu apsējēdēs. Gaspadēnē nudelbē skersuoms – ar napagērīngs. Gaspadorios ligo ēr pasējoukē – matīt, tuolēi merga lidiejē, kad tuoks apsēmīguojēs. Šēp a tēp... Lēnus šēndēin reikies somerkētē.

Vēsa posdēini abodo so gaspadorio darbavuos: vežē pri lēnmarkas nukērstus alksnius ēr nušokoutus lēnūm pīedus. Puo pēitu balēka tik sumestē anus i ondēni, apkluotē nukērstās verbās ēr apkrautē akmēnēmis, kad pīedā būtom apsēmtē. Toukart ta bieda ēr atsētēka. Nešē akmēni i prūda vēdori, kuojē nuslīda tarp šakūm, akmou ēšsprūda ēš nagūm ēr nukrēta ont kuojēs. Dēdēlē skausma ni napajota, tik kuojē kažkap apkaita ēr šērdēs apsala. Vo ka pradiejē krapštītēis i kronta, pajota, kad kuojēs primintē nabgal.

Gaspadorios šēp tēp padiejē nušoukoutē lig ratu, parvežē pri klietēs ēr pašaukē patē. Ta paraitē kelnēs ēr nusprēndē, kad kauls būs lūžēs – nakētēp. Tad ēšsiuntē doktēri pašauktē senuosēs Vaurienēs, katra suoduo geriau ož kētus lēgas ēšmanē ēr visuokius vaistus žēnuojē.

Buobotē natroka atpūškoutē krežio nešēna.

– No vo kas tavi, tuoki jauna ēr dēkta, ēš klumpīu ēšvertē? Ruodīk kuojē ēr pasakuok, kāp tas atsētēka.

Šnekēna Anopri, pati čēpnuojē ēr maigē anuo kuojē. Vaikis inkšētē pru sokoustus dontis.

– Pakēntiek, pakēntiek, tujau sotvarstīsem, kad mažiau skaudietom.

Pasērausē sava krežīē, ēštraukē botelka ēr maža skleinīncelē, katron pīpīlē kažkuokē trunka ēr sogērdē vaikiou. Matīt, žuolēs

bova šnapšė ožpėltas, diel tuo skausmos apmažiejė. Puo tam prisakė gaspadėnė paėiškuotė senūm abrūsu ar šėp skōrliu, tik kad čistė būtom. Pu tuo gaspaduoriu lėipė atneštė tėisiūm lazdu. Apviniuojusi kuojė audėklās, itaisė anon tarp lazdu ēr surėša lėipas karnuoms.

– Ruoduos, kad vėins kauls tier lūžės, sogis, šuoktė dar galiesi. Bet pagolietė rėks ēlgā. Vo je vākščiutė nuoriesi, ta tik so kriokės. Darbininka dabar ēš tavės nier.

– Ta kumet aš ēšgīsio, ciuocelė?

– Jauns esi, ēšgīsī. Puo kuokiūm ketoriūm nedieliu lazdas galiesi nujimtė, bet kāp vakščiوسي, nagalio žėnuotė. Pats matīsī...

Skausmos kuojuo ēr Vaurienės žuolės ožtėmdė Anoprė galvuo didliouji rūpesni aple veselė. Gaspaduoriu grīžos puo darbūm, pasėprašė ont rītuojaus ēšvežams i tieviškė.

Tėp tatā ēr goliejė mamalės prišėninkie jau tretī nedielė. Baisiasė pakīriejė ba darba drėbsuotė. Dėl tuokė bovėma vėsuokės mėsłės nadevė ramībės, linda i galva, griaužė šėrdi. Vo pasėšnekietė nabova so kou. Nie mamalė, nie bruoliu aple Gedvė napasakuojė. Kāp ons galletom tuokios dalikus pasakuotė!? Eš sarmatas natorietomi kor akiūm dietė...

Bet kažkuoks palėngviejėms ligo ēr atejė... Veselė nosėstūmė, vo rasiat ēr vėsā ēšėra. Kam Ločinskems rėk raiša žėnta? Vo lauktė, pakuol ons ont kuojuo atsėstuos, nabibova laika. Gedvės padiejėms natroks i akis ēšlīstė. Gedvė... Kažėn, kon ana mėsłėj? Tikriausė lauk, kad ons ēšgėjės nusėves anon pri šliūba. Nasolauks... Dabar Anopris tēkrā žėnuojė, kad ons so Gedvė nažaninsės. Vo vakūtielis?... Aple ton užsėmėslėjos vėina nakti Anopriu ligo kuoks dīglis šėrdie atsėrada. Gedvė kalta, kad prilėpa pri anuo kap kėbris pri šonėis oudėguos. Vo ons pats? A reikiejė muonitė jauna mergelė, dar tėik pruota tatorėntė? Kalts esi, kalts, – skombiejė kažkor šalėp galvuos, ligo svėrplis būtom pri ausėis grėižės. Kāp ons ton nakti nuoriejė, kad šalėp būtom kas nuors, kam galletom sava šėrdi atvertė. Rasiat ēr ton spīgli tėp būtom ēštraukės. Eš narada sava prisėmėnėmus kėta žmuogaus, kāp tik Ruozalėjė. So anuo aplė vėskou būtom lėngvė pasėšnekietė. Ana ta jau žėnuotom, kāp vaiki pagoustė, kon patartė. Atsėmėnė Anopris, kāp ana lėipė biegtė ēš Paežeriūm. Naklausė, nabiega – še dabar ēr tor... Bet Ruozalėjės naprisėšauksi... Kap ēr Petruonės... Puo tuo pasėrokavėma pri klietelės napriejė pri anuo. Vākštuiuojė pruo šali, kap pruo nagīva dākta, akis nudūrosi.

Vėina litouta dėina i Braukliūm kėima isoka raitelis. Ka mamalė īvedė i prišėninkė Ločinskė Vacluova, Anopris siediejė ēštėisės ont soula sotvarstīta kuojė ēr vėjė šniūra.

– Vo, Anoprieli, če žmuogos ēš Paežeriūm atjuojė tavės aplonkītė. – Eš palėka anoudo vėino do.

Anopris, sviati pasvadėnės ont soulo, nusėkraustė i luova. Vacluovs nusėtraukė nu galvuos keporė, apžvelgė prišėninkės lobas, pašokėnė gūnė ont luovas, Anoprė apraišiuota kuojė ēr pīda, katra bova apauta soluopīto vėlnuonė žekė, ēr pajota, kad tas pėktoms, katrou persėjiemės ēšjuojė ēš nomūm, aptėrpa, apmažiejė. Anopris siediejė ont luovas kap niekor nieka ēr tiliedams vėjė šniūra. Ruoda pradietė palėka svietiu.

– Tatā pabiegā, mergėninkė, – nieka geresnė nasogalvuojė Vacluovs.

– Je, kuojė nusėlaužiau, puo pažastė pasėkėšau ēr pabiegau, – atvertė Anopris.

– Vo kap sosėtārėms? Juk prižadiejė.

– Ar aš sakau, kad naprižadiejau? Bet mon ruods, kad so kriokės sava veselės naatšuoksio. Pats matā...

Vaslis viel isėspuoksuojė i apraišiuota Anoprė kuojė, i kriokius, katrėi stuoviejė pasėinie. Ta kuojė bova nagīva, panaši i rōstgali. Je, je džiaugsmos nadėdėlis – pagalvuojė.

– No ēr kėik tėp golėniesi?

– Vo kon aš žėnau? Pakuol sogis. Pakuol pīda galieso primintė. Rasiat kuoki mienėsi, – bėški pamalava Anopris.

Svetīs pasėkasė pakauši:

– Mienou īr daug. Vo kon Gedvė pasakītė?

– Kon matā, ton ēr pasakīk. Kažėn, a raišos vīrs anā būs rėkalings? Kap ēr tamstuoms vėsėms...

Anopris naklausėniejė nieka: nie aple naujīnas Paežeriūsė, nie aple Gedvės gīvenima, nie aple Daugielas nomus. Ruoda nutrūka, ēr svetīs sosėvertė atgal.

– Kuo tas žmuogos nuoriejė? – raiteliu ēšjuojos pasėtėrava mamalė.

– Gaspaduorios atsiuntė paklaustė, ar gīn kuojė. Ligo nuorieotom, kad kėta meta viel pas anon grīžtiu, – somalava Anopris.

– Eš, eš, – plasteliejė ronkuoms Brauklienė. – Ni namėslīk! Ožteks, ka svėkata diel anuo guobšoma padiejė. Dar nažėnė, kuoki ta kuojė būs, ka lazdas nujimsem.

– Natorietomi piktė, mamalė, ont gaspaduoriaus. Juk atsėskaitė so munim teisingā, kap ka buvuom soligėn. Vo diel kuojės aš pats kalts – nareikiejė ožsėžiuopsuotė.

Dabar, ka galva jau bova prašvėsiejosi, Anopris kažkelinta karta pamiegėna prisėmintė, kap tēn vėskas atsėtėka. Jiemė alksnius ēš krūvuos, svaidė ont plūdorioujėntiu lėnūm. Vākščiujė aplink lėnmarka ēš vėsūm posiu, kad gerā oždėngtom. Ka reikiejė vėdori ožklutė, ožsėlėpa ont imestūju i vondėni. Eš lėntalė skersā prūda tėp ožstūmė. Paskiau ont tuos lėntuos kelis akmėnis ožtėmpė. Na vėins dėrba, abodo so gaspaduorio. Tik ton vėina akmėni ēr bareikiejė ožkeltė. Anopris ožsėmerkė ēr ligo veiziejė, kāp ons kel nu žemės natėp dėdėli, jouda, apvali akmėni. Kažkuoks sunkos ēr napatuogos pajimtė pasėruodė anam tas akmėnātis. Bet Anopris pėrstās apčėpnuojė šuonė doublelės ēr pamėslėjė, kad ēšlaikis, vo kėta ronka pakėša puo apatė. Ruoduos, dėktė laikė, vo ēšsprūda bjaurībė ēš nagūm kap tik tou mėnota, ka ons bova pakielės kuojė naujem žingsniu. „Nagierės bovau, diel tuo kėpšos na puodėška, vo akmėni pakėša“, – pasišaipė pats ēš savės... Palauk, palauk, – kuokės tuos doublelės bova – ligo dvė, ligo trīs? Ar tik nabūs pėktuojė ipiedintas? No tuos mėsłės vaikiu nu pat plaukūm lig skaudontės kuojės vėrpolis nuslinka. Anopris jau žėgnuotėis nuoriejė – atstuok, pėkta dvasė! Tatā ontra karta būs ana Anopriu pasėtarnavosi. Nuoriejė ēšsėskotė nu sava naduora darba – vo, aš tau ēr pagelbiejau. Anopris pamėslėjė, kad nu goliejėma jau blūdītė pradėd...

Eš tēkrūju, a jau tėp gerā bova anam ton Gedvė muonitė? Eš pats sau toriejė pripažintė, kad ne tėp jau ēr prastā. Pėrmiausė šėrdi gluostė tas, kad Gedvė, pati gražiuojė suoduos mergelė, pri anuo linkst. Kėta vertos, krotiejė pėktoma kėrmėns priš anuos bruolius: veizat, ganuot, sekuiuojėt, vo še jodom – nieka nagalėt padarītė! Īr tėp, kap aš nuoro.

Vo tēi slaptė sosėtėkėmā... Gražė bova sosėtėkėmā, rasiat diel tuo, ka slaptė. Rasiat diel tuo, ka Gedvės plaukā slīda terp pėrstu,

(Nukelta i 56 p.)

(Atkelta iš 55 p.)

kap eššokoutu lėnūm saujės, ka i akis kap i židra dongo veizietė galiejė, ka borna kvepiejė žemougiems... Rasiet diel tuo, ka sosėtėkosi čiauškiejė kap žvėrbliis – vėsa Ločinskiu givėnėma ešpasa-kuojė. Ir mīloutėis okatni bova. Meili, paslonki. Tik puo tūm pasēmīlavėmu ons nažėnuojė, kon anā sakītė. Vėins rūpėsnis tabova – kā grėtiau anon lig nomūm parlīdīetė... Ni napalīginsi tuo džiaugsma, katron so Ruozalėjė patirė – na nu miliejėmuos, nu pasėšnekiejėmu. Ruozalėjė ons kap žmuogos rūpiejė, vo kon duora ėr proutinga galiejė anam pasakītė ta pėimenė?

Dabar, spuoksuodams i prišėninkės balkius, keikė sava dorno- ma. Kuoks nalabāsis nūnėšė anon i Ločinskė svėrna? Jau vėn tas, ka Gedvė i vakarieli atejė ba bruoliu, toriejė itarėma sokeltė. Ka šonkindams paklausė, kor tēi anuos aniuolā sargā, ta nosėjoukosi pasakė, kad ešjuojė i kėta suoda mergūm ėiškuotė. Vo je rimtā – ir pavadinė i Gaudotius, i poseserės pintovės.

- Vo tavės ar navadėna?
- Vadėna, bet aš nanuoriejau.
- Dielkuo tatā?
- Kon aš dėrbsio? Juk tavės tėn nier...

Ėr trumpam prisėmetė pri anuo vėso lėimėnio. Vo anon kap me- do patepė tēi žuodė ėr tas prisėglaudėms.

- A galiesio tavi palīdīetė? – sošnėbždiejė i ausi.
- Je nuoriesi... Tuo ėr klaustė nareikietom...

Nieka ons naītarė ni tumet, ka rada anon balaukont ož Jundola daržėnies, ni kelio ėnont, sosėkėbos, sosėglaudos, ni Ločinskė kėimė, kor ni šou navompteliejė, ni svėrnė, kumet ont luovas sie- diejė apsėkabėnėn. Ni tumet, ka svėrna doris atsėdarė ėr tarpdorie ešdīga Gedvės tievs, Anopris nasoprata, ka vėskas bova eš onksta somėslīta. Kor bova anuo pruots ėtė i svėrna? Tėkrā, ka Dėivalis nuor žmuogo nubaustė, pruota anam atem...

Bet baisiausė žėnė ešgėrda puo tam, puo ešbarėmu ėr ešaiškė- nėmu.

– Je jau abodom tēp gerā ir, žaninkėtavuos. Ėr grėtā! Diel tuo, ka lauktė nabgal. Vākou rėk tieva, vo anuo muotinā – vira, – kėitā pasakė Ločinskis.

- Vākou? Anopris nasometė ont greitūju aple kuoki vāka ons šnek.
- Kuokem vākou? – naėškėntė naėšsėžiuojės.

– Vo tam, katrou pasėdėrbuotav. Kuoks būs, dar nažėnuom, – atvertė tievs.

Tēi žuodė Anopriu kėrta i patius pašėrdius. Šėtā kāp ir?!.. Bet Gedvė anam nieka nasakė. Je būtom pasakiosī, ar ons ėe siedie- tom? Patraukė alkūnė eš Gedvės ronku, bet ta napalėda... Vaikis jota, kad anuo vėdos pasėšiaušė kap kuoks ežis. Jug anon apgava! Apmuovė kap paskotėni dornio! Ėr puo tuo dar nuor, kad ons so Gedvė žanintomės. No jau nē – tuo nikumet nabūs! Pėrma mėslės bova šuoktė, nustumtė sienī nu tarpdorė ėr pabiegtė. Bet Gedvė siediejė šalėp, kėitā isėkėrtosi i anuo alkūnė. Tievs nu doru pasėt- raukė, vėituo anuo ešdīga muotina. Anopriu ėr kuojės, ėr šėrdės sostīra. Nuors pabiegtė eštėrpa, vo kėtūm mėslīu galvuo nabatsė- rada. Balėka siedietė ėr klausītėis pamuokīmu, kāp ons tuoliau tor tvarkītė sava givėnėma. Šėndėina atsėsakīs tarnīstės pas Daugie- la, rītuu atės pas Ločinskius, sosėtars kumet ėr i katron bažninčė važioutė ont puotėru. Rasiet, indolta reikietom, bet ar sokrapštīs pėningūm. Vo je nē, reikies ožsakus skelbtė. No, aple tou anoudo so muotino dar pamėslīs. Puo veselės katron laika tories pagīventė

ėe, Gedvės nomūsė, vo tuoliau – būs matītė.

Pakuol tuos kalbas bova varėniejemas, švėstė pradiejė. Anop- riuo ruodies, kad ons ir sopončiouts ėr soraišiuots, ont sava givė- nėma nabtort nikuokiuos valės. Atsėstuojes nu luovas, nusėportė- na ligo šou eš ondėns ešlīndės.

– No, žėntieli, lauksma tavės rītuu, – pasakė Ločinskienė, pa- sėtraukdama nu doru, tuokio bjaurio balso, kad tēi žuodė lig šiul tabskombiejė Anoprė galvuo – tėik anūsė bova kartielė, grasėnė- ma ėr naapīkontas. Ar pu tuo ons galiejė tėn grīžtė? Nagaliejė ni ož kon! Ėjė kap gėrts par nuganītas paežeries pėivas ėr dėrvas. Jau švėta. Bova vaiskos rīts, vo anam pasaulis atruodė ligo mėgluoms apraukts. Galva bova toštī, šėrdis sunki. Prisėkapstės lig Daugie- las svėrna, sunkė atsėsieda pri kamaras doru.

– No, šėndėina dar prastumsio, dėrbsio ligo niekor nieka, vo nakti dingsio eš Paežeriūm, – sometė toukart.

– Šėtā ėr dingau, – liūdė pasėjoukė pats eš savės. – Natuolėi tanubiegau.

Dėinas bova apniokosės, naktis ėlgiejė. Vakarās Anopris lioub sunkė baožmėgtė. Šėp tēp ožsnūdės lioub sapnoutė sunkius sap- nus, katrūm rītmietie nagaliejė prisėmintė. Vėina karta sosapnava Ruozalėjė. Ruoduos, sied anoudo paežerie ont priskolpta ėr šne- kas. Eš vėsuos tuos ruodas atsėbodės atsėmėnė tik tus muotrėš- kas žuodius:

– Ožteks tau parkratėnietė ton, kas bova. Mėslīk, kāp būsi tuo- liau.

Par ton sapna Anopris nuoriejė Ruozalėjė apkabintė, bet ta ešslīda eš anuo ronku, atsėstuoje ėr nuejė ežera vondėnio tuolin, vės mažiedama ėr mažiedama, pakuol vėsā prapoulė migluosė.

MUOTINA ĖR DOKTIE

Rītmietiu ešaušos Ločinskiu truobuo bova ligo puo pagraba. Gedvė tūnuojė kamaruo puo patėlās ni namėslīdama keltėis. Tievs, naėšmanidams kuokė darba nusėtvertė, slonkiuojė puo kėima. Lo- činskienė apejė žīgius, ožmaišė vīrams katėlāti posėnės kuošės, katron kėrta tik Vaslis so Bladio – anoudo aple naktėnės derības dar nieka nažėnuojė. Puo posrītės abodo bova ešsiustė avėžėinas artė.

Muotina siediejė pri stala, alkūnė pasėriemosi ėr koskelės ker- tė gaudė rėitontės ašaras.

– Kuo smorgliuojīs, kuo nadžiaugīs? – bombiejė tievs. – Juk vėskas ėn tēp, kap bovā sogalvuojosi.

– Nustuok! Mona šėrdis jau ėr tēp plīšt... Ar tatā tuokiuoms pėrsīlībuoms aš sava doktėrelė augėnau, – pratrūka vėso balso Ločinskienė.

– Tpfu! Tūm buobu praskīdėms! – nusėspjuovė vīrs ėr, trėnkės durīm, išejė eš truobuos.

Muotina, lėkosi vėina, siediejė pri stala ėr kūkčiuojė – liūdnas mintis neje eš galvuos. Eš tėkrūju, a gerā anėi somėslėjė? Kuoks tas žėnts būs? Kad gers darbininks, eš Daugielas gėrdiejė. Tik ka- žėn, kāp so momis sotars? Kāp so Gedvė sogīvens? A mīlies, a guoduos anon kap sava muotrėška? Šėrdės muotinā gielė – nuja- tē, kad gera eš tuo nabūs. Vo nu žmuoniūm kalbūm naapsėginsi: matā, Ločinskė dėdės nešies, vo žėnta tik tuoki tagava. Vo je dar ešlīs i vėršo, kad Gedvė nabvėina... Ne, ne, rėk grėtiau apžanindin- tė. Pakuol vāks atsėras, pakīries buobuos leīžovės maltė...

Ontruojė dėina jau eję i vakara, vo Anopris vės nasėruodė. Gedvė siediejė pri longa kap ont ilu. Muotina vākštuiuojė ligo so akmėnio ont šėrdėis. Saulė nusėlėdos, tievs ešsiuntė Vacluova pašauktė ton manerkī. Bet Vacluovs parejė vėins.

– Nier anuo. Vakar kuojė nusėlaužė. Daugielā eš pat rīta ešvežė anou pas muotina.

Parbalosi Gedvė eššuoka pro doris i kėima. Muotina plasteliejė ont soulo. Virā, sosiedėn ožstalie, veiziejė vėins i kėta – kon darītė? Ont galū gala tievs pasakė:

– Rėk palauktė. Puo kuokiūm dvėjūm niedieliu nuvažiousem, paveiziesem. Rasiet pats kuokė žėnė atsiūs. Ėk, muotin, Gedvė parsėvesk, pasakīsem, kad nier če kuo galūm darītėis.

Gedvė nu tuos naujinas šėrdi sosoka. Ka atejė muotina, vuos pastuoviejė, i žiuogrius ešėkėbosi.

– Nasomėslīk žliumbtė ēr rūpintėis, jug nanūmėrė tas tava Anopris. Pagolies korin laika ēr ešgīs. Tievs so Vacluovo nuvažious aplonkītė.

– Ėr aš važiousio, – pasėšuovė Gedvė.

– Tuo batrūka, kad laktītomi i svetėmus nomus navadinta. Napri-der tau tēn važioutė. Geriau sava svėkato rūpinkis.

Svėkata eš tėkrūju bova prasta. Vākštuiuojė parbalosi, valgītė nanuoriejė. Kad ēr maža kōsni i borna ided, bet ē tas šuokst atgal... Naktis atruodė baisė ēlgas, nagaliejė ožmėgtė nu sava bagalėniu mintiūm. Kāp ons tou kuojė nusėlaužė? Dabar tėkriusė gol, paētė nagaliedams, ēr skaud mosiet smarkė... Vo ana če vėina so sava biedo ēr gelontė šėrdė – kas būs, kumet būs? Ėr anam padietė nagal, vėins tor kėntietė...

Gedvė varė eš galvuos bjaurės mėslės. Nanūmanė, ka pati bjauriuojė dar naėšlinda. Jauna, dorna tabibova, kad soabejuotom, a tas Anopris nuor so anou žanintėis. Nagaliejė nanuoretė, kėtėp a būtom anon muonėjės... Ėr mergelė varstė, parkratėniejė vasaras prisėmėnėmus. Vo anėi bova tuokėi grāžė – vėinintelė pagouda naktėmis, kumet mėiga nagaliejė prisėšauktė...

Šėtā ana ēn paežerė, mamūnės bažnincėnio kreželio nešėna – rėk pririnktė žuoliūm vaistams, pakuol pėivu dar nanušėinava. Žuolėlės pažintė anon ešmuokė mamūnė ēr senuojė Vaurienė. Tad ēr skainiuojė pakrūmalės juonažuolės, rinka eš vejuos čepruonus, padėrviūs eiškuojė kvepontiūju ramoniū, rogiūsė pešiuojė vuosėlku žėidelius... Gerā, ka laiko atejė. Ontā Daugielas pėivuo jau darbujės pjuoviejė – pats gaspadurius ēr Anopris. Ana stuoviejė ož krūmaliū ēr spuoksuojė i vaiki, katros anon tēp grāžė šonkėna gegožėnie pas Jundola. Ėr dabar Gedvė dėdėlė patėka i anon veizietė. Ejė, palinkės i prišaki, ešsėžergės, platė dalgio muosoudams, palėkdams ož savės tėisiuo pradalgie dailė sogoldīta žuolė. Matė, kāp pėivas galė abodo virā dalgius braukė ēr kėto pėivas pakraštio grīža atgal pri krūmu. Tumet ana pasoka ont anūm. Tičiuoms eję eš palėngvo, lai žėna, ka ana če bova, kad anon matė.

Anopris tėkrā anon matė. Jau vieliau, ka lioub sosėtėktė pri kumpuojė berža, vės lioub prašītė:

– Apsėviniuok bezus aplink galva, tēp kap ton dėina, ka pjaudams pėivuo tavi matiau. To bovā panaši i karaliaus doktėri eš pasaku.

– Ėk, ėk... Ėr dielkuo i karaliaus?

– Dieltuo, ka so karūno.

Ana joukies, bova kontėna tās žuodės. Tou karta Anopris pats pajiemė anuos sopintus plaukus ēr apviniuojė anus aplink galva. Tėi slīda, ēr vaikiis nieka nagaliejė padarītė.

– Nustuok, navark, nieka naėšės. Kad vainėks ont galvuos laikīto-

mės, spėlgū rėk, vo aš če anūm natoro.

– No ēr narėk, – šnabždiejė Anopris, apkabindams anuos pėtius, lūpuoms nutvėlkidams kakla, vo blakstienuoms žondus...

Kuokiūm tik žuodiu ons anā naprišnekiejė, kuokės tik vardās navadėna... Nu tūm kalbūm sala šėrdės, sėlpa ronkas, kuojės... Mergātė pati nasosėgaudė, kas so anou dedas. Apkabinta par lėimėni tvėrtūm vaikė ronku, ožmėršosi sarmata, pati glaudies pri Anoprė ēr lėda anam atsegiuotė marškėniūm apkaklė, gluostītė kuojės gėlė puo sėjuono ēr bočioutė vėsor... Kažkas šėrdie ligo ēr šnabždiejė – narėk, napasėdouk, bet priešintėis tam anā naožteka stėpribės...

Galūm galė atėjė ta dėina, ka bruolis bova pasiūsts i Anoprė tieviškė. Gedvė aple tou nieks nieka nasakė. Tēp sogalvuojė muotina, ka Gedvė ba rėkala narūpintomės balaukdama. Da nažėnė, kuokės naujinas parneš Vacluovs eš tuos keliuonės. Papasakuotė vėsomet sospies. Ėr Vacluovou bova prisakīta nieka seserė naaiškintė. Parjuojės pėrmiausė so tievās tor pasėšnekiejė.

Jautė muotinas šėrdės, ka naujinas nabūs geras. Ka tik sūnos pasėruodė nomūs, pasėsvadėna anou alkieriou ēr lėipė pasakuotė. Anuo kalba muotinā pasėruodė dėdėlė trumpa ēr naaiški, ta pati pradiejė klausėnietė:

– Kāp ons tavi priijemė?

– Kap žmuogo. I pasėlabėnėma atsakė, ont soulo pasvadėna.

– Ar pasėdžiaugė tavi pamatės?

Vaslis pasėkrapštė pakauši:

– Napasakītiu. Mon pasėruodė, ka nabovau laukams svetīs.

– Ar ons vākštuiuo nuors kėik?

– Tuo namatiau. Ont luovas siediejė. Pri luovas kriokė pastatītė.

– Vo kumet ketėn ba kriokiu vākštuiuotė?

– No, rasiat ož mienesė... Tēp ons mon sakė.

– Vo aple Gedvė ar bėnt paklausė?

– Ne, nieka naklausėniejė.

– Vo to pats a pasakė, kad Gedvė anou rūpėnas, ka žėnuios lauk?

– Klausiau, kon Gedvė pasakītė.

– Vo ons?

– Saka – papasakuok, kon matė. Saka, kažėn, ar anā būs rėkalings raišos virs.

Ločinskienė, žėnuodama sūnaus būda, pradiuo dā pamėslėjė, ka diel vėskuo kalts Vaslis – siediejė tuo Anoprė kamaruo ont soulo kap kuoks kelms, pėkts ēr pasėpūtės, nieka duorā napaiškėna. Nier dīva – jug dėdėlė nanuoriejė tēn juotė. Tėkrā būtom bovėn geriau, je tievs pats būtom važiavės, bet tas – ni eš tuola... Kam gal būtė maluoni tuoki keliuonė? Juk ēr Vaslis galiejė pasėšnekiejė žmuonėškā, ba prikaišiuojimu, ba pėktomu. Bet kor tau... Ons jau naėšlaikīs... Muotina sunkė atsėdoksiejė.

– Na kažėn kon eš tava pasakuojėma tasopratau. Rasiat pasėruodīs tau ni šėp, ni tēp, bet paklausu tavės, sūnau, kap soaugosė vaikė, katram jau mergātės tink. Kāp tau pasėruodė, a Anopriuo Gedvė bėnt kėik rūp?

Vacluovs atsakė naabejuodams:

– Žėnuomās, ka narūp. Kėtėp a būtom ešvažiavės eš Paežeriūm niekam nieka nasakės?

Nabreikiejė muotinā nieka daugiau baaiškintė. Soprata, ka anuos plans sotvarkītė Gedvės ēr Anoprė gīvenėma noejė viejės. Sorėšta

(Nukelta i 58 p.)

(Atkelta iš 57 p.)

vīra pri altuoriaus nanuvesi... Tik k̄ap ton Gedv̄e reikies pasakītē?

Vo pasakītē vēstēik reikijē. Vakarē, puo vēsūm žīgiu, nuejē i dokterēis kamara. Gedv̄e jau bova atgolosi. Muotina atsēsieda unt luovas. Papasakuojē, ka Vacluovs aplonkē Anopri, ka ons gol sotvarstīto kuojē, ka vākštīuotē pradies tik puo mienēsē ēr dar nažēnē, k̄ap vākštīuos, rasiēt palēks ē raišos. Ar ana nuories ož raiša ētē? Vo je ē nuēs, kuoks būs anūm gīvenēms? Ēš raiša vīra darbēninks nakuoks, rasiēt ni dounas šēiminā naoždērbtom. Vo daugiausē abejuoniū dieltuo, ar Anopris banuor so Gedv̄e žanintēis. Je nuorietom, pats ēiškuotom, k̄ap pasēmātītē, vo dabar ni gerū dēinū naīdevē...

Gedv̄e klausies pastīrosi, napastraukē muotinas ni karta. Ana dā nasoprata, kor lēnk mamūnē. Ar na pati pamuokē, k̄ap atsēvēliuotē vaiki i kamara? A na patido so tievo nutarē, ka anoudom rēk apsēžanītē? Bet ana jauties kap perkūna trēnkta, nagaliejē ni žuodē ēštartē, tik jota, k̄ap vēsa karštis ēšpilē ēr delnā soprakaitava. Nu paskotēniū muotinas žuodiū ožtēra šērdēs. Tuo ēšgērstē ana nasētēkijē. Akis paplūda ašaruoms. Muotina aptēla, bet ēš kamaras ēšētē naskobiejē. Ana jota, ka doktie kriuk – tīkē, ba garsa, bet narada žuodiū, katrēi anon pagoustom. Jota, kad ēr pati gal ašaruoms pratrūktē. Tomsuo sosēiškuojē Gedv̄es ronka – ta bova šalta ēr driegna.

– Ak, naēšmanau, doktērelē, kon tau dabar pasakītē... Aš pati kalta, ka valēs tau par daug daviu, ka apgavīstiem tau vīra nuoriejau itaisītē. Je Anopris tavi ēr pajimtom, kažēn ar torietomi laimē gīvenimē... Vo sakik, ar ons kumet nuors onkstiau tau bova ožsēmēnēs aple žanatvē, a žadiejē so tavēm žanintēis?

– Vedo aple žanatvē našēkiejuov, – pruo ašaras pasakē doktie.

– Tad a reikijē jodom skobietē? A to nažēnuojē, ka ēš tuo vākā atsērond?

Gedv̄e tiliejē. Ēš tēkrūju, a ana nažēnuojē? Žēnuomās, numanē arba bēnt nujautē. Mamūnē tūm dalīku anā nikumet naaiškēna. Kon na kon lioub ēšgērstē mergas ēr muotrēškas šnekont. Bet, būdama so Anoprio, nikumet aple tou nasosēmāstē. Vo ons mosiet žēnuojē. Rēk paklaustē mamūnēs. Bet paklaustē naspiejē, ta pradiejē pati:

– Anopris ton žēnuojē. Visuokēs kalbas aple anon suoduo sklonde. To nabovā pērmuojē, katrā so anou tēp atsētēka. Ak, kalta eso, ka tuo tau onkstiau napasakiau. Bet jug nažēnuojau, namēslējau, ka to so anou vadiuojīs.

Muotina atsēstuojē, pagluostē doktērē galva ēr ēšejē. Nuoriejē pasakītē „mēiguok“, bet pati soprata, kad Gedv̄e dabar naožmēgs.

Ni rūpesnē diel Anoprē lēguos, ni ēlgesē napalīginsi so tou, kas ton nakti diejuos Gedv̄es šērdie. Apgauta, vēsūm apgauta – muotinas, tieva, bruoli, vo baisiausē – Anoprē, tuo patēis, katros anā atruodē geriausis, stipriusis, patēkēmiausis. Šētā k̄ap būn gīvenimē, je vēsās tēki... Bet geromo natēkietē nieks Gedv̄es namuokē. Nomūsē mergātē vēsē bova gerē, anon lepēna, anou džiaugies, rasiēt ēr poikavuos – ton Gedv̄e jota ba žuodiū. Nieks anuos ba rēkala nabarē, nikumet nieka naprikaišiuojē, zbētкус lēngvē duovēnuojē, pri sunkiūm darbūm nasiuntē, skaniesni kōsni lioub pakēštē, dailiesni drabuži atēdoutē... Dar ēr dabar ana nasosēgaudē, ka gīvenēms tories pasēkeistē ēš pagrindū. Šēn valonda namēslījē nie aple mamūnēs šērdgiela, nie aple būsēma vaikieli. Anon draskē pēktoms, apmauds, pavīds ēr baisiausis šērdēis skausmos. Prisēmēnēmā vēns par kēta linda i galva. Anēi kieli itarēma, ka Anopris ēš sosētēkēmu so anou galiejē eitē pas kētas mergas ēr

anuoms sakītē tus patius žuodius, vo rasiēt ēr meilesnius... Rasiēt ēr aple anon pasakuojē, rasiēt dā ē joukies ēr tīčiuojies ēš tuokiuos avēis... Ēš giedas mergātē dvasē gniaužē; bet juk pati kalta... Juk pati lioub lauktē, kad pagērtom anuos gražoma, jaunistē. Puo tuo anon ligo kuokēi sparnā lioub pakeltē i padongēs. Vo padongie žēbiejē mienou – tā jauns, tā pēlns, tā ēšblokēs delčiuos ragielis rītūm posie vēš ēžera. Tas mienou lioub somaišītē anuos pruotielī so vēsam... Ar na mienēsēina sogundē anon siedietē ont kronta, ka Anopris maudies ēžerē puo šēinapjūtēs, ka vadēna anon i vondēni paplaukiuotē... Žēnuomās, i ēžera Gedv̄e nejē, nuors plauktē ēr muokiejē – k̄ap namuokies, jug gēmosi ēr augosi ir pri ēžera?! Bet nagaliejē ana būtē vondēnie šalēp plēka vīra – tēik pruota dar ožteka... Bet puo tuokiūm vakarūm ana lioub sapnoutē īstabius sapnus... Ēr plaukiuojē so Anoprio, ēr glausties pri anuo vondēnie, ēr jota naapsakuoma, napažinta jausma nu anuo ronku ēr lūpu... Ton nakti, ka goliejē anuo kliebie pri kumpuojē berža, dongou tēp pat švēitē mienou, ēžera vēlnelēs šnariedamas plakies i kronta, vo šērdēs tēra nu vaikē glaustīmuos ēr žuodiū... Bet tuokē džiaugsmā kap sapnūsē tou karta napajota. Kažk̄ap natēkietā anā patē vēskas atsētēka. Ēr šēndēin ana nagalietom pasakītē, kuo tumet ašaruojē...

– Narēk ašaru, Gedvelē, napik ont monēs, žēnau, ka tavi iskaudēnau. Bet kēta kārta būs geriau, pati pamatīsi.

Kēta kārta... Ons žēnuojē, ka būs ēr kēts karts, ēr na vēins. „Vo jug nu vēina tuokē karta tas vāks galiejē atsērastē“, – nusēšaipe pati ēš savēs. Anopris naapsērēka, ana vēskon anam duovēnuojē. Lioub lauktē vakarūm, kumet ana, vēsēms somēgos, galies ēšslīstē ēš kamaras ēr par suodna, par rasas, pro senas vuobēlis nubiegtē i paežerē pri kumpuojē berža. Kuo anā reikijē ēš tuo vaikē? Pērmiausē žuodiū, anuo šēltūm ronku, nu katrūm naktēis viesoms lioub ēšsēsklaidītē, anuo plaukūm, akiūm ēr lūpu... Ēr slapta, niekam napasakīta džiaugsmā, kad šētā ana ir tam vīrēškou vēinintēlē, anuo geidama, napakeitama... Nikumet nabūtom patēkiejosi, kad ons nuor sosētēktē so kēto. Pasēruodē, ka vēskas bova vēsā kētēp. Je būtom bovosi anuos valē, tēi sosētēkēmā būtom bovēn tonkesnē, bet Anopris Daugielas ūkie toriejē dērbtē lig vielomuos, lioub atētē pavargēs, nu kuoju nusēvarēs – tēp ons pats sakē... Tad daugiausē lioub sosētēktē pasēšuokēmūsē ar švēntadēinēs. Gedv̄e pamiegēna prisēmītē, so kou Anopris vakareliūsē šuoka. Ligo ēr so vēsuoms po bēški. Ēr so anou tamē tarpē. Aiškēna anā, ka nanuor sokeltē itarēma – jug bruolē aplinkou sokēniejēs... Bet ēr kētuoms rasiēt sakē ton pati... Ak, malagis, malagis... K̄ap ons muokiejē apsēmestē ēr kuoki dorna bova ana pati, ka anou pasētēkijē... Vo dabar ni gerū dēinū par bruoli anā naīdevē, narēkalinga ana pasēdarē... Apgava ēr pabiega... Vo rasiēt napabiega? Pargalvuojusi vēsas Anoprē kalbas, Gedv̄e naatsēmēnē, ka ons būtom kon nuors anā žadiejēs... Bet ana tūm pažadūm ēr nalaukē, džiaugies mēnoto, su anou pralēsto... Malagis ēr manerkis!..

Ēr čē Gedv̄e tuopteliejē, ka ēr ana pati malagē. Juk naparspiejē anuo dielkuo vedas i kamara, i katron ons nikumet nabova ožejēs. Bet mamūnē tēp lēipē, vo ana pati napamēslējē, k̄ap bjaurē bova sogalvuota! Gedv̄e atsēmēnē, k̄ap sunkē klausies tievūm ruodas ton nakti. Vo jug dar baisiau vēskas toriejē atruodītē Anopriou... Kažēn, ar ons soprata, ka bova apmuonīts? Vo rasiēt dabar mamūnē tīčiuoms aple anon tēp šnek, tik tam, ka Gedv̄e Anopri ožmērštōm? Čē ēr ir bieda, ka nagal ožmērštē. Nikumet naožmērš, kas baatsētēktom... Bet jau atsētēka... Dieltuo tēp gel šērdēs. Dieltuo

anou tēp ēr draska tas lig šiuol dar nepatērts apmauds ēr gieda...

Muotina ton nakti tēp pat pralēda dūsaudama, varfīdamuos luovu, kēlnuodama iskaudosē galva nu vēinuos puodēškas ont kētuos. Ka ožmuštom bjaurēs mintis, baudies rožončio kalbietē, bet nieka ēš tuo naēšejē – par daug dēdēlis bova žemēškāsis rūpēnis... Kēik kažēn laika gal būtē, ka doktie sunkomē? Vēskou sometos – kuokēi trīs mienēsē. Lig pabonguos dar posē metu. Tas nier mažā, bet na tuokemē rēkalē. Juk puo puoras mienēsiu bieduos nabīpakavuosi. Ē vēinēp, ē kētēp miegēna pamatītē būsēma sava doktēris gīvenēma, ēr vēsēp bova nagerā. Tēp basēgaloujint ēr parītīs atejē, gaidīs ontra karta nugēiduojē. Sopratosi, ka nabmēiguos, kielies muotina ēr ožsējiemē rītmetēnēs darbās. Atsēbodēs vīrs nosēstebiejē, kuo pati tēp onkstēi atsēkielē. Vo ta atsēsieda pri anuo luovas ēr naēšlaikē...

– Ar jau nabmēigti? Sakau, rasiēt pasēšnekav...

– No no, sakīk, kon tēn tori.

– Kon tori, kon tori, – pikteliējē muotrēška. – Pats žēnā... Ar pašnekēnā vakar Vacluova?

– Žēnuomās, pašnekēnau.

– No ēr kon ēšgērdā?

– Vo ton pati, kon ēr to.

Ločinskienē nokonda žuodi. Soprata, kad vīrs pēkts, ka ēr anam ont dūšēs nagerā, ka ēr ons mēslēj aple doktēris bieda. Kalba būs sunki...

– Ta kāp būs so Gedvē?

Tievs pasiota.

– Kāp būs, kāp būs! Atēs laiks, atsēras vāks – vo kāp būs! Kāp dar kētēp gal būtē? Prisēvērietav abēdvē kuošēs, tā ēr kabinkētav! Kon aš begalio padarītē?

Senāsis ēšsēvertē ēš luovas, graibies drabožiu, skobiejē apsēdarītē, nikāp napataikīdams i kelniu rēitus, dielkuo dar daugiau sopīka. Pati bējuojē anam kou nuors daugiau ēr besakītē. Dūsaudama nuejē pečiaus kortē.

Jau ēr rodou parsēvertē par posē. Naktis bova mēgluotas, dēinas apniokosēs, saulelē pruo debesis retā beliuob prasēmuštē. Tuokiuo pat darganuo slinka ēr Ločinskiu gīvenēms. Gedvē šmiēklēniejē puo nomus, nikuokē darba nanusētverdama. Nabapsēkēntosi muotina soēiškuojē vērbalus, pašokēniu siūlu kamūli ēr pasvadēna doktēri bruolems žiekiu nertē. Siūlā bova sturorē, kēitā sosoktē, užsēlēkēn spalē badē pērštus. Gedvē siediejē pri nierēnē sosēraukosi, pīka ont mamūnēs, ont savēs, ont vēsa svieta, tad darbs navika – par trīs dēinas tik vēina žekē šēp tēp tanunarpliuojē. Muotina nuoriejē apēbartē doktēri, bet sosētoriejē: lai krapštuos, vēs geriau, nego ba ožsējiemēma trintēis. Šēp tēp nurakaliuojosi ontra žekē, doktie pasēgoudē, kad pērštā skaud. Je mamūnē nuorinti, ka ana nertom, lai soēiška vēlnuoniū siūlu, ana pērštēnēs nuners. Na bikuokēs – raštoutas. Tas darbs Gedvē bova artiau šērdēis. Reikiejē skaitītē akis, kaitaliuotē siūlus, ka rašts gražos ēšētom. Ana nierē, mēslīdama – tuos pērštēnēs būs Anopriou, ka sogrīš. Merga dar nabova sosētaikiosi so tou, ka ons gal nabipasēruodītē.

Muotina basēdarboudama puo nomus ēr vēs sokdama galva diel ožgriovosēs bieduos, ont galū gala nūtarē, kad reikietom anā nuvažioutē i Laužātius, pas sesēri Zuzana. Ta pruotinga, geruos šērdēis, vo Gedvē anuos puodē. Nusēvēžtom ēr anon, nuētom vēsas i bažninčē, pasēžmuonietom. Bet svarbiausē – radosi valonda

pasēšnekietom so Zozē vēinas dvē. Anā patē palēngvietom šērdēs, sava rūpesnio so artēmo žmuogo pasēdalējos. Je tievs važioutē nanuorietom, katras nuors ēš sūnūm ož pormuona pabūtom. Vēina vakara, vākams goltē ēšsēvākštuoijos, rīžuos pašnekintē vīra. Šin karta tas ēšklausē napīkdams ēr prižadiejē nuvēžtē patē pas sesēri. Pas patiuos gēmēnēs Ločinskis retā telioub važioutē. Rasiēt anam ruodies, ka ta gēmēnie par prasta, kad maluonē anā padarē, pajimdams i patēs Oršelē. Anuos sesou Zuzana nuejē už Beinuoras Juonē i nadēdēli ūkieli. Mosiet nablugā gīvena, bēnt jau ons nikuomet nagērdiejē, ka ana skūstomēs. Kriuokont matē tik vēina karta, par vīra pagraba – Juonis pīš puora metu pasēmērē. Na tēp, kap anuo Oršē, grēta palēstē dūdas diel kuožna nieka. Dabar diel Gedvēs ašaruo, bet če ons nieka nabsaka, sopront, ka kuožnā muotinā šērdēs diel tuo skaudietom, nuors ēr pati ir kalta.

Gedvē nimaž naapsēdžiaugē, sožēnuojosi aple ton keliuonē, nuors šēp jau lioub patēktē anā pas gēmēnēs ēšvažioutē. Vo dabar anā atruodē, ka vēsē anon pērštās badis: šētā, apgauta merga. Muotina, gerā pažindama doktēri, dēdēlē anuos naprikalbēniejē.

– Je tēp nanuori, lēkis nomēi. Pasējimsio Bladi. Vo jodo so Vacio nomus priveiziesēt. Je grīžtē sosēvielousem, žigius padiesi apētē.

– Tuo dar trūka, ka aš kiauolēs šertiuo! Ont tuo Marē ir. Važiousio!

Muotinā tuo tik ēr reikiejē. Pabūs doktie tarp žmuoniūm, pati anēms pasēruodīs. Rasiēt kēik nuors ožmērš sava bieda. Juk ont kaktuos naparašita, kuoki ana ir. Bet slaptiausē mintēs, katruos ana ēr sau nanuoriejē pripažintē, bova kēta: rasiēt tēn, tamē kaimē, atsēras kuoks zažanuots vīrēšks, katros patiemīs anuos doktēri ēr pēršlēs atvažious...

Laužātiūs Gedvē lonkies nabi pērma karta. Tik tousikēs bova pēimenē, vo dabar jau merga. Kūma Zozē nusēdīvējē, kuoki puodē dēdēlē ožauga ēr kēik ēšgraziejē. Kāp sunkē babova anā ont šērdēis, tēi žuodē vēstēik anou gluostē. Ēr i bažninčē so tievās ēr kūmo ejē ba baimēs. Nieks anuos če napažīst, niekam če ana narūp – kad ēr kuoki babūtom. Apsēdariusi dailē pasiūto pēlko sermiegelē, ēš puo katruos švītava mielindrīžis sējuons, ont sosegūtūm aple galva plaukūm ožsēguobosi balta kotouta koskelē, stuoviejē bažninčiuo muotrēškūju posie šalēp soula, ont katruo siediejē mamūnelē so kūmo. Veiziejē i altuorio, i šalis nasēžvalgdama, rimtā meldies – jug bova dielkuo ēr ož kon: „...Duovēnuok mums griekus mūsa, kap ēr mes duovēnuojem sava kaltēninkams...“ Dēdliausio sava grieko Gedvē laikē malagītēs – jug malava mamunē, i paežerē lakstīdama. Ontrāsīs grieks bova pēktoms ēr pavīds Anopriou ēr tik ont pabēnguos – vāka atsēradēms. Ēr ož savi ana meldies, ēr ož Anoprē ēšgējēma ēr sogrīžēma, kad Dēivalis ēšgelbietom anoudo nu pēkta, ēr vēskas viel atsēstuotom i sava vēita.

Tou, ka anou pastebiejē napažīstamē žmuonis, pajota tik ēš bažninčēs ēšejosi. Jaunē vaikē, ēšsprūdēn i šventuorio onkstiau, stuoviedamē vēinuo krūvuo, tiemējē ēšēnontius. Gedvē nagērdiejē anūm kalbūm, bet pajota kažēn kāp, ka ēr aple anon šnek. Kūma stuoviejē atuokiau, tarp gēmēniū ēr pažīstamu.

– Kēinuo tuokē dailē mergelē atsēvedē? – klausēniejē muotrēškuosēs.

– Ta ir mona puodē, sesēris Oršelēs doktie.

– Ar tatā tuos, katra i Paežerios ož Ločinskē ēšejē?

– Tuos patiuos, tuos patiuos. Akšēn, Gedvelē, pasēruodīk, būset pažīstamē. Če mona sosiedā – Gaubienē Vuona ēr anuos sūnos

(Nukelta i 60 p.)

Paulauskātēs Kristinas portēgrāpējē

(Atkelta iš 59 p.)

Apuolinaris, če – tava diedēna ēr anuos vākā – Jolē ēr Jorgis.

Gedvē pakielē akis i naujus pažīstamus. Gaubienē pasēruodē anā sena – senesnē ož mamūnē, vo ēr sūnos najauns – jau rokšlu anam pri akiūm nemažā maties. Daugiau anā patēka če sotēktē lig tuo laika nematītē gēmēnaitē, jaunē ēr linksmē. Nuors tuos pažintis anā naatruodē rēkalingas, bet šnekēnama ana stēngies atsakēnietē maluonē, kap ēr prider paduorē mergātē.

Sogrīžos puo vēsam i Beinuoru nomus, Ločinskienē vēs rūpiejē ēštāikītē posvalondi, ka gālietom so seserē pasēšnekietē. Zuzanas marti bova ēšvērosi pēitus, maldēninku laukē ožtēists stals. Jūzaps ēr nomēškē nalaukdamē kēba i kuošē so kresnuoms. Ruodies, ka vaišēs patēka ēr Gedvē – siediejē vipsuodama, šnekiejē so vēsās. Tik Oršēlē, akis i bliūdali nudūrosi, knebēniejē valgi.

– Kas tau īr, ka navalgā? Rasiet kuoki lēga isēmetē?

– Vo kelms anon žēna, kažkuo nanuorio. Matiau tava daržē mietru daug priauga, doutomi mon kelēs šakelēs.

– Puo pēitu nuēsiav ēr prisēskabisiav.

Sesou bova išvalgi ēr jau arkliu i kēima isokos pagalvuojē, ka ne šēp sau Ločinskē tuoki kieli i anuos nomus sokuorē. Tad puo pēitu nusēvedē Oršē i svērna būk tatā patiuos ēšaustūm dēvuonu paveizietē. Če Oršēlē naklausēnējēma ašaruodama pati sava biedas ēšpasakuojē. Zuzana klausies ēr akimis mirkčiuojē – tuoki natēkieta anā pasēruodē ta naujina. Na tēik Gedvēs paslīdēms, kēik tievūm nuors ēšlēstē anon ož tuo narimta vaikē. Arba ož bi kuo...

– No kon aš tau galio patartē? – pasakē seseri ēšklausiosi Zuzana. – Niekor nu tuo nabipabiegsi – vāks atsēras. Tik aš mēslējo, ka geriau jau būtē mergā so vāko, nego ēšētē ož pērma pasētāikosē tuokemē padiejēmē. Juk jauna dar. Laikou biegot gal atsēras rimts žmuogos, katram ana ēr tuoki būs rēkalinga. Ar mažā tēp atsētink? Vo to ar bēnt ēšmuokē anon darba – verptē, austē, valgi taisītē? Ar na baltaronkē tava mergelē?

– Dabar jau pati sopronto, ka par daug anon lepēnau. Sunkiesniu darbūm ana tēkrā naderba. I laukus retā tasiuntiau – tam merga somduom. Nomūsē apsētvarka, vērtē kon ne kon muok. Nanuorio maloutē, gālietom daugiau darboutēis, apīslinkē īr. Ēr ožsēspīrosi – vēsā kap tievs... Dēdēli prašima torio, Zozelē. Ar nagālietom Gedvē pas tavi pabūtē kuokēs dvi nedielēs lig Vēsūm Švēntūm. Par atlaidus atvažioutomem anuos pasējimtē.

– Nažēnau, nažēnau... Vo ar ana pati tuo nuor? – abējuojē Beinuorienē.

– Je to pavadinsi, rasiet ēr panuories. Tau rasiet naprēklē būtom aple anuos bieda ēr aple būsēma gīvenēma pasēšnekietē. Svetēma žuodius rasi geriau priijmtom, nego mona pamuokslus. Tava martiuos mažēlioks aug, lai pasēveiz ēš artēi, kāp īr augēnamē vākā. Rasiet verptē ēr austē pamuokītomi? Aš tūm darbūm pati duorā namuoko. Pabovosi na sava nomūsē, rasi prutingesnē pasēdaritom.

Beinuorienē sesērēis prašims pasēruodē nie šiuoks, nie tuoks. Zuzana sava patiuos doktēris darbūm ēšmuokē, ož vīru ēšlēda. Ar anuos īr laimingas, muotina nadēdēlē tažēnuojē, bet matē, ka anuos dēdēlies bieduos nator. Kuožna sava krīžieli neš – karta če muotrēška nu sava vargūm, biedūm īr atsēpērkosi? Nanuoriejē ana sesērēis rūpesnē prisējimtē ont sava galvuos, bet ēr atsakitē anā nagāliejē.

– Žēnā, Oršēlē, tegol dabar Gedvē dar nomūs kēik pabūn. Puo Trijūm Karaliu žado audēma pradietē, galiesio pamuokītē. Atvažiousem i Paežerius par Kaliedas ēr pasējimsem, je pati nuories. Vo par Advēnta pati bēnt kēik anon verptē pamuokīk, nalaikīk par dēinas ba darba.

Kap karti kōsni prarējē Ločinskienē sesērēis žuodius. Nagāliejē ont anuos piktē – kažēn, ar pati tuoki prašima būtom ēšpēldiosi?

Nomēi važiujint, vēs lioub ožmestē žvilgsni i doktēri. Ta siediejē tīki, ožsēgalvuojosi. Arklīs biega slinko rēstē i pakalnē, nulēdēs galva, kinkava i kalnelius. Ratelē varties ont ēšmalta kelē pruoivēžuos ir prilītuos doubies. Ont laukūm lēduos vakars, pēlks ēr liūdnos, kap ēr patis Ločinskē.

GEDVĖ

Naožēlgo puo Vēsūm Švēntūm ūkanuotas dēnuos vēdorie par Paežeriuom suoda nudardiejē dailē ratelē, biero erzēlo pakinkītē. Do virēško siediejē ont pasuostēs. Senāsis laikē itēmpēs šēkšnēnius atvarslus. Bieris rēitē spronda, žvongēna žaržuolās, kauksiejē pasaguoms. Vākā ēr muotrēškas poulē pri longūm. Kas če važioun? Nakētēp, kāp i zālietas! Ēr pas kon če soks? Napažīstamē ni žmuonis, ni arklīs. Mosiet, ēš kētuos parapējēs? Ēr matītē, ka žmuonis baguotē...

Vāzis prāliekē ūlīčē tēp grētā, ka žiuoplē naspiejē ni somestē, katramē kēimē īr tinkamu žānatvē mergūm. Suoduos galē vēžēms pasoka i kelāli ežera linkou. Vajergau, jug pas Ločinski! Gedvē dar jauna, ale ož vīra jau gal ētē. Onkstēi pas anou pērslē važioutē pradiejē. Ēr gerā: daili mergātē īr, galies rinktēis. Tēp rokava muot-

rēškas, i būrelius rinkdamuos, nu truobuos lig truobuos lakstīdamas. Jaunūmenē tēp pat apsēdžiaugē – bēngies sunkē laukūm darbā, gālietom ēr linksmībēs prasēdīetē...

Bet napraejē ni valonda, kāp važis viel pasēruodē ūlīčiuo. Praliekē tēp pat grētā, niekor naožsokdamas. „Matīt, nasotarē“, – nusprēndē paežerēškē ēr nuslinka kuožnos pri sava darba.

Žēnuomās, ka nasotarē. Mažā tuo. Ločinskē nomūs dabar vērē pekla. Ēr Dievaliou diekou, ka nieks tuo namatē ēr nagērdīejē. Tievš, Gedvės plaukus aplink ronka apsēviniuojēs, nutvierēs koknie pērma pasētaikiosi šakali, taižē doktēri kor papoulē.

– Ak to padla! Kon pasakē žmuogou, kad ni sodēiv natarēs ēšvažiava? Pasēlakstē kap kalē laukūsē, vo kap tuoliau gīvenēma rēks taisītē, narūp! Aš tau, ropūžē, ēšmušio karšti ēš šakoma! Še tau! Še tau!

Gedvē tik aikčiuojē, ronkuoms galva ēr akis dongstīdama... Napajota ni kāp ēš prakērstūm lūpu kraus pradīejē biegtē. Lonksties atgal ēr i šuonus, ka tik mažiau skaudietom raunamē plaukā. Pradiuo na tēik bējuojē tū šakalē kērtiu, kēik tuo tieva pasiotēma. Tuokē anuo dar nikumet Gedvē nabova matiosi... Paskou vēsks kažkāp akies aptema...

Ipoulēn i truoba bruolē ēr pamatēn, kāp tievs, kniūbstē pri soula paklopdēs Gedvē, sparda anon ēš vēsuos jieguos ēr ēš vēsūm posiu, sojiemē tieva posiauznioga, atplīšē nu sesērēis ēr ēšvedē i lauka.

Gedvē atsēpeikīejē tik tumēt, ka muotina so bruolēs ikielē anon i luova. Truobuo bova tīko, tik anuos galvuo kažkas cinksīejē ēr spēngē. Atbiega muotina, šlapio abrūso nešēna, nušloutē anuos borna. Bruolē, katrēi stuoviejē pri luovas gala, Gedvē dabar atruodē kap kuokēs šmieklas. Pamiegēna pajodintē ronkas – tuos bova apsēlposēs, ligo kuokēs pakolēnēs.

– Kor skaud, Gedvelē? – klausēnīejē muotina, pri anuos pasēlēnkdamā.

Ēš tēkrūju, kor skaud? „Vēsor skaud!“ – nuoriejē sošoktē, bet tik soguokčiuojē ēr sodejava.

Muotina, gluostīdama doktērēis galva, jota gozus ont pakaušē, ont kaktuos, matē prakērstas sopotosēs lūpas, paausiūsē ēšrautus plaukus.

– Ar gali ronkas pakeltē, kuojēs pajodintē? – teiravuos muotina. – Rasiēt kaulā bus solūžēn. No pakrotiek nuors bēški, pamiegink atsēstuotē.

Gedvē pakielē galva, nuoriejē kuojēs ont aslas nulēstē, bet viel nuvērta atgal.

– Galva skaud... Nogara skaud... – taēštarē.

– Vakā, – atsēsoka Ločinskienē i sūnus, – ēkēt tieva paveizietē, kad kuo nuors dar napridarītom. Ēr napasakuokēt niekam, kas čē pas mumis šēndēin dedas. Ni Marē naprasētarkēt.

– Juk Marē matē, kad pēršlē bova. Kon sakītē, je paklaus, kuo tēp grētā ēšvažiava?

– Sakītēt, ka diel dalēis nasotariem.

Ēšprašiosī sūnus ēš truobuos, muotina atsagstē Gedvē sējuona, nuoriedama anou novēlktē.

– Viešpatie, viešpatie, – dejava, – kon tas bapruotis padērba? Kad kēik, ēr ožmušēs būtom... Gerā, ka vākā natuolēi bova. Sovēsam tas eruods pasiota, ligo kon bagal dabar pataisītē?

Gedvės kuojēs ēr šuonā bova nuejēn rauduonās luopās. No, anēi puo dēinuos kētuos pamīlēnous. Sosēmušos vēsumet tēp būn. Daugiau sosērūpēna, ka pamatē mielinēs ont pēlva. Viešpatie, viešpatie, jug tas budelis ēr ēš pīšakē vāka spardē! Naēšmanē muotina, ar dietē ont tuos vēitas šlapi abrūsa, ar kuoki lakatieli, šnapšē pamērkitā. Pagluostē, paspaudē. Gedvē sodejava... Tumēt anon šalītis pradīejē kriestē. Drebiejē vēso kūno, dontēis ont dontēis napa-

Kancevīčē Sigita portēgrapējē

taikīdama. Muotina, nutraukusi Gedvės sējuona, atnešē sava patēlus, apkomsē doktēri, vo pati nuejē žuoliūm karštēma ožkaistē.

Gedvē ožsēmerkosi tūnuojē puo patēlās. Nuoriejē sovaldītē dreboli, bet nieka so savēm nagalīejē padarītē. Gerā būtom ožmēgtē... Bet ka tik lioub ožmerkētē akis, ligo gīvē pīšās lioub pradīetē plauktē vēsē dēinuos īvīkē... Šētā sied anēi vēsē geruojie truobuo aplink stala: tievs, mamūnē, do svetēmē ēr ana pati. Vēins svetīs – apīsenis, praplēkēs, rodās oustās – mal lēižovio naožsēcīaupdams. Ana rauduonou ēr balst, tor sojimtē savi i naga, kad pašuokosi nu stala naēšbiegtom. Ana gnīauž delnus lig skausma, akis nudor i stala ar i longa, ož katruo kiepsa vuobēlēs ba lapu... Vo ont šērdēis tuoks sunkoms, vo gerklie ligo šniūro ožveržta, alsoutē nabgal... Tievā so svetēs ruokoujēs aple pasielius, aple gīvuolius ēr kētus kuožnuos dēinuos darbus. Anā ta ruoda īr atgrasi – nuorietom vēskon lēstē pro ausis, bet nagal – vēs kas nuors ožkliūn, kap ontā kalbas aple torgus, aple kaštus... Senāsis, ēš vēdēnēs sermiegas kēšenēs ēštrauk posbotelkē, stata vēdorie stala. Mamūnē stuojēs kuo nuors valguoma atneštē ēr anon pasēvadēn. Koknie ana muotinā saka:

– Nabnuoro, mamūnē, aš pri tuo stala siedietē.

– Gerā. Ek i alkierio ēr būk. Ka reikies, pašauksem.

Nabipašaukē anuos pri stala. Atvedē i alkierio ton jauniesni vīrēška ēr palēka vēino do. Gedvē siediejē ont mamūnēs luovas, svieti

(Nukelta i 62 p.)

(Atkelta iš 61 p.)

pasvadēna ont krasēs – ta vēina alkieriou ēr tabova. Bet vīrēšks naēlgā tēn tasiediejē, priejē ēr atsēsieda šalēp anuos. Gedvē jota, kāp šiaušies ana vēsa, vaikiou pri šuona prisēglaudōs. Tas, anuos ronka sojiemēs abēm plaštakuoms, anou spaudē ēr gluostē. Ēšt-raukosi ronka, Gedvē pašuoka ēr atsēsieda ont krasēs.

– No kuo to, mergelē, šiaušis, kuo pīksti? Pratinkis pri monēs, rasiēt vēsa omžio šalēp tavēs būsio. Ar jau tuoks bjauros aš tau atruodau, ka biegi?

Gedvē nuorietom patvērtintē anuo žuodius, bet prikond lēižovi. Paveiz i vaiki skersuoms – pats torietom soprastē.

– Vo to mon tinki ba gala. Aš tavi pamatiau ton dēina, ka bovā Laužātiu bažnīciuo so sava gēmēniems. Gerā, ka diedē Prončēškos ir pažīstams so tava kūmo, ēšsēklausē, kor to gīvēni. Gerā, ka moni če atvežē. Ēlgā važiavuov, vēs kelē klausēniejuov.

Gedvē pakielē i sviētī sava platēs akis. Pamanik tiktā, jug bamuokous ēr žmuonēškā šnekietē. Bet ar ons gal būtē anuos vīrs? Vēsa laika pašuoņie – ēr nomūsē, ēr laukūsē, ēr žmuoniesē, ēr... Kāp Anopris? Ne, ne, tuo būtē naga!

Pakuol svetīs pasakuojē aple sava suoda, aple nomus, tievus, bruolius, sesēris ēr pažīstamus, Gedvē svarstē, kon ana gal tam žmuogou atsakitē. Juk paklaus...

– Ar nuorietomi, mergelē, ož monēs eitē? Prižadiek, ka būsi mona pati ēr gaspadēnē. Ši dēina mon būtom dēdēlē linksma. Pasakīk žuodielī.

Ēr ana rīzuos pasakītē... Atsēmēnosi tou mēnota, viel paplūda ašaruoms. Dūšiuo viel vēskas sosējaukē. Dabar ana pati abejuojē, a teisingā padarē... Nuoriejē tik ožmērštē tou šnekiejēma so svetēmo vīro, anuo pardaug drousi apsēejēma, saldius žuodius... Gedvē ruodies, kad ons anon tik erzēn, ēš anuos joukas. Juk matē, kad anā ta ruoda natink, vo ons pats – ni tuo tēik... Alē varē sava, i nieka naveiziedams. A tatā anā so tuokio rēktom gīventē? Ana siediejē ont krasēs nulēdosi galva ēr tiliejē. Naēšmanē, kon darītē: ar pabiegtē ēš alkieriaus, ar pēktā anam pasakītē – atstuok, nieka naēšēs, – ar vēskon joukās verstē. Ne, joukūm nabūs, kuokēi če joukā... Juk tievs so muotino pri stala svarsta so tou rodo senio, kēik rēks primuokietē, ka anon pardoutom i svetēmus nomus. Primuokies, kēik prašīs, ka tik kas ēšsēvestom pagadinta doktēri... Atsēdoksiejosi ēš gēlibiu, Gedvē rīzuos... Ēr toukart atsētēka tas, kuo ana sovēs nasētēkiejē. Svetīs pašuoka nu luovas, pakielē anon nu krasēs, apsoka kelis kartus ēr pats anuos vēituo atsēsieda, laikīdams anon ont kieliu. Vaikē kliebīs anā pasēruodē kēits, barzda aštri, borna, baēiškonti anuos lūpu, smērdonti tabuoko. Gedvē moisties ēš vēsuos siluos, nuoriedama ēštrūktē.

– Palēsk, šauksio, – sošnīpstē.

Vaikis apsēramēna, ēr ana pašuoka ont kuoju.

– Dabar galio pasakītē, kad ož tamstas neisio.

– Vo tatā dielkuo?

– Nanuoro.

– Ni vēina nanuor, – nosējoukē tas, – bet vēsas kažkap apsēžanēj. Naprijaukinta tabesi, dieltuo tau tēp ēr ruoduos.

Gedvē parauduonava tēik, kad ruodies kraus ēštrīkš ēš puo skūruos. Ana toriejē rīztēis, toriejē pasakītē tam svetēmam žmuogou teisībē. Kuoks galiejē būtē anuos gīvenēms, ont malagīstiu statuoms? Juk vēstēik vēina dēina vēskas ēšlīs i pavēršio.

– Aš vāka toriesio, – pasakē tikē, ligo pati sau.

– Žēnuomās, toriesi. Abodo toriesiav. Juk žmuonis tam ēr žanējēs, ka vakūm torietom.

Ons viel stuoviejē prišās, sēikdams anon apkabintē. Gedvē atšuoka:

– Tamsta nasopratā. Tas vāks ne tava.

– To, mergelē, joukouji? Bet jaunuoms mergātiems tuokēi joukā napritink.

Gedvē atmetē galva. Dabar ana bova balta balta. Atruodē, ka vēsa gīvastēs, kon tik trīškosi ēš anuos veida, kažkor ēšņika. Ana veiziejē tēsē vaikiou i akis, anūm namatīdama. Pasakē kēitā:

– Tas vāks būs na tamstas. Mon kēts vīrēšks patink. Pasakau tamstā šēndēin, ka paskiau malagīstē naapkaltintomi.

Svetīs naatētraukē nu anuos akiū, ēr Gedvē matē, kāp ons keities ēš veida. Atboluoms, atboluoms pasētraukē ons pri doru, staigē atsēdarē anas ēr ēšejē. Gedvē pasējota ligo akmēni nu šērdēis nurētos. Atsēsieda krasie, ronkas nukuoros, ligo sunkiausius darbus būtom nudērbosi. Gērdiejē tonki sava šērdēis plakēma. Galva bova tošti... Tēp ēr siediejē, pakuol tarpdorie pasēruodē tievs...

Muotina Gedvē pagoldē alkieriou: būs šēltiau nego kamaruo, anā patē puo akimis, vuo nu tieva atuokiau – tuo luova stuoviejē prastuojie truobuo. Sogērdē doktēri lēipžēidiu so miētruoms, ta apšēlosi ligo ēr ožsnūda. Drebolīs aprēma.

Tievs siediejē pri stala tiliedams. Muotina pastatē kroupinēs bliūda, padiejē šaukštus – tēp pat tiliedama... Tiliejē ēr sūnā, pri večerēs atējēn...

Gedvē atsēboda auštont, apšēlosi ēr apsēramēnosi. Svarstē, kāp rēks so tievo sosētēktē, kon anam galies pasakītē. Jug viel paklaus, kon ana tam jaunēkiou prišnekiejē. Je pasakis teisībē, tievs dar daugiau sopīks. Ne, pasakis mamunē, ta bēnt jau muštēis napols. Ēštraukosi ronka ēš papatalēs, apčēpnuojē galva ēr borna. Gožūm ēr skaudontiu vēitu bova na vēina. Kon padarīsi – atsēdoksiejē – rēks ēškēntietē. Puo keliūm dēinūm anēi pranīks. Prisēmēnē Anopri. Kažēn, ar anuo solaužita kuojē tēp pat skaudiejē, kap dabar anā skaud vēsos kūns? Na tik galva, bet ēr šērdēs dar anā gel. Nikumet napamēslējē, ka atsētēks tep... Savēs basēgailint, viel pradiejē tvēnktēis ašaras, viel anuos kapsiejē ont puodēškā. Kou tuoliau, tou daugiau jota dar nepatērtā suopoli vēdorīūsē. Matīt, ēr tēn klioiva. Pagluostiosi ton vēita, pajota driegmē ont pērštu. Negi lig kraujē tievalis būtom somušēs? Tēp, tikrā, pērštā bova krovēnē. Solēnkosi marškēnius, ožspaudē žaizda. Rēktom mamunē pasakītē, bet dabar anuos naprisēšauksi. Ne, pakēntiesio, vēstēik ateis posrītēs pasiūluotē...

Gedvē viel paskēnda apmastīmūs ēr prisēmēnēmūs. Ana ni dabar dar negaliejē sau atsakitē, a gerā padarē, ka pasakē tam vaikiou teisībē. Rasiēt ēr negerā... Bet kon ana galiejē padarītē? Juk kētep nabūtom anuo atsēkratosi. Šaukdama „nanuorio“ nieka nabūto pakeitusi. Tievā vēstēik anon būtom ož vīra ēšvarēn. Vo kad ana na vēina, tas grētā būtom parpratēs. Kon ons toukart būtom darēs? Rasiēt būtom ožmušēs, rasiēt atgal tievams parvēžēs, vo rasiēt būtom šalēp laikēs, griauždams kuožna dēina? Vo kāp ons vākutielī priijimtom? Kuo gera pērma karta Gedvē pagalvuojē aple būsēma sava vākūlieli so rūpesnio. Ēš tēkrūju, jug uns ēr bier tas vēinintelis siūlielis, katras rēš anon so Anoprio... Kor tas Anopris dabar, kou ons badērb? Nažēna ēr nažēnuos ons, kon anā reikiejē ēškēntietē. Narūp ana Anopriou, narūp... Mosiet džiaugas pabiegēs... Viel šērdēs sogēla tēp, kad gīventē nabnuoriejē. Niekam ana narēkalinga, vēsūm aplēsta, barama, mušama. Nieka nier šalēp, pri kuo galletom prisēglaustē, sava varga ēšpasakuotē – vēskon vēskon, kon galvuo ēr kon junt... Ēr kāp reikies tuoliau būtē?

I alkierio iejē muotina, kuošēs bliūdālio nešēna.

– No, Gedvelė, ar ešmėiguojė? Dabar tori ožvalgītė nuors kėik, kad dėktesnė būtomi.

– Nanuorio valgītė. Mon kažkas ont pėlva ĩr, rasiet žaizda kuo-ki. To paveiziek.

Atvertosi patėlus, muotina pamatė, kad doktie kraujo paplūdosi. Viešpatie, tuo dar batrūka! Soėiškuojė ešskalbta abrūsa, atsėnešė čĳsta druobolė.

– Gausi atsėkeltė, rėk luova parkluotė.

Gedvė šėp tėp pakėla eš luovas, pamatė sava krovėnus marškėnios ěr nustiera: eš kor tuo kraujė tėik?

Aptvarkiosi luova, parvėlkosi dokteri kėtās marškėnės, muotina pagoldė anon, ožkomšĳdama kraujė šaltėni abrūso.

– Kas mon ěe ĩr, mamūnė? Eš kor tas kraus?

– Eš žaizduos, vākali, eš žaizduos. Ar dėdėlė skaud?

– Kėntietė gal, tik tas skausmos tuoks majednos.

– Ar valgĳsi nuors bėški?

– Ne. Tik gertė nuorio.

– Goliek tĳkė, navartĳkis. Aš pėina so medo pašėldĳsio. Pakėntiek, vākali, – gluostĳdama Gedvės galva prašė muotina.

Gedvė atsėmerkė ěr pasėlėnkosės vėrš anuos muotinas akies pamatė tuoki gailėsti, suopoli ěr rūpėsnĳ, ka kalta pasėjota diel sava onkstesnės mintėis. Ne, nier ana apleista ěr vėina, pakuol mamūnelė šalėp. Vo ta jau eĳė pruo doris, nešdama i rĳšĳli sovĳniuotus krovėnus drabužius, mislĳdama, kad pati ešskalbs anus niekam namatont. Kon dabar darĳtė? Rasiet Vaurienė pasėvadintė, ka krauji apstabdĳtom? Pasakis, ka Gedvė nu drobinu nukrėta. Ale ta eš karta sopras, kas ěe duo lėga – gali maloutė kėik nuori. Ne, nevadĳns Vaurienės, pati slaugĳs dokteri. Paslaptės ĩr paslaptės tuol, pakuol vėins žėna. Vo ěr stabdĳtė tuo kraujė narėk, lai ešplauk so anou tas, diel katruo sosėjaukė vėsos Ločĳnskiu gĳvenėms. Tėp, matĳt, bova žadieta... Palauks dar, vo je atsėtėks tėp, kĳp torietom, pati žėnuos, kon tuoliau darĳtė.

Puo pėitu, nuejosi pas dokteri abrūsa pakeistė, pamatė, kad ĩr tėp, kap ana ěr mėsłėjė. Aptvarkiosi lėguonė, sosoka krovėna abrūsa so vėskou, kas anamė bova, ěr nuejė i kamėna, kor kĳualiems juovals vėrė. Parsėžagnuojosi ĳmetė rĳšĳli i degonti ognĳakora. Ognelė eš palėngvo laižė krovėnus skorlius. Muotrėška pakėša puo katėlo kliebi verbūm, tėik, kėik tik linda, ěr palaukė, pakuol tėi sodegė. Puo tam ešžarstė plienis so šakalio. „Vėskas“, – atsėdoksĳjė eš gėlĳbiu. Nieks namatė, nieks nažėna. Nabier anuos dėdliuojė rūpėsnė. Vo Gedvė jauna, natroks ont kuoju atsėstoutė. ěr vėskas būs kap bovėn.

Bet tėp nabibova. Nuors Gedvė, kelės dėinas pagolĳjosi, atsėkielė, nuors tieva pėktoms atslūga, nuors sūnā puo tūm lermu pasėdarė tĳkesnė ěr geresnė, nabibova nomūsė tuos šėlomuos, katron onkstĳiau vėsė jota, vakarās puo darbūm sosėrinkėn i truoba. Muotina vĳlies, kad Gedvės padĳjėma ešgĳdĳs laiks. Bet rūpėsnĳ kielė vĳra Jūzapa elgesĳs. Pėrmuojė dėina ni i truoba ons eitė nanuorĳjė, taĳkies vės kon nuors krapštėnietė laukė. So sūnās ěr patė bova pėkts, tad tėi anuo ni našnekėna. Tik i kelinta dėina, ka doktie jau bova atsėkielosĳ, pavalgės pėitus paklausė patiuos:

– Kĳp Gedvė?

– Nikĳp. Sied geruojie truobuo ěr pėrstėnė ner.

– Kuo pri pėitu naatejė?

– Sakuos nanuorinti. Vo rasiet tavės bėjė.

Virš nusėkeikės pradĳjė eĳškuotė keporės, nuoriedams ešėitė eš truobuos.

– Palauk, – sostabdė anon pati. – Galio tau naujĳna pasakitė. Gedvės vāka nabier. Nuduovėjė anon. Gerā, kad dar dokteri gĳva

palėkā, – naėškėntė naprėkėšosi.

Tievs atsėsĳeda pri stala ěr sognĳaužė kumstius tėp, kad krumpłė pabala... Puo korĳuo laika tĳkė eštarė:

– Juk aš nanuorĳjau.

– Tuo dar batrūka, ka būtomi nuorĳjės. Vo dabar ni paveizietė anuos nanuėini, ligo na tava patėis vāks būtom. Juk tava, tik tava ana ĩr, vėskon eš tava gėmėnies pajĳemosĳ – ěr augoma, ěr dailoma, ěr ožsėspĳrėma, ěr pasiotėma... Tad mėsłĳk, kad natorĳes ana lėngva gĳvenėma.

Ločĳnskis siedĳjė ěr svarstė, ar šĳn karta Oršelė teisĳbė saka. Dielkuo nabtorĳes lėngva gĳvenėma? Juk vāka nabĳer! ěr nieks aple ton nažėna, tik mūsa šėimĳna. No, dar tas soskis Anopris. Atsėgaus Gedvė, būs gražiausė pana par kelės suodas. Rėk tik daugiau anon žmuonĳms paruodĳtė. Matā, ožtėka tik vėina karta atvažioutė i kėta parapėjė, kĳp atsėrada jaunėkis.

– Oršelė, – taĳkė prašneka vĳrs, – ar tau Gedvė nasakė, aple kon anoudo šnekĳjė, kad tas tėp staigė nu mūsa pabiega.

– Nasakė. Lĳgė tėp, kap ěr to naaiškėni, kon tau pasakė, kad tėp pasiotā.

Tievs tilĳjė. Par daug skaudė anam bova prisėmintė vėskon. Kĳp vaĳkis eš alkĳerĳaus ešėjės, galvuos muostelĳjėmo pėršli i kėima ešsėvadėna, kĳp tas, i truoba sogrĳžės, ěiopa nu stala jau pradieta gertė botelka ěr sosėvertė i doris sakĳdams: „Prabuoěĳk, gspaduorĳiau, kad sotrokėnuom. Bet vedo ěsav par daug biednė, ka imtovĳav merga so tuokio dėdėlio kraitio...“

Muotina palingava galvo.

– Šėtā kĳp ĩr... Vo to dar klausĳ, kon pasakė. Matĳt, vėsa teisĳbė pasakė. Vo aš dar mėsłėjau, ka napatėka vėins ontram ěr tėik.

– Bet to paklausk, paklausk... Torĳjė dėdėlė bjaurė pasakitė, ka žmuogo tėp atbaidė.

– Kažėn, ar pats, anuo vėituo būdams, nabūtomi pabĳgės nu tuokiuos teisĳbės, ka ěr gražė pasakĳtas...

Tievs dūsaudams ešslĳnka pruo doris, palėkės patė so sunĳkiuoms mėsliems... Nakėtep, kap būs pasakĳosi, jug nab vėina ĩr... Na kuožna merga drĳstom ton svetėmam eštartė, bet Gedvė galĳjė. Matĳt, Anopris galvuo tabĳer. Vo rasiet žmuogos anā tuoks bjauros pasėruodė, ka nagaĳjė anuo ni mėslies pĳĳĳmtė ož vĳra. Kažėn, ar toudo naėšplepies vėsam svĳetou, kuokė mergā pėršuos ěr dielkuo nasotarė? Paslaptėis nablėks. Kon padarĳsi, Viešpatie... Teisĳbė žmuonis saka, ka ĳluos maišė napakavuosi.

Bėngosi nertė, Gedvė sieduos pri longa ěr ĳriemė žvilgsni i suodna. Vuobėlĳs bova plėkas, stĳpsuojė, joudas šakas atkėšosės. Terp anūm torietom būtė takielis pri ežera, bet anuo namatĳtė – vėsa žemė parodosės lapās apkrėtosĳ. Kuoks liūdno laiks! Kuožna dėina vės tas pats ěr tas pats. Lauktė nabĳer kuo – na tėp, kap ka bova vasara, ka lioub lauktė ěr lauktė, ěr vėsumet kuo nuors gera.

Pabėngosi darbus koknie, i geruojė truoba užejė muotina. Žėnuojė, ka Gedvė nier gerā. Na diel tuo, kad mielinės dar nabova ešnĳkosės ĳr na diel tuo, kad dar kažkas skaudĳjė. Muotina matė, ka doktėrėis vėdou vėskas tabĳer sojaukta, ěr kou tuoliau, tou daugiau muotinas šėrdės jota, ka doktie vargo ar vėina ĳtėngs eš tuo juovala ešsėkapstĳtė.

– No, Gedvelė, kuoki tau bova šĳi dėina? Ar pabėngė nierėni?

– Dar ne, bet nadaug balėka. Rĳtuo pabėngĳsio.

– Gerā, ka pabėngsi. Vo kėta ěr nabĳpradiėk. Rėktom pri verpėma stuotė. Ar torĳesi svėkatas kalvarata mintė? Matā, Marė puo

(Nukelta i 64 p.)

(Atkelta iš 63 p.)

nedielės ešės, mon lėks vėsė žīgė, mažā laika batoriesio... Vo ər tau rėktom igostė pri tuo darba. Dar bėškis pašoku ir lėkėn, puo tam lėnus pradiesiav. Par Kaliedas ligo žadieję tava kūma eš Laužatiu atvažiuotė. Vo rasiet ər to pati nuorietomi pas anon pavėišietė. Anoukart mon sakė, kad puo Trėjūm Karaliu austė pradies. Siūlu nusėvežtomi, pasėmuokītomi tuo darba.

Gedvė klausies ər mėslėjė, ka na diel tuo mamūnė atejė. Šnek nie šiuo, nie tou. Rėks anā patė tou ruoda pradietė.

– Nažėnau dar, mamūnelė... Rasiet ər važiuotiuo pas kūma... Bet aš nuorio tavės paklaustė, kas mon bova, ka tuo kraujė tėik... Juk nu vasaras ont drabužiu nieks nabėpasėruodė.

– Naėšsėgousk, vākali, kou pasakīsio. Bet ər to pati rasiet numanā? Tuo vākulelė to naboriesi. Ešplaukė ons so kraujo...

– Tėp ər mėslėjau... Vo kuoks ons bova? – paklausė patiliejosi.

– Nikuoks. Anuo dar kap ər nabova. Dar mažā laika tabova praejėn, kad ons būtom... Bet to aple ton namėslėk ər nagriaužkės – tėp na vėinā muotrėškā atsėtink.

– Nu mušėma...

– Na tik nu tuo. Nu sunkiūm darbūm, nu ešgoustė, vo kartās vėsā ba nieka.

– Ar aš ešgīsio?

– Žėnuomās, ešgīsio. Torietomi grėtā pasėtaitisė. Jauna tabesi, sunkė nadėrbi. Dabar tik rėk apsėramintė, bjaurės mėslės nu savės nuvaritė. Praėš žėima, linksmiau pasėdarīs. Tonkiauo i žmuonis ešėsi. So suoduos mergātiems sosėtėksi, i vakarelius, i bažninčė nuėsi.

– Kon tuos suoduos mergātės... Ni vėina mūsa nomūsė akiūm naruoda.

– Nasakik tėp. Juk bova atejosi Jundola Duomėcė ər Biekštienės Muorta. Bet aš pri tavės anūm naleidau, pasakiau, ka karštėnė sėrgi, ka mėigti. Juk gerā padariau, a nė? Būtom pradijesės klausėnietė, ər tau būtom reikiejė maloutė. Dar kažėn, ar būtomi anas itėkėnosio tou, kou sakā. Ǝr būtom paejėn pliuotkā par suoda. Tuo dabar tėkrā narėk.

– Tėp, tėkrā narėk... – atsėdoksiejė Gedvė.

– Tėravuos aple pėršlius, – varė tuoliau muotina. – Pasakiau, kad jaunėkis natėkės, nagražos ər apžiūoplis, ka dėdėlies dalėis ožsėprašė, ka ni tau, ni vedom so tievo napatėka.

– Vo kon mergas sakė?

– Sakė, tėp ər mėslėjėntės, ka to ož bi kuokė nėisi. Nuors ės arklė ər vežėma anuoms pasėruodėn, ka nabiednos. No, sakau, važi ər arkli galiejė pasėžičiuotė.

Gedvė šipteliejė, ar na pėrma karta puo pėršlibu, ər muotinā pasėruodė, ka jau ir atejės laiks paklausėnietė, kāp tamė alkieriou vėskas tou dėina vika.

– No matā, kėik daug tau pripasakuojau. Dabar to pasakik, aple kon jodo šnekiejutav? Kon to anam pasakė, kad ons pri stala nabsieda?

– Pasakiau, ka nanuorio ož anuo eitė...

– Ar ons tau napatėka?

– Dėdėlė napatėka.

– Dielkuo tatā?

– Ni varda napaklausės, ronkuoms valė davė. Ǝr šnekiejė tėp, ligo moni erzintom.

– Rasiet tau pasėruodė? Kon jau tėp pasakė?

– Sakė, ka ni vėina merga žanintėis nanuor, alė vėsas kažėkap vīrus sosėiška.

– No, Ʃe ons apsėrėka. Ni vėina nanuor seno mergo palėktė.

– Na vėn diel šnekiejėma ons mon napatėka. Bočiuotėis linda, pėrštus i ontė kėša. Saka, naprijaukinta tabesi.

– Matā, kuoks vanags... Pėrma karta sosėtėkės, svetėmūs nomūs... Bet jug to, doktėrelė, ligo ər prijaukinta esi. Juk ər Anopris na kėtep darė...

– Aple Anopri ni šnekietė narėk! – kap so kėrvio nukėrta doktie ər patiliejosi tikė pridūrė. – So Anoprio vėskas bova kėtep...

Muotina atsėdoksiejė. Ana nanuoriejė Gedvė šėrdėis oždoutė. Sunkė būs anā so kėto vīrėško – tor so kou ligintė. Dar bieda, ka Anopri miliejė ər dabar ons tabrūp... Vo ka mili, vėskas kėtep atruoda, vėskon gali duovėnuotė.

Bet vėstėik Gedvė napasakė svarbiausė dalika. Ǝr muotina rīzuos paklaustė pati.

– Ar tik to, Gedvelė, napasakė anam, kad laukīs?

Gedvė tiliejė.

– Matit, pasakė... Ǝr kap to galiejė? – viel atsėdosa muotina.

– Vo kon aš toriejau daritė? – pruo ašaras prašneka doktie. – Viel maloutė? Tava primuokita, Anopri malagistiems atsėvediau i kamara. Je pati būtiuo aple vaikieli pasakiosi, rasiet nabūtom pabiegės... Ar to mėslėji, ka tas vīrėšks nabūtom sopratės, ka tas vāks na anuo? Kažėn kuoks būtom mona givėnėms tuoliau? Ǝr tuo vāka naapkėstom... Ǝr... Ǝr... – Gedvė pradijė kūkčiuotė.

– No nabliauk, nabliauk, vākali, napik, je kon na tėp pasakiau. Juk šneko tik gera tau nuoriedama... Ak, nalėngvė, nalėngvė tau būs giventė, vākali... Ǝr kėtėms so tavėm nalėngvė. Bet to teisibė sakā – so malagistiems natuolėj važiauvom... Ale givs i žemė nailīsio, kāp nuorintās rėks būtė ont šiuo svieta. Diel mūsa biedūm ons nasogriova. Rėk laika – ons vėskon ešgīda...

Gedvė klausies, retkartės sokūkčiuodama. Ana nuoriejė šauktė, kad vėskas sogriova – anuos džiaugsmos, jaunistė... Tik a tas šaukėms bapadies? Juk muotinā tėp pat nier lėngvė.

Vo tievs...

Gedvė atruodė, ka jau nikumet anuo nebmilies, nečėnavuos.

Muotina tou tarpo vės dā nadrīsa doktėrėi pasakitė patė baisiausė – juk gal atsėtėktė tep, ka Gedvė daugiau nikumet vākulelė nabgalies besosėlauktė. Apsauguok, Viešpatie, nu tuokiuos nalaimės! Vira ana tėkriusė gaus, tik kāp omžio givėns, je vākūm natories? Bet geriau, ka ana tuo nažėna. Kėta vertos, na vėsuoms tėp jug atsėtink...

– Laiks būtom goltė, – viel prašneka muotina. – Bet priš ton aš tau, vākali, dar vėina dalika nuorio pasakitė. Nalaikik pėktoma šėrdie nie ont tieva, nie ont Anoprė, nie ont monės. Ǝr pati nagriaužkis tėp. Nie vėins žmuogos napragiven naapsėrėkės, kor nuors nasoklidės. Rėk ešmuoktė duovėnuotė. Atleisk ər to tėms, katrėi tavėm noskriaudė. Atleisk ər pamaīsio, ka tau ont dūšė pasėdarīs lėngviau.

– Bet ka mon neėseit. Ožmėrstė negalio...

– Ožmėrstė rasiet ər nagaliesio. Bet laikou biegot tėi prisėmėnėmā nabėbūs tuokėi skaudė.

– Vo to, mamūnelė, a duovėnuojė vedom so Anoprio?

– Ont tavės aš napikau. Savi diel viskuo kaltėnau. Ka dabar pamėslėjo, kon bamačis ont Anoprė piktė. Nieka tou nabipakėsi...

Atsėstuojė muotina, priejė pri doktėrėis, parbraukė švelnė pėrštas par anuos plaukus, vėina karta, kėta, dar kėik pastuoviejė ər, braukdama ašara, ešėjė.

Gedvė viel palėka vėina so sava mintimis, elgesio ər prisėmėnėmās...